

**UNIVERSITATEA
TEHNICĂ**
DIN CLUJ-NAPOCA
CENTRUL UNIVERSITAR NORD
DIN BAIJA MARE

**North University Centre of Baia Mare
Faculty of Letters**

International scientific and practical conference

**RESEARCH OF DIFFERENT DIRECTIONS
OF DEVELOPMENT OF PHILOLOGICAL SCIENCES
IN UKRAINE AND EU**

September 20–21, 2019

SLAVIC LANGUAGES
THEORY OF LITERATURE
GENERAL LINGUISTICS
TRANSLATION STUDIES

**Baia Mare,
Romania
2019**

International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU» : Conference proceedings, September 20–21, 2019. Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 168 pages.

HEAD OF ORGANISING COMMITTEE

Ioan-Mircea FĂRCAȘ – Dean of the Faculty of Letters,
North University Centre of Baia Mare

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

CONTENTS

SLAVIC LANGUAGES

Запозичення-неологізми в українській економічній термінології	7
Архипенко Л. М.	7
Функційно-стилістичний потенціал прагмапоетонімів у романі Марії Матіос «Щоденник страченої»	11
Бербер Н. М.	11
Цитація як прийом уведення прецедентних релігійних феноменів у тексти сучасної української художньої прози	14
Берестова А. А.	14
Про деякі конфліктні властивості українських фразем	17
Білоконенко Л. А.	17
Графічно-орфографічні іншомовності групи «торговельні марки» (на матеріалі творів пострадянських письменників)	21
Бороденко Л. М.	21
Невербальне вираження значення імперативності у сучасній українській літературній мові	23
Бортун К. О.	23
Актуальні аспекти навчання української мови як іноземної	25
Булава Н. Ю.	25
Складнопідрядні речення відповідності в аспекті фразеології	29
Голтвеницька М. В.	29
Синкретичний порівняльний зворот	31
Донік О. М.	31
Особливості адаптації новітніх англіцизмів у сучасній українській мові (на прикладі мови ЗМІ)	35
Дьолог О. С.	35
Лексичне наповнення компонентів речень із семантикою буття в сучасній українській мові	39
Жовтобрюх В. Ф.	39
Семантичні відтінки допустових прийменників у сучасній українській мові	43
Кисла Н. В.	43
Методологічні засади дослідження стилетвірної функції поетонімів у художньому тексті	47
Козловська Д. В.	47
Метафора ярма в радянському дискурсі	49
Коротич К. В.	49

Грамматичне значення в комунікативно-прагматичному вимірі	
Костич Л. М.	53
Стилістична диференціація вторинних багатокomпонентних прийменників сучасної української мови	
Куш Н. В.	56
Когнітивна модель відіменникових дієслів у староукраїнській літературній мові	
Мартинівська Ю. О.	59
The language of business Hetmanate documents	
Medvid N. S.	63
Фразеологізми у новелах Василя Стефаника	
Попойлик Ю. Д.	65
Стилістична роль паремій у романі Марії Дзюби «Укриті небом»	
Стовбур Л. М.	67
Проблема категорійної семантики дієслова	
Сулима О. П.	70
Асоціативні процеси у стрижневому компоненті складених назв із семою 'вода'	
Теглівець Ю. В., Теглівець О. В.	73
Нейрофізіологічне обґрунтування нейролінгвістичного підходу під час вивчення української мови як іноземної	
Труба Г. М.	75
Systematically-functional aspect of law derivation	
Tsareva I. V.	79
Іменникові форми у збірці І. Франка «З вершин і низин» та в граматиці В. Сімовича	
Шмілик І. Д.	82
THEORY OF LITERATURE	
Постметафізика постпостмодернізму в аспекті рецепції роману «Хмарний атлас» Д. Мітчелла Фредріком Джеймісоном	
Дроздовський Д. І.	87
Жанрові особливості літератури факту на прикладі повісті Г. Хоткевича «Тарас Шевченко»	
Приходько О. Ю.	91
Специфика реализации типологически отмеченных концептов детективного текста в постмодернистском романе (на примере романа J. Harris «Gentlemen & Players»)	
Храбан Т. Е.	94

GENERAL LINGUISTICS

Культурний код в українській мінімальній фразеології Бойко Л. П., Зубець Н. О.	99
Pragmatic Communicative Failures Dubtsova O. V.	102
Лексико-семантичні зміни в системі запозичених елементів в українському поетичному дискурсі Євтушенко Н. І.	104
Знаки-індекси у романі В. Шкляра «Чорний ворон» як маркери національної мовної картини світу Желязкова В. В.	107
Лінійність речення в об'єктивній граматиці Загнітко А. П.	110
Проблема етимології слова <i>ЩАСТЯ</i> в українській мові Ільєнкова В. В.	114
Штучний інтелект як база моделювання нейронних мереж Мешков М. О.	116
Про статус міжгалузевих термінів у сучасному термінопросторі (на матеріалі української мистецької термінології) Овсейчик С. В.	117
До проблеми номінації вищих емоцій: структура та вмотивованість (на прикладі емоції «розпач» в англійській мові) Петренко Є. М.	120
Складнопідрядні власне прислівні речення з підрядними об'єктивними в інституційно-правовому дискурсі Пономарьова Л. В.	124
To the question of novelty of social dialects Rudenko M. Yu.	126
Відмінності семантичної структури багатозначних слів української та російської мов Середницька А. Я.	130
A text as a means developing English speech skills Syvokin N. V., Kartel T. M.	132
Наукові тексти як один із фрагментів мовленнєвої комунікації Слободинська Т. С.	134
Лінгвономен <i>мовлення</i> в історичному та соціолінгвальному контексті Фаріон І. Д.	137

Науковий дискурс крізь призму лінгвосинергетики Холявко І. В.	140
TRANSLATION STUDIES	
Вербальне вираження художнього образу діда в українсько-англійському перекладі (на матеріалі кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка) Дорошина Л. Ф., Ткач П. Б., Ільченко О. А., Лисенко Н. О.	144
Особливості перекладу англійської юридичної фразеології Живіцька І. А.	148
Pragmatic concept in translating some national communicative features from English into Ukrainian Kramar V. B., Matsiuk O. O., Sierhieieva O. V.	152
Поезія Дж. Донна в українських перекладах Москвітїна Д. А.	154
Анімізовані явища природи у «Слові о полку Ігоревім» та їх переклад на англійську (В. Набоков) та німецьку (Р. М. Рільке) мови Окатьєва І. І.	157
Способи словотворення термінів у французькій залізничній терміносистемі та особливості їх перекладу українською Пустовойт Н. І.	160
Crowdsourcing in social media translation Skriabina V. B.	162
Роль концепту в сучасному перекладознавстві Стоянова І. Д.	164

SLAVIC LANGUAGES

ЗАПОЗИЧЕННЯ-НЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Архипенко Л. М.

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

Яскравою рисою сучасної мовної ситуації є надмірне запозичення англіцизмів. У кінці ХХ ст. характерною стає так звана українська америкоманія. Її визначальною особливістю є настанова на західний спосіб життя, на деяку асиміляцію з американською культурою й цивілізацією, унаслідок чого американізми стали приходити в українську мову вже не як екзотизми. І звичайно ж, причина тут у нових суспільних уподобаннях – «у свідомій настанові на підкреслено вільне мовлення, на мову, звільнену від спущених згори заборон» [1, с. 11]. Слідом за В. Костомаровим зазначимо, що сучасні мовні уподобання (перевага американізмів) пояснює заміни французьких слів *жаргон*, *екран*, *макіяж*, англіцизмами *сленг*, *дисплей*, *майкап*, *топ-модель*. Також зауважмо: замість українських слів німецького походження *бутерброд* і *шлягер* тепер часто іноді говорять *сендвіч* або навіть *гамбургер* / *чизбургер* і *хіт*. Якщо українці у ХІХ ст. імпортували *Savoï Faire*, то зараз вивозять *know-how* (або *ноу-хау*) з Америки. Початок 90-х ХХ ст. років характеризується також і поповнюванням українського лексикону економічними англіцизмами. В українську мову потрапляє велика кількість економічних, фінансових, комерційних, торгових термінів із англійської мови: *андеррайтинг*, *лізинг*, *бартер*, *дилер*, *дистриб'ютор*, *мерчандайзер*, *промоушен*, *холдинг* тощо. Галуззю, на частку якої припадає найбільша кількість англіцизмів, звичайно ж стає економіка й пов'язана з нею економічна комунікація. Це обумовлено розвитком міжнародних економічних зв'язків, глобалізацією економіки, запозиченням західних передових технологій і підвищенням ролі англійської мови як засобу міжнаціонального спілкування. Здобуття Україною незалежності, міжкультурна комунікація стали причиною запозичення численних економічних термінів й орієнтиром на західну економіку та використання інтернаціональної термінології. З огляду на суспільну актуальність явища, позначувані цими термінами, й самі терміни опиняються поза межами професійного мовлення й широко використовуються у повсякденному спілкуванні. Саме тому все більшого значення набуває вивчення особливостей інтеграції англіцизмів в українськомовну економічну комунікацію.

Характерною рисою іншомовних лексем є особлива структура, підпорядкована словотвірним моделям, наявним в англійській мові, і це викликає певні труднощі при їх адаптації на українському ґрунті. Процес запозичування в українську мову й формування певного англомовного контенту має назву англізація і є найбільш знаковим і актуальним явищем у розвитку сучасного соціуму. На думку В. Пілецького: «Англіцизм, як і будь-яке інше запозичене слово, доречний, якщо він позначає поняття, що з різних причин ще не назване засобами української мови або в ній відсутній рівновартісний відповідник, за наявності ж у мові питомих або запозичених термінів, що прижилися в мові, англіцизми сприяють «вимиванню» власне мовних термінів» [2, с. 52].

Процес англізації галузі економіки в українській мові протягом декількох останніх десятиліть має стійку тенденцію до прискорення. Як результат розвитку взаємозв'язків з західноєвропейськими країнами в сфері економіки в лексику української мови проникають численні фінансові й комерційні терміни: *дилер* (англ. dealer – торговець, агент), *маркет* (англ. market – ринок), *офшор*, *офшорні кошти* (англ. offshore – вільний, що знаходиться на відстані від берега, у відкритому морі), *демпінг* (англ. Dumping – зниження, зменшення; гальмування розвитку). Про те, що слова міцно закріпилися на українському ґрунті, свідчить їх метафоризація й підпорядкування українській граматиці. Іншомовне слово не тільки граматично вживається в лексичне оточення, а й пристосовується до українського слововживання. Варто зауважити, що ці слова були запозичені українською мовою саме в зазначеній формі, а похідні від них слова *орендний*, *орендодавець*, *банківський*, *дилерський*, *дилерство*, *іпотечний* є українськими, адже утворені за допомогою питомих українських словотвірних засобів. Зважаючи на суспільну актуальність позначуваних цими термінами предметів і явищ, вони виходять за межі професійної сфери. Існують сфери, де використовуються спеціальні терміни. Це, розраховані на фахівців, тексти наукового стилю, які не потребують будь-яких коментарів і роз'яснень. Наприклад: *демередж* (англ. demurrage – попередньо узгоджена додаткова плата власнику судна з боку власника вантажу (фрахтувальника). Ставка демереджу зазвичай передбачається в чартері); *детеншен* (англ. detention – час простою судна після контрсталії. На відміну від демереджу, збитки за простій судна в цьому випадку оплачуються не частково, а в повному обсязі); *ф'ючерс* (англ. futures – вид строкових угод на товарній або фондовій біржі: купівля-продаж умов майбутніх контрактів з фіксацією їх терміну. Ф'ючерсні контракти закінчуються реальною поставкою вкрай рідко)

Треба зауважити, що перш ніж іншомовне слово увійде в українську мову, воно зазнає певних змін в мові-реципієнті, стаючи власне неологізмом. У кожній мові існують власні словотвірні традиції та моделі, за якими й формується більшість неологізмів. В англійській мові слід виділити деякі базові моделі.

1. Неологізми, сформовані на основі словотвірних суфіксів, префіксів, наприклад, суфіксів – *tion*, *-ism* для іменників; *-ize* для дієслів; префікса *de-* та інших. Суфікс *-ism* продуктивний для утворень категорій в політології та

економічній теорії, таких як *brandalism* (розміщення на громадських та офісних будівлях зовнішньої реклами, яка, як правило, спотворює їх зовнішній вигляд); *enronism* (процес великомасштабного руйнування, часто через причини внутрішнього характеру). Значна кількість дієслів-неологізмів, утворюються з використанням суфікса *-ize*. Наприклад, *to calendarize* (складати календарний графік заходів); *to operationalize* (реалізовувати); *to productize* (перетворювати на товар, наприклад, послуги); *to dollarize* (про країну – переорієнтувати національну економіку на долар); *to genericize* (робити що-небудь поширеним або масовим товаром); *to enronize* (маскувати фінансові проблеми спритним шахрайством і неприкритою брехнею); *to socialize* (оприлюднювати що-небудь, наприклад, ідею для виявлення ставлення до неї).

Найпоширенішим префіксом для утворення неологізмів є *de-*. Наприклад, *to de-proliferate* (швидко скорочуватися); *decrutment* (євф. звільнення); *to de-conflict* (врегулювати конфлікт); *to de-risk* (зменшувати ризик). Серед інших словотвірних елементів – суфікс *-tion*: *floridization* (збільшення частки населення пенсійного віку в будь-якому регіоні); суфікс *-ance*: *exceedance* (перевищення кількості); суфікс *-less*: *fabless* (про фірму – не мають власних виробничих потужностей для виробництва); префікс *dis-*: *to disclude* (не включати); префікс *re-*: *re-purposing* (використання змісту видання в друкованій формі в електронній формі); *reskilling* (перепідготовка) тощо. Шляхом словоскладання в англійську мову увійшли такі слова, як *know-how* (технологія, ноу-хау); *desktime* (час, реально проведений службовцям між нарадами); *face-time* (час на особисте спілкування з керівництвом, підлеглими або клієнтами на противагу спілкуванню телефоном, електронною поштою тощо.); *just-in-time* (система поставок «точно в строк»); *downsizing* або *rightsizing* (оптимізація структури управління шляхом скорочення управлінських ланок).

2. Неологізми, сформовані на основі словотвірних способів англійської мови, шляхом складання основ, слів; *outsourcing* (використання зовнішнього ресурсу, передача організацією, на підставі договору, певних видів або функцій виробничої підприємницької діяльності іншої компанії, що працює в потрібній галузі), *copyrighting* (авторське право), *globalization* (глобалізація), *cybercrime* (інтернет-злочин).

3. Неологізми, отримані в процесі переосмислення, набуття наявними поняттям нового значення. Наприклад, *empowerment* (наділення повноваженнями рядових співробітників), *to codify* (систематизувати інформацію), *skyscraper* (вертикальна лінія або рекламне оголошення на веб-сторінці), *shadow* (приховане (тіньове) ціноутворення), *sheet* (бухгалтерський баланс).

4. Неологізми, утворені продуктивним в англійській мові способом аббревіації, усічення. Наприклад, *VAT* (податок на додану вартість – Value Added Tax).

5. Певна кількість неологізмів, здебільшого дієслів, утворюється шляхом конверсії, трансформації синтаксичної ролі слів. Наприклад, *to patent*

(запатентувати), *to version* (створювати нову версію чого-небудь), *to text* (друкувати текст), *to amazon* (здійснювати покупки на сайті Amazon.com), *to transfer* (здійснювати банківський переказ), *start-up* (запускати, «стартап-компанія» – нещодавно створена інноваційна організація, часто інтернет-компанія, проект).

6. Нерідко зустрічаються неологізми, які є евфемізмами – словами, що замінюють певні слова або виразу на більш доречні. Наприклад, *career-change opportunity* (замість «звільнення»), *opposition research* (замінює «пошук компромату»).

Досліджуваний матеріал уможливив розрізнення англіцизмів за ступенем новизни: 1) абсолютні неологізми: *авераж* (англ. average – біржова операція), *брейк-івен* (англ. break-even – точка беззбитковості), *аваль* (англ. aval – порука за векселем); 2) слова з відносною новизною, затребувані суспільством у зв'язку з комунікативною актуальністю: *приватизація* (англ. privatization – процес передачі державної власності в приватні руки); *ріелтер* (англ. realtor – фахівець у галузі нерухомості), *спонсор* (англ. sponsor), *офшор* (англ. offshore), *сток* (англ. stock – запас, зберігати на складі), *кешбек* (англ. cashback – відстрочена знижка), *сейл* (англ. sale – розпродаж), *шопінг* (англ. shopping – похід по магазинах), *дисконт* (англ. discount – знижка); 3) неологізми, які характеризують реалії сучасного життя: *бізнес* (англ. Business), *демпінг* (англ. dumping), *брокер* (англ. broker), *кліринг* (англ. clearing).

Складнощі перекладу й розуміння неологізмів пов'язані зі стрімким розвитком науки й техніки в сучасному світі. На жаль, словники не встигають оновлюватися настільки ж стрімко, як з'являються нові слова в мові різних галузей знань. Неологізми – це нормальне явище в будь-якій мові, тому відсутність слова в словнику не повинно бути перешкодою під час перекладу. Перекладацька практика є джерелом збагачення лексичного складу мови.

Отже, особливе місце на сучасному етапі розвитку суспільства займають англіцизми в галузі економіки, що зумовлено розвитком соціально-економічних зв'язків та міжкультурної комунікації в світовому масштабі. Глобальні процеси модернізації науково-технічної бази також сприяють інтенсифікації взаємодії та взаємовпливу мов, неологізації лексичного складу.

Література:

1. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. М., 1994. 218 с.
2. Пілецький В. Мовна самобутність терміна. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. праць. 2009. Вип. VIII. С. 49-54.

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРАГМАПОЕТОНІМІВ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ»

Бербер Н. М.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри суспільних наук
Одеський національний медичний університет
м. Одеса, Україна*

Останні десятиліття актуалізуються поетонімічні дослідження, проте у центрі уваги учених перебуває переважно або поетонімопростір у цілому, або антропоетоніми і топопоетоніми, тоді як ідеопоетоніми, прагмапоетоніми й ергопоетоніми, погоджуємось з думкою М. М. Торчинського, аналізуються епізодично [4, с. 233].

Дослідження специфіки функціонування прагмапоетонімів на матеріалі сучасної української прози дозволяє поглибити сформовані теоретичні положення поетонімології, розширити уявлення про здатність поетонімів до конотування, встановити специфіку індивідуально-авторського номінаційного процесу, що й визначає актуальність нашої роботи.

Мета цієї розвідки – дослідження функційно-семантичної специфіки, виражальних можливостей прагмапоетонімів на рівні тексту.

Об'єктом дослідження є прагмапоетоніми, предметом безпосереднього вивчення – особливості їхнього функціонування у романі М. Матіос «Щоденник страченої», що послужив матеріалом нашого дослідження.

Проблему функціонування прагмапоетонімів висвітлено у роботах Н. М. Бербер, П. Гуці, Л. С. Зубар, Д. В. Козловської, Т. І. Крупеньової, Г. П. Лукаш, Н. М. Торчинської, зокрема теоретичний аспект проблеми досліджено О. Ю. Карпенко, Є. С. Отіним, М. М. Торчинським та ін.

Услід за М. М. Торчинським, прагмапоетоніми кваліфікуємо як «власні назви тих об'єктів, які мають безпосереднє відношення до матеріальної сфери діяльності людини (такі оніми функціонують у художніх творах)» [3, с. 237].

Прагмапоетоніми належать до периферії поетонімопростору роману «Щоденник страченої» і складають 5% (9 одиниць) від загальної кількості пропріальних одиниць (161 од.), однак мають вагомий емоційно-експресивний заряд та суттєвий прагматичний потенціал, виконують низку стилістичних функцій.

У поетонімопросторі досліджуваного роману наявні усі розряди прагмапоетонімії [3, с. 237–239]: 1) **архітектуропоетоніми**, представлені групою домопоетоніми: апелятивізований конотативний прагмапоетонім *бастилії*, апелятивно-поетонімна номінація *кафе «Східна ніч»*, екклезіопоетонім *Господній храм*; 2) **хрематопоетоніми** – апелятивізований артилерієпоетонім *«беретта»* (2 вж.). У цьому розряді нами виокремлено групу **міфохрематопоетонім**: *гордіїв вузол*; 3) **порейопоетоніми** – *крейсер*

Аврора, апелювативізована усічена форма (апокопа) «мерс» та ускладнений прикладкою варіант «очкарик-мерс»; 4) **товаропоетоніми** – ангастропоетоніми *Фаренгейт*, «Кобра».

Прикметно, що усі прагмапоетоніми, окрім кулінопоетоніма «Східна ніч», є ідентифікаторами реальних референтів. На нашу думку, назва кафе є прагматично спрямованою, оскільки викликає у читача еталонний ментальний образ через асоціацію з авантюрними казками Шахерезади зі славетної східної збірки оповідань «Тисяча та одна ніч», окремі мотиви якої – кохання та покарання – перегукуються із концепцією роману «Щоденник страченої». Відповідно окрім локалізуючої функції, поетонім реалізує асоціативну, алюзійну та сугестивну: *На radoцax він обнімався зі мною посеред Хрещатика, а потім ми довго сиділи в кафе «Східна ніч»* [2, с. 131], реалізуючи інтертекстуальні зв'язки у творі. Маркером інтертекстуальності є також порейпоетонім *крейсер Аврора*, введений в експресивно марковану цитату, що вживається у розмовному мовленні у значенні 'спати' або 'бути позабутим'. У контексті реалізовано друге значення для порівняння із людьми, які забули або не знають про легендарне кохання Оноре де Бальзака: «*Что тебе снится, крейсер Аврора?*» *Невже в тому Бердичеві всім так одібрало пам'ять, що нікому розказати голодному солдатикові про несамовите серце великої людини й холодний розрахунок корисливої пані?* [2, с. 27]. Отже, окрім алюзійної та асоціативної функції, порейпоетонім реалізує також емоційно-характеризувальну та порівняльно-ототожнювальну.

Фіксуємо дві перифрастичні узуальні номінації: соціокультурну назву церкви *Господній храм*, ужиту із інформативно-характеризувальною функцією: *Мабуть, брешуть ті, хто каже, що в Господньому храмі людина, не залежно від міри її гріха, відчуває душевну полегкість* [2, с. 79], та апелювативізований міфохрематопоетонім *гордіїв вузол*, вжитий у складі фразеологічної одиниці, значення якої експліковано контекстом: *Якщо заплутався, то я дуже просто розрубую твій гордіїв вузол* [2, с. 105], у якому актуалізуються образно-тропеїчна, емоційно-експресивна, алюзійна функції.

Як відомо, «процес метафоризації тісно пов'язаний із конотонімізацією поетонімів, яка, у свою чергу, безпосередньо пов'язана з апелювативізацією / деонімізацією пропріативів, а також числовою транспозицією, де множина виступає показником метафоричного чи метонімічного перенесення» [1, с. 44]. Так, перифраз із апелювативізованим хрематопоетонімом, що відсилає до поняття, вираженого апелювативом, кваліфікуємо як метафоричний: референт *Беретта* > «*беретта*» 'зброя': *На жаль, співучасник чи, власне, підозрюваний, належав до людей озброєних не лише чоловічою силою і знанням законів, але й конкретно «береттою», що він, зрештою, й не приховував* [2, с. 142], *змушений був узяти до рук «беретту»* [2, с. 145].

У наступному контексті апелювативізація порейпоетоніма свідчить про широку відомість референтної назви, яку подано відповідно до живорозмовного мовлення усіченою: *Із року в рік мій хоробрий Отелло*

годинами лежить під постарілим разом із нами «мерсом» – і не має навіть найменшої гадки поміняти залізні руїни на престижніше авто [2, с. 164], розрізав фарою «очкарика-мерса» запашну темряву [2, с. 99]. Номінація «очкарик-мерс» співвідносна із реальною народною назвою одного із поколінь автомобілів Mercedes-Benz E-Class. Персоніфікація апелювативізованого порейпоетоніма досягається введенням експресивного лексичного оточення – антропоморфізованої прикладки **очкарик** та означення **постарілий**, що маніфестує прийом художнього паралелізму для зіставлення віку та фізичного стану автівки з його господарем. Отже, провідними функціями, реалізованими порейпоетонімом «мерс», є характеризувальна та емотивна, а також часова – через імпліцитну вказівку на часи популярності зазначеної моделі автомобіля.

Апелювативізоване уживання хрематопетоніма кон'юговане із граматичною транспозицією (*Бастилія* > *бастилії*), де узуальний конотативний прагмапетонім виявляє здатність функціонувати у метонімічному значенні 'непрístupні споруди': *Які дивні ці люди з грошима. Спочатку зводять прижиттєві бастилії і барикади. Потім споруджують кам'яниці з могил, кладуть багатотонні нагрудні пам'ятники, прикривають мощі кам'яною вагою, нібито хтось витягуватиме їх звідти* [2, с. 42] і актуалізує емоційно-експресивну, асоціативну і характеризувальну функції.

Високим ступенем експресивності відзначається вживання товаропетонімів (група ангастропетоніми, підгрупа парфумопетоніми) «Кобра» та *Фаренгейт*. Обидва парфумопетоніми співвідносні із реальними референтами-назвами парфумованої води: «Beautimatic Cobra», що була дуже популярна у пострадянський час, та елітної «Christian Dior Fahrenheit» відповідно.

Парфумопетонім «Кобра» Вжито в емоційно-інформаційному контексті для окреслення образу головного персонажа Воронова: *Я тужила за чоловіком, який залишав у номері майже наркотичний запах «Кобри» й запах свого тіла – і, б'ючись головою в подушки, шукала його, ніби хотіла віддячити за недавню ласку. / Але хіба тверді чоловіки потребують віддяки?* [2, с. 178], де реалізуються алюзійна, хронотопічна, емоційно-експресивна та образотворча функції петоніма.

Парфумопетонім *Фаренгейт* ужито в оцінно-характеризувальному контексті для окреслення стереотипу владного чоловіка, де пропріатив зростає до рівня символу, експлікуючи семи 'заможність', 'владність', 'безсердечність', 'корисливість': *Від нього пахло Фаренгейтом – запахом усіх безсердечних і корисливих людей* [2, с. 136], що вказує на актуалізацію передусім символічної, алюзійної та асоціативної функцій.

Проведений аналіз ще раз доводить, що у художньому творі немає випадкових петонімів. Прагмапетоніми роману «Щоденник страченої» М. Матіос насичують твір численними асоціаціями, спричиненими наявністю лінгвоментальної інформації у семантичній структурі петонімів, містять

значний емоційно-експресивний та прагматичний потенціал, реалізуючи у тексті низку стилістичних функцій.

Література:

1. Бербер Н. М. Поетонімія в структурі ідіостилю Марії Матіос : дис. ... кандидата філологічних наук: 10.02.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова; Одеса, 2017. 243 с.
2. Матіос М. Щоденник страченої. Львів, 2005. 192 с.
3. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.
4. Торчинський М. М. Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2013. Вип. 6(1). С. 217–238. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6\(1\)__29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2013_6(1)__29) (дата звернення: 15.01.2019).

ЦИТАЦІЯ ЯК ПРИЙОМ УВЕДЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ РЕЛІГІЙНИХ ФЕНОМЕНІВ У ТЕКСТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Берестова А. А.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри українознавства та латинської мови
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

Дослідники виділяють різні лінгвостилістичні засоби актуалізації прецедентних релігійних феноменів у творах сучасної української художньої літератури. З-поміж таких прийомів виокремлюють цитування, текстову алюзію, ремінісценцію, текстову аплікацію, текстову антономазію, стилізацію, травестування, парафраз, продовження, пародіювання, творче наслідування відомого автора, сюжетне варіювання (мандрівні сюжети). Автори більшості наукових праць як найчастотніший прийом встановлення міжтекстової взаємодії називають цитування.

Зважаючи на певні розбіжності в науковій літературі щодо визначення поняття *цитація* (*цитування*), слідом за В. Москвіним, розглядаємо *цитування* як «дослівне відтворення фрагмента певного тексту, супроводжуване покликанням на джерело» [5, с. 78], а не лише як «точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту» [1, с. 1364] чи «дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи» [2, с. 147], оскільки в контексті теорії інтертекстуальності наявність покликання на джерело походження інтертекстового елемента відіграє

важливе значення: цитата без зазначення джерела потрактовується вже як інший засіб інтертекстуальності.

Конкретизоване маркування цитати з релігійного тексту спостерігаємо переважно в епіграфах, як у повісті М. Матіос «Мама Маріца» наводяться рядки з Книги приповістей Соломонових із конкретним зазначенням місця їх розташування в прототексті: *Великі є твої суди, Господи, і невимовні* (Соломонові приповідки, глава 17) (Пр. 16:7 – А. Б.) та *Є сором, що наводить гріх, і є стид, що є славою і ласкою* (Соломонові приповідки, глава 26) (Пр. 26:11 – А. Б.) (М. Матіос), тоді як Р. Іваничук, беручи до повісті «Смерть Юди» слова *Знаю діла твої і труд твій, і що не можеши терпіти злих; і ти випробував тих, які звать себе апостолами* <...> (Р. Іваничук), лише подає назву тесту-донора *Апокаліпсис* (Об. 2:2 – А. Б.), не вказуючи ні автора, ні чіткого місця у творі.

Випадки цитування спостерігаємо і в основній частині художньої оповіді, зокрема в романі О. Забужко «Музей покинутих секретів»: *До лиха, ніколи не був забобонним – що йому сталося?! Передчуття якесь, чи що?.. Чого він перестрашився?*

«І в ту мить Ісус вичув в Собі, що вийшла була з Нього сила. І Він до народу звернувся й спитав: «Хто доторкнувся до моєї одежі?» Й відказали Йому Його учні: «Ти бачиш, що тисне на Тебе народ, а питаєшся: Хто доторкнувся до Мене?» А Він навкруги позирав, щоб побачити ту, що зробила оце».

Ніколи раніше не розумів цього євангельського епізоду з уздоровленням кровотечивої <...> (О. Забужко), де один із персонажів – Андріян – намагається пояснити свій фізичний стан раптового знесилення, згадуючи рядки з Біблії; або Р. Іваничука «Хресна проща»: *Хто ж це тоді голосом Митуси, тією двоголосою нутю, в якій одночасно з мелодією звучить її луна, виводить херувимську пісню «Животворящій Трійці пісню співаючи, всякую нині житейську отложім печаль»?* (Р. Іваничук), де автор, уводячи в художню оповідь слова канонічного твору, підкреслює всю складність його виконання і красу голосу виконавця. У цьому ж романі знаходимо: *Й далеко в часі пропаща будучина чекала на нього, не знав-бо, певне, бродник мудрої притчі Даниїла Заточника:*

– Убога людина пробує своєю скудною мислю міряти силу Божу, не відаючи того, що лише з досвіду життя праведного, а ще з книг мудрих можна прийти до Бога невидимого, отже, мисль праведника летить вище взгляда і міряє те, чого не бачать очеса (Р. Іваничук). Тут чітко проглядається виховна мета залучення релігійного твору: повчання адресоване не лише певному персонажу, але й усім читачам як заклик до замислення над своїми діями й утвердження сили Бога.

Окрім звичайного літературного цитування, приклади якого ми щойно навели, подеколи в художніх творах спостерігаються зразки *епікризису* – цитування з поясненням, властиве науковому й релігійно-проповідницькому

мовленню: *Побутує «крилатий» вираз: «Вавилонське стовпотворіння», який означає – безладдя, гармидер. Джерелом його виникнення стала також біблійна оповідь про Вавилонську башту (В. Вознюк). Запропоноване в художньому творі значення прецедентного релігійного висловлювання збігається з його поясненням у «Словнику української мови»: безладне скупчення кого-, чого-небудь, яке супроводжується галасом, метушнею [6, с. 722] та словнику крилатих висловів біблійного походження А. Коваль: про великий гурт людей, де панує шум, галас, метушня [4].*

Запропоновані ілюстрації цитат визначаються як приклади сумлінного (правдивого) цитування, проте трапляються випадки маніпулятивної цитації, зокрема псевдоцитування як різновиду. Такий зразок був виявлений у повісті В. Слапчука «Кенгуру завбільшки з цвіркуна»: *У Святому Письмі написано: «Які красиві ноги в тих, хто приносить добрі вісті» (В. Слапчук). Автор із метою створення комічного ефекту приписує священній книзі слова, які не фіксуються в жодному з її розділів.*

Цитати як мовна форма вираження явища інтертекстуальності мають важливе значення для міжтекстової взаємодії. На цьому наголошує й І. Іванова, відзначаючи, що «цитати, будучи знаками чужої смислової позиції, чужого висловлювання, мають величезний потенціал акумуляції багатого досвіду історії й культури» [3, [http](http://)].

Г. Сюта, вивчаючи біблійні цитати в українській поетичній мові ХХ століття, підсумовує, що біблійна цитата в сучасному українському поетичному тексті – це функційно-стилістичний код, який засвідчує зорієнтованість авторського мовомислення на універсум духовної культури, передусім – Святого Письма [7, с. 91]. Уважаємо, що такий висновок цілком правомірно застосувати і до досліджуваних текстів художньої прози.

Отже, результати здійсненого аналізу засвідчили, що для введення прецедентних релігійних феноменів у тексти сучасної української художньої прози митці активно удаються до цитування.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач та головний редактор В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у чотирьох томах. Том четвертий. Донецьк: ДонНУ, 2012. 388 с.
3. Іванова І. П. Цитата как семиотическая отсылка к текстам культуры [Электронный ресурс] // Ученые записки Тамбовского отделения РoСМУ. 2016. Вып. № 5. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/tsitata-kak-semioticheskaya-otsylka-k-tekstam-kultury>.
4. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові [Електронний ресурс]. К.: Либідь, 2001. 312 с. Режим доступу: <http://www.True.Cristianity.Info>.

5. Москвин В. П. Интертекстуальность: Понятийный аппарат. Фигуры, жанры, стили: монография. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2001. 168 с.

6. Словник української мови: В одинадцяти томах. Том дев'ятий / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1978. 916 с.

7. Сюта Г. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. // Українська мова. 2013. № 4. С. 82 – 92.

ПРО ДЕЯКІ КОНФЛІКТНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕМ

Білоконенко Л. А.

доктор філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Фразеологізми є репрезентантами провідних рис українського менталітету, середовищем, яке активно реагує на зміни в соціокультурному просторі, одним із важливих механізмів для вияву ціннісних орієнтирів суспільства. Потракткування таких знаків мови дає змогу припустити, що в цьому фонді української мови є структури, які особа використовує в ситуації «міжособистісний конфлікт».

Слідом за Т. Філоненко, яка вмотивовує поняття «фразеологічний образ людини» [4, с. 40], вважаємо за можливе говорити, що один із його складників – «фразеологічний образ конфлікту», який є фіксацією цієї ситуації в мовній свідомості індивіда, коли з пам'яті обираються певні фраземи для оцінки опонента чи умов розвитку події. Через те, що особа може хибно сприймати власні дії чи слова, так само як поведінку й мовлення контактера, виникає перекручування у сприйнятті суперечки, формуючи нетотожні образи (вибір фразем порушує морально-етичні норми). Таке значення реалізують знаки різних функціональних розрядів (на підставі системи функціональних розрядів В. Ужченка, Д. Ужченка [3, с. 246–250]). Побутова комунікація головно містить розмовні, просторічні компоненти, останні мають у своєму складі жаргонні, лайливі фраземи. Інституційний контакт передбачає стриманість, звужуючи вибір фразем. Можливо схарактеризувати конфлікт навіть за допомогою одиниць, що не мають негативної конотації, але в контексті її набувають (книжні, літературно-розмовні).

Розмовні фраземи переважають в усному спілкуванні: їх використовують у побуті, ЗМІ (особливо в різноманітних телешоу), завдяки їм процес контакту стає більш виразним. Для цього стилістичного шару

важливою є знижена експресивна й емоційна оцінка, вираження іронії, фамільярності, насмішки і т. ін. У конфлікті розмовні фрази створюють грубуватий, невимушений фон, засвідчують безпосередність спілкування, близькість, неофіційність стосунків. Напр.: *баба надвоє ворожила, блискати очима (оком), братися (хапатися) за голову, валяти (клеїти, строїти) дурня, взяти гору, вибивати (вибити) з колії (з сідла), відбирати (відібрати) життя, відібрати мову, все одно (рівно), втратити терпець, глянути (дивитися) вовком, голова йде обертом (кругом), голову морочити, горло перегризати (перегризти), гору брати (взяти), готовий (ладний, здатний, хотів, хотілося і т. ін.) [крізь землю] провалитися, дати ляпаса, дати спокій, з гріхом пополам, заплющити очі, не моргнувши (оком не моргнути), рота кривити, серцем відчувати, хоч кілок на голові теши і т. ін.*

Розмовні фрази також фіксуємо в художній прозі. Ці одиниці організовують певний фон конфлікту, визначають особистісні риси персонажів. Фрази виразно передають специфіку вербальних дій осіб, які належать до різних соціальних прошарків суспільства, є свідченням їх неофіційних або офіційних стосунків. Конфлікт у художньому тексті підпорядковується загальним законам розвитку, але репрезентація цього явища залежить від автора. У художніх текстах автори активно послуговуються літературно-розмовними та ужитково-розмовними фразами. Такі знаки мови зрозумілі читачеві, формують у їхній свідомості сталі фразеологічні образи. Прийом вважаємо виправданим, оскільки ступінь об'єктивності оповіді вищий, що виразніше позначено позицію автора.

Частотність **використання розмовних фразем визначаємо мірою наближення індивідів: чи перебувають вони в родинних або дружніх стосунках, чи є між ними почуття антипатії (симпатії) або соціальні бар'єри.** Повсякденність цих фразем переважно створює тотожний ситуації образ конфлікту.

Просторічні фрази – стилістично знижена частина фразем української мови, вони переважають у побутовій сфері. Негативно-оцінне забарвлення цих одиниць надає безцеремонності, різкості контакту опонентів. Напр.: *без [третьої (сьомої, десятої і т. ін.)] клепки (клепок) [у голові], без мила в душу лізти / влізти, без царя в голові, боятися, як скаженого (скаженої) собаки, брати / взяти за горло, брати за горлянку, драти горло, дуркою маятися, затикати (заткнути, заткати) рота (горло, пельку, писк і т. ін.), обламувати крила (роги, руки і та ін.), хребет переламати, якого рожна.* Просторічні фрази фіксуємо і в конфліктах між особами, стосунки яких є офіційними, проте невивічливість і грубість не повинні бути їм притаманні. У цій системі наявні і просторічні жаргонні та просторічні вульгарні одиниці, напр.: *бісова (вража, зла, диявольська, лиха, лукава і т. ін.) личина, в чорта Бога душу мать, випадати в осад, дідько (чорт і т. ін.) ухопив (ухопить, забере і т. ін.), з'їхати з тормозів, зуби вишкіряти, іди (собі)*

до чорта (до біса, до дідька, під три чорти), кому під хвіст, не ваше псяче діло, отримати втик, пес із ним, скалити (шкірити) зуби і т. ін.

Книжні фразеологічні маркери конфлікту реєструємо не часто, адже ними першорядно послуговуються для створення урочистого, піднесеного фону спілкування, де немає місця негативному характерові контактів. Проте в певному контексті (не притаманному їх значенню), вони можуть виступати засобом оцінки опонента, його поведінки. умов розвитку події, позначаючи іронію, насмішку, фамільярність, особливо в публіцистичному, художньому тексті, напр.: *бити (ударяти, ударити) [в дзвін] на сполох* – сповіщати про небезпеку, сигнал тривоги; *дозволяти (дозволити) собі* – поводити себе непристойно; *збирати сили (всю силу, всі сили, рештки сил)* – напружувати сили; *згущувати (згущати, згустити) фарби (барви)* – надмірно перебільшувати (погане); *змітати (змести, стирати, стерти) з лиця землі* – жорстоко розправитися з ким-небудь, знищити; *кидати (кинути, наводити, навести) тінь* – наговорювати на когось; *метати іскри* – злобливо поглядати; *поставити крапку* – з'ясовано все остаточно; *таємниці мадридського двору* – таємниці, інтриги, які такими залишаються ненадовго; *яблуко розбрату* – причина ворожнечі, суперечок, незгод між ким-небудь і т. ін. [цит. за: 1; 2].

До цієї групи дотичні **біблійні фраземи**, адже Біблія посідає особливе місце у становленні лексико-фразеологічної системи української мови. У суспільстві поширене застосування біблійних одиниць для пояснення різних життєвих ситуацій, серед яких – конфлікт, а на його різних етапах можуть бути застосовані фраземи, що передають емоції мовця, уможливають фатичну чи орієнтуючу функцію, закликаючи опонента до уваги або припинення конфліктної комунікації. Ці вислови фіксуємо в публіцистиці, художньому тексті, побутовому мовленні. Серед активних: *бійся (побійся) Бога* – застереження, прохання не робити щось, не казати чого-небудь; *Бог з тобою* – позначення здивування, заперечення; *Бог його знає (бозна)* – хто його знає, невідомо що (куди, як і т. ін.); *борони (боронь) Боже* – вираження небажаності, заперечення чого-небудь; *кров за кров* – формула помсти; *не дай (не приведи) Боже!* або *Нехай (хай) Бог боронить (милує)!* – передання небажаності, заперечення чого-небудь; *око за око, зуб за зуб* – відповідати на заподіяну образу, кривду тим самим; *платити / відплатити такою (тією) [самою] монетою* – відповідати на щось тим самим (вчинком, ставленням і т. ін.); *покласти хрест* – перехреститися, заприсягаючись; *присягатися Богом (небом, хрестом)* – божитися (на позначення щирості мовця) і т. ін. [цит. за: 1; 3].

Авторські, застарілі, діалектні фраземи є непродуктивними знаками конфлікту, адже вони передбачають певний рівень обізнаності адресанта. Такі деколи властиві усному мовленню та художнім текстам. Напр.: *боїться, як чорт ладану* – дуже, вискочив, як *Пилип з конопель* – раптово, *дивиться, як середа на п'ятницю* – з-під лоба, *дурний, як сало без хліба* – нерозумна людина, *круте, як циган сонцем* – розпоряджається чимось на власний розсуд, *кусається, як муха у спасівку* – гонориста людина, *набрався, як собака бліх* – багато проблем, *прилип*,

як до Ганни Пилип – набридлива людина, *прилип, як реп'ях* – хтось привертає посилену увагу, *розхвастався, як жаба на купелі* – про людину, яка занадто похваляється, *руки як у жаби* – холодні, *схожий, як свиня на коня* – повне заперечення змісту чогось, *уперлося, як сліпе теля в яму* – хтось потрапив у безвихідне становище, *як більмо на оці* – хтось заважає, *як зайцеві стоп-сигнал* – щось непотрібне, *як корова язиком злизала* – хтось або щось зникло, *як на корові сідло* – комусь щось не личить, *як п'яте колесо до воза* – щось недоречне, *як рак на горі свисне* – щось ніколи не відбудеться і т. ін.

Отже, конфліктний потенціал українських фразем є значним. Тотожність ситуації фразеологічного образу конфлікту визначається функціонально-стильовим розрядом цих висловів, мірою близькості індивідів, їхніми соціальними ролями. У побуті ми часто послуговуємося розмовними, просторічними фраземами, проте якими б не були обрані одиниці, ці маркери головно є емпатичними. Безапеляційність оцінки сприймається особою як сталість установок щодо конфлікту у свідомості носіїв української лінгвокультури на рівні фразеологічних знаків мови, а не як вербальна агресія. І навпаки, розмовний, просторічний фразеологізм, застосований ***соціально віддаленим опонентом, завжди буде усвідомлюватися як агресія та образа, бо ж виявляє нетотожний ситуації фразеологічний образ. Використання фразем є свідченням емоційного контакту, проте повсякчас важливим є осмислення людиною цього фонду мови.***

Література:

1. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.
2. Сучасний фразеологічний словник української мови / А. П. Ярещенко, В. І. Бездітко та ін. ; заг. ред. А. П. Ярещенко. Харків : Торсінг Плюс, 2008. 640 с.
3. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
4. Филоненко Т. М. Фразеологический образ в языковых моделях пространства, времени и количества (на материале фразеологии современного русского языка) : дисс. ... доктора филол. наук. Магнитогорск, 2004. 435 с.

ГРАФІЧНО-ОРФОГРАФІЧНІ ІНШОМОВНОСТІ ГРУПИ «ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ» (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ)

Бороденко Л. М.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови та слов'янської філології
Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»
м. Маріуполь, Донецька область, Україна*

Тематична систематизація мовного матеріалу привертає увагу дослідників вже не одне століття (див. праці М. Номиса, В. Даля, Ю. Караулова, Ж. Соколовської та ін.). Одним із напрямів ідеографічної лінгвістики на початку ХХІ століття постає вивчення когнітивних структур і процесів, тобто картини світу, як у її «внутрішній» (мовна свідомість), так і у співвідносній з нею «зовнішній» мові, її лексики та граматики [3, с. 11]. Цей напрям зумовлений зв'язком ідеографічної лінгвістики з когнітивною лінгвістикою, оскільки об'єктом їх дослідження виступають концепти і концептуальні структури, що знаходяться у фундаменті мовної свідомості, закономірності їх розгортання. Лексикографічне втілення цього завдання пов'язане з опрацюванням різноманітних тематичних класифікацій і словників через тематичні та семантичні поля (групи, підгрупи), що репрезентують погляд на картину світу «від мови» та із створенням лінгвістичних баз даних з урахуванням тематичного принципу.

Сучасний етап розробки тематичних систематизацій розпочали П.М. Роже («Тезаурус англійських слів і виразів», 1852 р.) і П. Буссьєр («Аналогічний словник французької мови»). М.П. Роже у поняттєвій сфері англійської мови виділяє чотири класи (абстрактні відношення, простір, матерія, дух), які, у свою чергу, підлягають подальшому членуванню на категорії, секції, групи. П. Буссьєр виокремлює у французькій мові поняттєві концентри, навколо яких групуються слова, семантично пов'язані з ними. Ці словники стали прототипами двох напрямів розвитку ідеографічних словників: ідеографічних тезаурусів із систематизацією поняттєвих груп на основі ієрархічної класифікації й аналогічних словників, що ґрунтуються на алфавітно-предметній класифікації, з поняттєвими концентрими й їхніми семантичними групами.

Тематична група графічно-орфографічних іншомовностей «Торговельні марки» членується на такі тематичні підгрупи:

а) імена модельєрів і назви будинків моди, відомих у всьому світі, брендів, магазинів: *Світське життя розпочалося в новому бутіку «Dior»* (І. Роздобудько «Переформулювання»); *Сама пані виявилася відомим модельєром і власницею марки «McNamara»* (І. Роздобудько

«Переформулювання»); По-друге, можливість носити джинси переважно неамериканські, якісь індійські чи польські, з дурнуватим написом «*Izarotka*» на задній кишені, але все-таки (Ю. Андрухович «Таємниця»); Особливо добре лізли в чорну суку окуляри марки «*Trussardi*», «*Armani*», «*Gucci*» (І. Карпа «Фройд би плакав»);

б) назви парфумів: (Лазуровий берег, соки «*fresh*», піца з анчоусами, парфуми «*Kenzo*» (І. Роздобудько «Ескорт у смерть»); Містер Марпл навіть понюхав його, як це робив слідчий з «Діамантової руки», – але «*Chanel*» № 5 навіть не пахло (І. Роздобудько «Ескорт у смерть»); – По-моєму, успіх... – шепотнула вона чоловікові, пропливаючи повз нього і обдаючи його чутливий ніс парфумами «*Nina Ricci*» (І. Роздобудько «2 хвилини правди»);

в) назви спиртних напоїв і тютюнових виробів: Не знімаючи черевиків прийшла на кухню й виставила на стіл велику пляшку мартіні «*Bianco*» (І. Роздобудько «Ескорт у смерть»); Вирішив пити «*Grandmarnier*», – як найостанніший сноб, а ще купив і синій «*Gauloises*» (І. Роздобудько «Він ранковий прибиральник»); На вікні стовбичить *Laphroaig*, шльондра в білосніжній сукенці з темно-зеленою крайкою (І. Карпа «Полювання в Гельсінкі»); У ній іще зберігся запах кави й легкий аромат жіночих сигарет «*Vogue*» (І. Роздобудько «Він ранковий прибиральник»); Ще через годину, просолившись і розкиснувши, вирушив до щасливчика Бо, який чекає від тебе обіцяний ящик коньяку «*Hennesy*» (І. Роздобудько «Він ранковий прибиральник»);

г) марки автомобілів: «Вони» перепиняють рух транспорту, щоб мчати через місто на шаленій швидкості кавалькадами чорних **BMW** та шестисотих «*Mercedesів*» (О. Забужко «Let my people go»); Відгукнувшись про ваш квітчастий *Porsche* (І. Карпа «Ганеша і Синкопа»);

д) назви предметів харчування, побуту: На ній лежала пляшка з йогуртом, шоколадка «*Milka*» та банка кави (І. Роздобудько «Амулет Паскаля»); А потім іде реклама: «Зубна паста «*Oral-be*» – найкраща у світі!» (І. Роздобудько «Амулет Паскаля»); Здається, *Shik* – то були дорогі леза, гострі (Ю. Андрухович «Таємниця»).

Ця тематична група є досить численною. Залучення до тексту подібних слів є наслідком синтезу елітарного та масового мистецтва, що є характерним для поп-арту. Прихильники поп-арту змальовують предмети відповідно до їх реального вигляду, адже саме в такому вигляді вони, як сформовані знаки, функціонують міфологічно. Саме тому митці змальовують переважно аббревіатури, марки, слогани, які повідомляють про предмети. Стверджуючи в такий спосіб, що суть предмета розкриває марка, бренд [1, с. 150-158]. Йдеться власне про пародіювання поп-арту, про деміфологізацію споживацького мистецтва.

Вітчизняні письменники намагаються показати, що світ сучасного індивіда – це світ повсякденних предметів, які набули загрозливих розмірів. Людина, можливо, й існує, але вона прихована, завалена цими речами. Назви

торговельних марок навмисне «виписуються» великими літерами, тоді як імена головних героїв взагалі майже не називаються. Речі виявляються більшими за людину. Часом речі характеризують людину, стають її ідентифікаторами: окуляри *Ives Saint Laurent*, парфумами «*Nina Ricci*» та «*Kenzo*», джинси з *C&A*, чорні *BMW*, сигарети «*Black Captain*», «*Mallboro*», «*Vogue*», пляшки «*Pinot Grigio*», «*Baileys*, мартіні «*Bianco*» тощо постають як ознаки достатку, що дозволяє говорити про певні концепти, закріплені у свідомості пострадянської людини.

Література:

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. Республика: Культурная революция, 2006. С. 28–44.
2. Бороденко Л.М. Графічно-орфографічні іншомовності в художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ століття: монографія. В.: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 180 с.
3. Волков В., Миклуш М. Идеографическое описание русского языка. П.: Наука, 2000. 190 с.

НЕВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ІМПЕРАТИВНОСТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Бортун К. О.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Відомо, що в сучасній українській літературній мові об'єктивно наявні чинники, які сприяють мовному спілкуванню, найповніше реалізовані в діалозі. Це аспекти психологічного характеру, невідповідність висловлень комунікантів, невимушеність їхнього спілкування, безпосередній контакт мовців, часові, просторові, особистісні характеристики комунікантів, візуально-чуттєва інформація, яку вони можуть отримувати на тлі мови, – все те, що впливає на характер мовленнєвої взаємодії.

Н.С. Валгіна зазначає, що для репрезентації спонукання використовують висловлення-репліки, оскільки реплікою адресата стимулюють до виконання дії, навіть якщо спонукання виражено у формі питання. Речення-репліки тісно пов'язані між собою контекстуально й ситуативно і зазвичай за структурою є продовженням одні одних, доповнюючись екстралінгвальними засобами (жестами, мімікою), які перетворюють їх в особливий тип неповних речень [2, с. 115].

Отже, значення спонукання до дії може бути виражене і невербальними засобами. Жести для вираження волевияву використовують зазвичай у ситуації живої розмови.

До жестів зі значенням спонукання відносять такі, як заклик «підійди сюди» (рух рукою і пальцями в напрямку до мовця), зупинка (схрещення і розведення рук над головою), прохання тиші (палець біля губ) [4, с. 55].

В описі конкретної жестової ситуації ці значення передають лексично конструкціями на кшталт *приклав палець до губ* (= «замовкни, тихіше, тихо»), *вказав на двері* (= «вийди»; «зайди», «зачини двері» – залежно від конкретної ситуації); *вказав / показав на стілець* (= «сядь»); *вказав на книгу / зошит* («читай / пиши») тощо. У низці прикладів, наведених нижче, такі мовні жести використано як супровідні щодо значення імперативності (точніше – до засобів вираження спонукання), напр.: *Голова суду кивком показав йому на двері, і юнак неохоче вийшов із приміщення* (Українська правда. – 21.12.2013); *Геть з моїх очей! І вказав поглядом на двері* (Українська правда. – 12.02.2014); *Лідерство як поняття треба знати поганою мітлою подалі од Майдану, щоб навіть духу його там не було, навіть натяку!* (Українська правда. – 26.10.2010); *Коли ще я був вісімнадцятирічним юнаком, патріарх Йосиф підійшов до мене, пальцем мені стукнув до грудей і сказав: «Ти, брате, напишеш докторат і будеш викладати духовні науки й пропагувати нашу віру!»* (Газета по-українськи – 26.07.2013).

Приклади підтверджують, що «мовні жести» зі значенням реалізовано в авторській мові, вони підтримують і конкретизують значення імперативності.

Отже, імперативну семантику в наведених реченнях актуалізовано по-різному: а) вказівкою на напрям необхідного руху, б) позначенням загрози у випадку невиконання вимоги; в) вказівкою на адресата спонукуваної дії. «Мовний жест» імперативного характеру може мати і національно-культурну специфіку, пов'язану з ритуалізацією суспільства, виконанням жестами культурних функцій і позначення практичної діяльності людини. Різниця в культурах відображена в невербальній поведінці людей.

Література:

1. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 1996. 194 с.
2. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка: Учебник для вузов. 3-е изд., испр. Москва, 2000. 416 с.
3. Храковский В. С., Володин А. П. Семантика и типология императива. Русский императив. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 272 с.
4. Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові: семантика, засоби вираження спонукальності, функції: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Слов'янськ, 1998. 172 с.

Список використаних джерел:

1. Газета по-українськи. 2013. 26 липня. URL : <https://gazeta.ua/ru/newspaper>. (дата звернення: 27.12.2013).
2. Українська правда. 2014. 20 лютого. URL : <https://www.pravda.com.ua>. (дата звернення: 25.05.2014).

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ІНОЗЕМНОЇ****Булава Н. Ю.**

*кандидат філологічних наук,
доцент, викладач кафедри іноземних мов
Вінницький національний технічний університет
м. Вінниця, Україна*

Навчання іноземців української мови сьогодні стає актуальним через інтеграцію України до світової спільноти і зміни суспільної свідомості. Кількість іноземців, які прагнуть отримати європейський рівень освіти в Україні з кожним роком збільшується, що зумовлює розвиток, становлення та модернізацію методичної та методологічної парадигми відповідно до Болонської конвенції та положень загальноєвропейських документів із мовної освіти.

Як наслідок, методика викладання української мови як іноземної стає одним із пріоритетних напрямків розвитку вітчизняної лінгводидактики. Предметом нових досліджень у цій галузі стає дослідження найбільш ефективних методів та прийомів, покликаних максимально сприяти вивченню та засвоєнню іноземними громадянами української мови через залучення їх до культури, історії, ментальності народу, мову якого вони вивчають.

Важливими аспектами вивчення української мови як іноземної є:

- практична спрямованість навчання;
- функціональний підхід до підбору і подолання мовного матеріалу;
- ситуативно-тематичне подолання навчального матеріалу;
- вивчення лексики та морфології на синтаксичній основі;
- виділення етапів навчання.

Перед викладачем української мови вищих навчальних закладів постає завдання навчити іноземця користуватися українською мовою у процесі формування його загальнолюдських і фахових знань, створити такі умови вивчення української мови, щоб студенти могли активно послуговуватись нею в усіх сферах громадського життя, оскільки іноземні студенти використовують мову і як інструмент набуття професійних знань, і як засіб повсякденного спілкування.

Викладачеві необхідно чітко сформулювати той необхідний обсяг мовних знань, якими скористається студент у життєвих ситуаціях. З огляду на це треба добирати відповідні вправи для усного та письмового виконання, тексти з подальшим обговоренням, письмовий та усний контроль. Усе це визначає комплекс потрібних студентові мовних знань, систему практичних завдань та методику викладання мови.

Щоб відбулося спілкування, студент-іноземець повинен засвоїти певний лексичний словник. Засвоєння лексики вимагає від носія володіти лексичним мінімумом. Лексичний мінімум в 2500 слів може дозволити зрозуміти текст на 79 %, що свідчитиме про задовільне розуміння тексту [4, с. 36]. Лексичний мінімум – це така кількість лексики, що задовольняє практичну потребу студента. Лексичний мінімум – це максимальна кількість слів, яку засвоїть студент у межах визначеної кількості навчальних годин. Тому на заняттях не студентам не пропонують вивчати професійно-термінологічну, застарілу, жаргонну, діалектну лексику, оскільки вона відома лише певному колу людей. Поза межами лексичного мінімуму залишається розмовна, просторічна лексика. Відбір здійснюється на основі нейтральної лексики. Головними критеріями відбору лексичного мінімуму є: 1) семантична цінність слова; 2) соціально-тематична співвіднесеність; 3) сполучення слова з іншими словами; 4) актуальність поняття, що називається цим словом.

Ситуативно-тематична організація навчального матеріалу є одним з головних виявів комунікації. Використання навчально-мовленнєвих ситуацій наближає студентів до умов реального спілкування. Такі навчальні ситуації створюються за допомогою словесного опису, засобів наочності, інсценування, використанні звичайних ситуацій навчального спілкування (виконання прохань, розпоряджень). Студенти, розігруючи такі ситуації, мають на меті відтворити акти мовлення, передбачити використання всіх лексичних та граматичних одиниць, активізувати вивчений матеріал. Мета навчально-мовленнєвої ситуації – це стимул до мовної взаємодії. Ситуативна організація навчального матеріалу активізує студента до комунікативної активності.

Під час навчання говоріння обираються ситуації не поодинокі або випадкові, а типові або стабільні. Успішність ситуативного навчання полягає у створенні на заняттях атмосфери невимушеного спілкування. Деякі з ситуацій створюються невимушено (наприклад, спілкування викладача зі студентом: прохання написати щось на дошці, стерти написане з дошки, розгорнути підручник, прочитати текст та ін.).

Принципове значення має тематика спілкування під час організації навчання комунікації. Темі для обговорювання можуть братися з прочитаних текстів, фільмів, життєвих спостережень. Спираючись на прочитаний текст або переглянутий фільм, студент будує аналогічний текст, ставить запитання, формулює тему тексту, оцінює його зміст тощо.

Комунікація часто передбачає групове спілкування, тому ставити запитання може не тільки викладач, а й одногрупники, що стимулює обмін думками. Чим більше на заняттях групових форм роботи, тим ефективнішим буде навчання.

Комунікативна спрямованість навчання вимагає того, щоб будь-яке мовне явище вивчалось не ізольовано, а в тексті, реченні із зазначенням його зв'язків з іншими явищами мови, особливостями вживання його в мовленні. Саме комунікативна спрямованість навчання вимагає того, щоб на будь-якому рівні володіння мовою всі вправи та завдання були наближені до умов мовленнєвого спілкування, створювали типові життєві ситуації.

Вже на початковому етапі навчання, засвоївши нову лексику, студенти намагаються будувати елементарні фрази (Це зошит. Це мій зошит. Це мій новий зошит. Це мій новий зошит із математики.), а вивчивши прості форми запитань, студенти намагаються відповідати вивченими конструкціями. Це створює ілюзію бесіди, яка поступово посилюється за рахунок накопичення нової лексики та фраз, форми та зміст яких поступово ускладнюються.

Важливе місце в навчальному процесі належить тексту діалогічного та монологічного характеру, але при цьому він повинен мати мінімум мовного матеріалу, який відповідає цій темі й забезпечує спілкування в межах обраної теми або ситуації.

Комунікативна спрямованість є наскрізною складовою усього процесу навчання. Іноземному студенту необхідно вміти будувати діалоги, відповідати на запитання, розповідати про себе, про свою сім'ю, про своїх друзів, використовуючи мінімум мовного матеріалу, який відповідає певному етапу навчання.

Можна виокремити три етапи навчання: початковий, середній та вищий. Л. Паламар у своєму дослідженні визначає три етапи навчання української мови як іноземної: початковий (2-3 місяці, мета – навчити розуміти на слух повільне мовлення на основі обмеженого мовного матеріалу, читати короткі навчальні тексти, розмовляти на навчально-побутові теми); середній (4-5 місяців, мета – навчити розуміти на слух тексти на навчально-побутові теми, читати адаптовану літературу, наукові, публіцистичні, газетні тексти, розмовляти на навчально-побутові теми, ознайомити студентів з основними структурними типами стилів української мови); основний (високий) – протягом навчання на основних факультетах вишів за обраним фахом (4-5 років, мета – розвиток і вдосконалення умінь та навичок, сформованих на попередніх етапах) [3, с. 46].

На кожному етапі важливо правильно підбирати посібники та підручники. Серед рекомендованих навчальних видань для іноземних студентів можна виокремити навчальні посібники, спрямовані на забезпечення ефективного оволодіння комунікантів базовою термінологією профільних дисциплін обраної спеціальності.

Викладання української мови як іноземної має відповідати вимогам часу, опиратися на останні досягнення, прогресивні здобутки науки та техніки [2, с. 154]. Інтернет-технології можуть успішно використовуватись на таких заняттях із метою пошуку студентами додаткової інформації з теми, що вивчається, для збору даних для створення комп'ютерної презентації, з метою перевірки рівня знань студентів – робота з різноманітними онлайн-тестами, а також для роботи з онлайн-словниками.

Особливо активізувати сприйняття мовного матеріалу студентам-іноземцям дозволяє програма створення презентацій PowerPoint, завдяки якій викладач може створити анімаційний опорний конспект уроку, включити відео– і аудіофрагмент, зобразити в динаміці якесь явище, подію, що допомагає легко засвоїти новий лексичний чи граматичний матеріал [2, с. 154].

Отже, перед викладачем української мови постає завдання створити такі умови вивчення української мови, щоб студенти могли активно послуговуватися нею в усіх сферах громадського життя, оскільки іноземні студенти використовують мову і як інструмент набуття професійних знань, і як засіб повсякденного спілкування. Поєднання на практиці традиційних та інноваційних методологічних підходів дадуть змогу викладачам мови покращити результативність навчального процесу і рівень знань студентів, значно підвищити ефективність організації їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Література:

1. Бей Л. Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків. № 12. С. 42–49.
2. Корженко В. Я., Опанасюк М. М. Інноваційні методи викладання української мови як іноземної у технічному університеті. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вінниця. 2011. № 1. С. 152–155.
3. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2008. Вип. 3. С. 40–47.
4. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Москва: Рус. яз., 2003. 304 с.

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ В АСПЕКТІ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Голтвеницька М. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри українознавства
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна*

Розуміння фразеології як науки йшло від погляду на неї як на науку про стійкі звороти мови до розширеного її тлумачення як розділу мовознавства, що вивчає лексико-семантичну єдність слів. Останнє сформульоване у відомому Словнику О. С. Ахманової [1, с. 504] і покладене в основу фразеологічної стилістики.

У сучасних посібниках зі стилістики української мови репрезентоване розширене розуміння фразеології як мовознавчої науки. У фразеологічній стилістиці констатовано, що в стилістичному плані використовують не лише стійкі звороти і їхні різновиди (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення), а й інші фразеологічні засоби, до яких належать прислів'я, приказки, крилаті слова і вислови, афоризми [2, с. 121–124]. Ми приймаємо широке трактування, за яким у межах фразеології можна аналізувати не тільки фразеологічні зрощення, єдності і сполучення, а й інші фразеологічні засоби.

Аналіз речень із відношенням відповідності переконує в тому, що за семантико-зображувальним значенням їх поділяють на дві групи: 1) речення, що передають життєві ситуації, пов'язані з людьми і світом, перебігом подій, формулюванням наукових, дослідницьких спостережень, як-от: **Чим** довше говорив Ждан, **тим** смутнішими ставали очі старого боярина, **тим** більше нахмарювалося його високе чоло (В. Малик); *Птиця чує свою кончину. Летить до води, до доброї – лісової чи горової. Аби в затишші, змочуючи дзьоб, тихо відійти. На добрій воді вона ще протягне якийсь час.*] – **Тому чим** ситніша вода, **тим** більше в окрузі джерела пташиних кісток (М. Дочинець); **Що** далі дивний квартет просувається коридором, **то** меншою стає гучність (Н. Доляк); **Проте чим** більше існуватиме різних концепцій і пропозицій, **тим** цікавішим буде саме українське літературознавство (Т. Гундорова); **Чим** точніше буде обчислено $R_{\text{сав}}$, **тим** ближче ми підійдемо до сонячної сталої (М. Руденко); 2) висловлення, які правомірно назвати афоризмами, наприклад: **Чим** більше – **тим** краще (Г. Пагутяк); **Чим** більша таємниця, **тим** вона дражливіша (Г. Пагутяк).

Поняття «афоризм» не має точного визначення: дехто з дослідників афоризмами вважає тільки авторські висловлення, до яких зараховують і крилаті слова й вислови; є лінгвісти, які афоризмами визнають усі види коротких узагальнених висловлень, зокрема й прислів'я і приказки [3, с. 25].

Узяте для дослідження поняття «афоризм» ми розуміємо як стійке висловлення, що передає узагальнену й закінчену думку про явись дійсності, виражене в короткій формі. Це визначення афоризму можна застосувати до афоризмів, утворених складнопідрядними реченнями з відношенням відповідності, які втілюють у лаконічну форму узагальнену, закінчену думку про явища дійсності: **Чим** поважніший гість, **тим** з вищим короваем його зустрічають (Т. Гриценко); **Чим** ближче до природи, **тим** маєш більше шансів вижити (Люко Дашвар).

За походженням аналізовані в роботі афоризми, утворені з речень відповідності, виникли в контексті неафористичного характеру, від якого вони відриваються й перетворюються на самостійні одиниці. Це твердження ілюструють приклади: [Порок різний буває. Тобі, Степане, пора міняти клапан.] **І чим** швидше, **тим** краще (В. Шкляр); [– Робота лікарів полягає у тому, щоб ставити діагнози та допомагати людям, – намагаюся я його переконати.] – **Чим** раніше виявлять хворобу, **тим** легше буде її лікувати (С. Талан). У цих прикладах життєві обставини, описані в попередньому реченні, викликали твердження, в одному випадку, «**чим** швидше, **тим** краще», в іншому – «**чим** раніше, **тим** легше», які передають загальнозрозумілі, правдиві спостереження, втілені в синтаксичну структуру, що набуває ознак афоризму.

Не можна, звичайно, твердити, що такі афоризми утворені саме з цих контекстів, вони можуть походити від якихось інших контекстів, сформованих у певних ситуаціях. Важливо, що вони мають життєву основу. Контекст зумовив виникнення й таких афоризмів, як: **Чим** менше людині потрібно, **тим** ближче вона до богів (М. Дочинець); **Чим** жирніша їжа, **тим** більше хочеться їсти (М. Дочинець); **Чим** менше думок, **тим** важче з ними зібратися (М. Дочинець).

Афоризми зафіксовані і в журнальних та газетних статтях, порівняємо: *Я щиро заздрю Вашій чистоті, Вашій граціозній вглибленості (признаюся: глибина – це єдиний для мене критерій художності; як на мене, вартість вірша визначається на терезах – чим більше важить, тим кращий)* (Спогади про В. Стуса).

Для наукового стилю характерні афоризми, у яких закріплені повчально-методичні рекомендації: **Чим** менша дитина, **тим** більш наслідувальними є її ігрові дії (Т. Поніманська); **І чим** більше в шкільному навчанні елементів домашньої народної дидактики, **тим** краще (М. Стельмахович) або вагомі педагогічні й виробничі спостереження: **Чим** ретельніше займаються з дітьми вивченням іноземної мови, **тим** ретельніше повинні займатися з ними в той же час вивченням рідної (К. Ушинський); **Чим** крупніші й чистіші піски, **тим** більше навантаження може витримати шар основи з них (З. Котеньова).

Усна народна творчість містить прислів'я-афоризми на зразок: **Чим** ближче старість, **тим** ближче смерть; **Чим** кривіше, **тим** смішніше.

З-поміж афоризмів – речень відповідності – виокремлюємо афоризми-сентенції, що мають повчальний, рекомендаційний зміст, життєве напучення, наприклад: **Чим** темніший костюм, **тим** світлішою повинна бути сорочка (Із підручника); **Чим** більше ви будете в гармонії з собою, **тим** більше буде гармонії у світі (В. Даниленко); **Чим** швидше гроші обертаються в ділі, **тим** швидше прибуватимуть (М. Дочинець).

Серед речень відповідності можливі й афоризми-максими, у яких виражене певне моральне правило, етичний принцип: **Що** більше працюєш, **то** більше ти успішний (В. Дрозд), а також афоризми-парадокси – висловлення, що розходяться з усталеними поглядами, як-от: **Чим** ближче зустрів, **Тим** розлука ближче (С. Майданська); **Що** більше знайдеши, **то** більше втратиши (П. Загребельний).

Дібраний для аналізу матеріал переконує в тому, що сучасні процеси в державі актуалізують утворення афоризмів на зразок: **Чим** більш розвинутим є суспільство, **тим** багатішою і різноманітнішою є його соціальна структура (Є. Перегуда); **Чим** нижчий рівень промислового розвитку, **тим** менша частка населення, зайнята в невиробничій сфері (Із підручника); **Чим** швидше йде процес інновації, **тим** більше він є конфліктогенним (Із підручника).

Проаналізовані дані дають право стверджувати, що складнопідрядні речення відповідності не відрізняються від інших видів складнопідрядних конструкцій застосуванням афоризмів у вираженні мовленнєвої виразності.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/>.
2. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. К.: Вища школа, 1987. 352 с.
3. Русский язык: энциклопедия / Гл. ред. Ю. Н. Караулов. М.: Большая российская энциклопедия: Дрофа, 1997. 722 с.

СИНКРЕТИЧНИЙ ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЗВОРОТ

Донік О. М.

науковий редактор «Українського історичного журналу»

Інститут історії України

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Порівняння належить до особливого виду категорії модальності, що полягає в установленні відношення висловлення до дійсності не прямо, а опосередковано, з огляду на подібність чи відмінність із чимось іншим.

З опертям на студії О. Веселовського, визначаємо зв'язок процесу порівняння із самопізнанням, усвідомленням грані між навколишнім світом і людиною, заміну ідеї рівності ідеєю особистості, древнього синкретизму – розщеплювальною силою знань: тотожність «блискавка-птаха», «людина-дерево» змінилася порівнянням «блискавка, як птаха», «людина, як дерево» [1, с. 132].

Матеріальним утіленням категорії порівняння в мові є порівняльні конструкції. Вони були об'єктом дослідження у працях І. Вихованця [2], М. Заборної [4], І. Кучеренка [5], С. Рошко [7], М. Черемисіної [8], Н. Широкової [9]. Функційний статус і структурно-семантичні особливості синкретичних порівняльних конструкції студійовано Л. Шитик [10], порівняльні конструкції стали об'єктом дослідження Л. Прокопчук [6], мовну гру у порівняльних конструкціях проаналізовано Л. Юлдашевою [11], однак багато проблем, пов'язаних із лінгвальною природою порівняльних конструкцій, зокрема порівняльних зворотів, залишаються не до кінця з'ясованими.

Порівняльний зворот кваліфікуємо як окремих структурний елемент простого речення, що вносить відтінок порівняння й може мати імпліцитний та експліцитний показники порівняння [3, с. 18]. Іноді порівняльний зворот поєднує в собі кілька диференційних ознак, тобто функціонує як синкретичний порівняльний зворот – структурно-семантичний компонент простого речення, «який позначений синтезом ознак різних членів речення, що зумовлено його позицією у формально-синтаксичній структурі, двобічним синтаксичним зв'язком і виявляється в подвійному функціонуванні» [10, с. 64].

Амбівалентність синтаксичних зв'язків порівняльного звороту полягає у його здатності бути складником різних семантико-синтаксичних груп, що й породжує неоднозначне тлумачення.

Порівняння-синкретичні другорядні члени речення з атрибутивно-обставинним значенням, виражені порівняльними зворотами, опорний компонент яких – прикметник, дієприкметник або їхні звороти, напр.: *Він ^{який?} стоїть посеред білої кімнати, біло-сірий, ^{наскільки?} наче припорошений попелом, сумний та зажурений* (Дара Корній); або порівняльний зворот прилягає до прикметника, напр.: *Простягає руку, долонею вгору, а там – метелик, ^{який?} жовтогарячий, ^{якою мірою?} як промінчики сонця* (Дара Корній); *Була вона ^{яка?} така незрівнянна ^{якою мірою?}, як срібlistий місяць, як море широкє, як високе небо* (Є. Гребінка). Синкретизм також характерний для речення *Гни спину, коли вона в тебе гнучка, а в мене спина цупка, неначе дубова: ніяк не гнеться* (І. Нечуй-Левицький). Порівняльний зворот *неначе дубова* має атрибутивне значення стосовно іменника і обставинне порівняльне щодо дієслова: *спина (цупка) ^{наскільки?} неначе дубова // не гнеться ^{як?} неначе дубова*. Синкретизм порівняльного звороту визначається не лише подвійними синтаксичними зв'язками, а й морфолого-синтаксичними

особливостями складників: прикметник вказує на ознаку, а сполучник *неначе* є експліцитним маркером ірреального порівняння.

Подібні подвійні синтаксичні зв'язки також характерні для порівняльних зворотів, виражених дієприкметником: *Стени лежать, мов зачаровані, залиті сяйвом голубим* (М. Луків). У цьому разі дієприкметник *зачарована* вказує на ознаку за дією, а показником ірреального порівняння є сполучник *мов*. Порівняльний зворот виконує двоїсту синтаксичну роль: *стени^{які?} мов зачаровані // лежать^{як?} мов зачаровані*. Трапляються випадки, коли синкретичний порівняльний зворот знаходиться на початку речення: *Наче зачарований, дивився Василько на вогонь, дивився не кліпаючи* (В. Підмогильний). Атрибутом ірреального порівняння у цьому разі є сполучник *наче*. Синкретизм порівняльного звороту виявляється в тому, що він може функціювати як означення (*Василько^{який?} наче зачарований*) і як обставина (*дивився^{як?} наче зачарований*).

Синкретизм також характерний для речень, у яких порівняльний зворот з опорним компонентом – іменником у називному відмінку – посідає контактну постпозицію стосовно іменника, напр.: *Вода внизу іскриться під місячним світлом, а вгорі майже як теперечки – зорі-зорі-зорі,^{які?} мов алмази-брахмани, виблискують^{як?}* (Дара Корній)

Контактна постпозиція порівняльного звороту стосовно іменника виявляється і в реченні *Серце, як віск, розм'якло*. (Л. Костенко). З іменником *серце* порівняльний зворот *як віск* перебуває в атрибутивних зв'язках, натомість відношення з дієсловом *розм'якло* є обставинними: (*серце^{яке?} як віск // розм'якло^{як?} як віск*).

Подібні синкретичні порівняльні звороти найчастіше утворюються за допомогою сполучників *як*: *У травах коник, як зелений гном, на скрипку грає* (М. Рильський) (*коник^{який?} як зелений гном // (на скрипку) грає^{як?} як зелений гном*) та *мов: Говерла, мов весільний коровай, стояла на столі Карпат широких* (П. Воронько) (*Говерла^{яка?} мов весільний коровай // стояла^{як?} мов весільний коровай*); *А очі, мов дві зорі, – на неї так зорять* (Б. Грінченко) (*очі^{які?} Мов дві зорі // зорять^{як?} мов дві зорі*). У реченнях: *Вона сиділа бліда, залякана, мов винувата якимсь важким гріхом...* (І. Франко); *Княгиня, ніби тим дуже здивована, повернула до свого кума Шереметьєва і спитала його, чи можливе це?* (Б. Лепкий) – семантика порівняльного звороту реалізована через контамінацію означального й обставинного (причинного) значень.

Чинниками, що визначили синкретичне функціонування порівняльного звороту, є: подвійні синтаксичні відношення, місце у структурі простого речення, лексико-граматична характеристика опорного компонента порівняльного звороту та морфолого-синтаксичні особливості складників.

До синкретичних порівняльних зворотів належать порівняння-обставини із причинно-цільовим значенням, напр.: *Однак Оксана їх не забрала зі столу, навпаки, демонстративно залишила^{із якою метою? чому?} на столі, ніби підкреслюючи, що не все у тому житті вирішується формою нігтів* (Дара

Корній). У ролі таких синкретичних обставин функціують порівняльні звороти, стрижневий компонент яких виражений дієприслівником. У реченнях на кшталт *Василина повільно, наче побоючись, повернулася до нього* (І. Нечуй-Левицький) порівняльний зворот поєднує особливості обставини способу дії та обставини причини.

Синкретичними є порівняльні звороти у реченнях на зразок: *А личенько загоріле, повне, як калина, вона дуже працююча і гарна дівчина* (О. Романова); *Мені часто сниться якась незвичайна дівчина: лице біле, матове, як слонова кість, очі чорні, брови як веселки на високому чолі* (І. Нечуй-Левицький); *Ніч ось така ж пролива над землею, тиха і свіжа, прозора, як сніг* (В. Сосюра); *Був цей голосок терпкий, мов зелений терен, аж оскомою на зубах бриніло від того голосу* (Є. Гуцало). Відносно означення порівняльний зворот уточнює його, перебуваючи стосовно іменника в атрибутивних семантико-синтаксичних зв'язках, проте й набуває обставинної характеристики міри і ступеня.

Порівняння-синкретичний член речення може мати предикативно-обставинне значення, напр.: *Повітря чисте^{є яким?} як кришталь / Повітря чисте, настільки?^{наскільки?} як кришталь* (О. Олесь); *Повіки^{стають якими?} стають важкими, мов залізна брама середньовічного замку, падають грізно* (Дара Корній).

Отже, до синкретичних порівняльних зворотів належать компаративи з експліцитним показником порівняння, для яких характерна поліфункційність у формально-синтаксичній структурі простого речення.

Література:

1. Веселовский А. Н. Психологический параллелизм и его формы в отражениях поэтического стиля. Ленинград : Худож. литература, 1940. С. 73–79.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник Київ. : Либідь, 1993. 368 с.
3. Донік О. М. Порівняльний зворот як синтаксичний засіб вираження порівняння у простому реченні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39. С. 18–21
4. Заборна М. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 1997. 18 с.
5. Кучеренко І. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. Київ : Вид-во КДУ, 1959. 106 с.
6. Прокопчук Л. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2000. 18 с.
7. Рошко С. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001. 21 с.
8. Черемисина М. Некоторые вопросы синтаксиса сравнительных конструкций современного русского языка. Новосибирск, 1971. 84 с.

9. Широкова Н. Синтаксические функции сравнительных оборотов в современном русском языке. Казань, 1955. 167 с.

10. Шитик Л. В. Синкретичні порівняльні конструкції в українській мові. Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». Черкаси, 2003. Вип. 46. С. 63–68.

11. Юлдашева Л. Структурно-семантичні та прагматичні особливості заголовків художніх творів кінця ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Черкаси, 2018. 270 с.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ НОВІТНІХ АНГЛІЦИЗМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ МОВИ ЗМІ)

Дьолог О. С.

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

Формування лексичного складу будь-якої мови завжди було предметом наукового вивчення. Саме тому цілком виправданим є звернення сучасних лінгвістів до питання мовних запозичень як одного з джерел поповнення лексичного складу мови. Запозичення іншомовної лексики виникає внаслідок мовних контактів і є звичайним явищем, оскільки, як відомо, існує два шляхи формування та поповнення лексичного складу:

- 1) у процесі природного історичного розвитку національної мови;
- 2) запозичення слів з інших мов.

Останніми десятиліттями розширилися політичні, економічні та культурні зв'язки України з іноземними, зокрема, англomовними країнами. Такі процеси спричинили посилене надходження в українську мову англomовної лексики. Виникла потреба в найменуванні українською мовою нових явищ, що вже існують у англomовній світовій практиці. Досить численно представлені новітні англіцизми у мові засобів масової інформації, оскільки саме мова ЗМІ найшвидше реагує на мовні зміни і найактивніше вживає інноваційні елементи.

На сьогодні в українському мовознавстві активізувалося вивчення запозичення англіцизмів (Л. Кислюк, А. Наумовець, О. Махньова, О. Стишов, С. Федорець та інші). Складні процеси в сучасній українській лексико-семантичній системі, пов'язані з інтенсивним надходженням запозичень, переважно з англійської мови, закономірно отримують неоднозначні оцінки українських мовознавців: з одного боку, дослідники відзначають певне збагачення мови, наближення за допомогою асимільованих англійських

запозичень до світових досягнень у суспільно-політичній, економічній, управлінській, торговельній сферах, з іншого, – спостерігається перевантаження та засмічення рідної мови чужими лексемами (часто навіть за наявності власне українських відповідників).

Мета даного дослідження полягає у висвітленні питань адаптації новітніх англіцизмів у сучасній українській мовній практиці на прикладі мови ЗМІ.

Однією з найактивніших сфер залучення до української мови нової англійської лексики є засоби масової інформації. Через мову ЗМІ до українського лексичного складу потрапляє значна кількість англійських запозичень. Особливо інтенсивно такий процес відбувається в останні десятиліття. Одним із чинників цього є більша відкритість українського споживчого ринку товарам іноземного виробництва, які, природно, мають чужомовні (переважно – англійські) назви. Щоденне постійне теле– та радіомовлення пропонує рекламу численних закордонних товарів, нерідко таких, для позначення яких в українській мові не існує питомих слів.

Варто зазначити, що лінгвістична мода у своєму існуванні легко долає міждержавні кордони. Це обумовлено особливостями сучасного масового виробництва і вжитку, розвитком засобів комунікації, культурних контактів. Саме у такий спосіб у сучасну українську мову (як і в інші мови світу) потрапила велика кількість слів англійського (американського) походження. Переважна більшість цих слів – технічні нововведення та перспективні (прибуткові) види і сфери діяльності (наприклад, *комп'ютер, дисплей, факс, файл, вінчестер, бізнес, холдинг, грант, тендер, брокер, менеджер, спонсор, піар, паблік рилейшнз, саміт, екзит-пол, віп-місця, імідж, бодигард, пройм-тайм, спічрайтер, спонсор, сек'юриті, римейк, блокбастер, екшн, ріаліті-шоу* тощо).

Сучасні тенденції у загальнолітературній мові позначені особливо активним функціонуванням різних груп маркованої лексики. У зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, інтелектуалізацією суспільства простежується тенденція до моди на використання книжних стилістично маркованих слів, зокрема спеціальних іншомовних термінів. Передусім, це стосується економічної та суспільно-політичної лексики. Вийшли за межі терміносистем та активно функціонують і в приватному мовленні, і в мові ЗМІ такі, наприклад, слова: *акція, акциз, бізнес, бізнесмен, дивіденд, брокер, маркетинг, інвестор, спікер, спонсор, менеджер, дилер, інфляція, імпічмент, інавгурація, авторитаризм, тоталітаризм* тощо.

Сучасна українська літературна мова в останні роки поповнилася великою кількістю англіцизмів, серед яких представлені різні частини мови. Усі ці лексеми активно вживаються у засобах масової інформації.

Наприклад:

– іменники: *піар, паблік рилейшнз, саміт, екзит-пол, віп-місця, імідж, кілер, бодигард, пройм-тайм, спічрайтер, спонсор, сек'юриті, римейк, блокбастер, екшн, ріаліті-шоу, дилер, брокер, кліпмейкер, ньосмейкер,*

хендлер, хакер, трейдер, тинейджер, юзер, серфер, провайдер, геймер, промоутер, дистриб'ютор, гендер, шейпінг тощо;

– прикметники: *гендерний, ф'ючерський, офшорний, блістерний, бартерний, інтерфейсний, трансгенний, мультимедійний, дистриб'юторський, дилерський, брокерський, ріелторський, рейтинговий, хітовий, моніторинговий, консалтинговий* тощо;

– дієслова: *сканувати, дисконтувати, пресингувати, спонсорувати, шунтувати, моніторувати, факсувати* тощо;

– дієприкметники: *сканований, зомбований, приватизований, ламінований* тощо.

Достатньо велика роль у процесі проникнення в повсякденне українське мовлення новітніх англіцизмів належить рекламі, яка активно представлена на українському телебаченні та українській періодиці. Саме через рекламу в українській мові відбувається запозичання безпосередньо з іноземної мови (зазвичай – англійської) усно-писемним шляхом, оскільки реклама найчастіше послуговується аудіовізуальним методом впливу. Як відомо, реклама має мету привернути увагу україномовних покупців, нерідко маскуючи звичайні речі, що іноді можуть мати й українську назву. Наприклад, *дайджест* – огляд, *спрей* – розбризкувач, *кеш* – готівка, *армрестлінг* – рукоборство, *фрістайл* – вільний стиль, *нюс-реліз* – випуск новин, *сервіс* – обслуговування, *паркінг* – стоянка, *дайвінг* – пірнання, *ліфтинг* – підтяжка, *праймтайм* – найкращий час, *флаєр* – листівка, *дистриб'ютер* – розповсюджувач, *арт-терапія* – лікування мистецтвом, *бебі-бум* – сплеск народжуваності, *фастфуд* – швидка їжа, *консумація* – споживання, *консумент* – споживач, *сейл* – розпродаж, *дефростер* – розморожувач, *офіс* – контора, *сек'юриті* – охорона, *дисконт* – знижка, *тинейджер* – підліток, *бартер* – товарообмін, *лізинг* – оренда, *пресинг* – тиск, *екшн* – дія тощо.

Процес новітнього запозичання англіцизмів в українську мову відбувається у межах загальної для всіх сучасних мов тенденції до універсалізації та інтернаціоналізації словникового складу. Специфікою сучасного періоду є те, що найчастіше за основу інтернаціональної лексеми обирається англійська за походженням номінація – власна або створена в англійській мові на базі латинських або грецьких міжнародних елементів. Цьому також сприяє той факт, що за нинішньої доби англійська мова перетворилася на мову міжнародного спілкування та посіла місце засобу інтернаціональної комунікації.

Уживання чужомовної лексеми в українській мові завжди потребує певної адаптації до власних мовних законів. Численні англіцизми, що сьогодні вживаються у нашому усному та писемному мовленні проходять певні етапи адаптації. На сьогодні в усній та писемній українській мовній практиці (частіше – у мові засобів масової інформації) все активніше використовуються гібридні композити, перша основа яких становить

іншомовну лексему в неадаптованій формі (часто – в іншомовній графіці). Це різновид вкрапель – уживання у тексті з певною змістовою або стилістичною метою слів у звуковій та графічній формі мови-джерела.

Сучасні неологізми, що використовуються в українському мовленні під впливом засобів масової інформації та реклами, можна класифікувати на групи:

– неологізми, які використовуються у тексті зі збереженням графіки мови-джерела (варваризми): *SMS (Short Message Service), PR (Public Relations), VIP (Very Important Person), Power Bank, Happy Meal, McDonald's, ICTV, IT, Wi-Fi, Microsoft* тощо;

– неологізми транслітеровані кирилицею (макаронізми); при цьому одне слово може бути і варваризмом, і макаронізмом: *SMS /СМС, PR/ПР (піар), VIP/віп*;

– складні неологізми, де запозичені основи поєднуються з питомими: *SMS -повідомлення* (з подальшою його трансформацію у *SMS 'ка*), *PR-відділ, політ-PR, IT-технології, вільний Wi-Fi* тощо;

– неологізми з нестабільною орфографією: *месидж/месідж/меседж, офшор/офф-шор/оф-шор, іміджмейкер/імідж-мейкер, мас-медіа/масмедіа, пенсі-кола/пенсі кола* ;

– неологізми, які активно беруть участь у словотворенні: *PR-щик, IT-шник, віп-місія, офшорний, бартерний, дисконтний, ваучерний, рейтинговий, спонсорувати, спонсорство, ріелторський, екстримний, мультимедійний, серверний, сканерувати, провайдерський, іміджмейкерський*.

Таким чином, для відображення одного поняття зі спеціальним об'єктом номінації може існувати ціла низка найменувань-варіантів, тобто таких, які певним чином здатні конкурувати за своїми формальними, семантичними або функціональними властивостями у мовній діяльності сучасного українського суспільства. Причиною цього є і позамовні чинники (складність поняття, актуальність різних його аспектів), і внутрішньомовні чинники (наявність варіантних засобів вербалізації поняття).

У переважній більшості сучасні неологізми англійського походження відповідають вимогам, що висуваються до слів-термінів: бути максимально точними та лаконічними. Запозичання часто відбувається саме задля економії мовних засобів порівняно з питомими чи калькованими описовими виразами. Наприклад: *бренд* (розрекламована торгова марка певного товару), *пертурбації* (несподівана зміна звичайного стану), *прайм-тайм* (ефірний час на радіо і телебаченні, що охоплює максимальну кількість радіослухачів і телеглядачів), *грант* (грошова допомога на навчання чи наукове дослідження), *фондація* (пожертвування коштів на заснування чого-небудь), *офшор* (території, які забезпечують пільговий фінансовий режим із закордонними партнерами) тощо.

Деякі слова, що донедавна вживалися у вузькій термінологічній галузі, починають долати цей бар'єр і завдяки ЗМІ переходять до загальноновживаної

мови, розширюючи при цьому свої семантичні можливості і нерідко набуваючи нових значень. Наприклад: *трансфери* (у значенні «компенсаційні виплати за офіційний перехід спортсмена в іншу команду»), *фігурант* (у значенні «співучасник гучних подій»), *мультиплекс* (у значенні «багатозальний кінотеатр»).

Таким чином, за умови збереження комунікативності і функціонально-стилістичних обмежень запозичення стає одним із джерел поповнення сучасного словника української мови. При цьому адаптація неологізмів відбувається у більшості випадків через мовлення засобів масової інформації, оскільки ЗМІ на сьогоднішні є надзвичайно поширеними та мають певний вплив на широкий загал населення. Проблема адаптації, існування та поширення інноваційних елементів, спричинених впливом англійської мови, у сучасному українському мовленні лише зазначена у даній статті. Проте через активність процесу «англізації» української мови питання запозичання заслуговують на подальше докладне наукове дослідження.

Література:

1. Карпіловська Є.А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. Українська мова. 2008. № 1. С. 24-35.
2. Мазурик Д. Українська неологічна традиція. Вісник Львівського університету. 2014. Вип. 34. Ч. 1. С. 219 – 225.
3. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ, 2012. 268 с.
4. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ, 2008. 188 с.

ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ КОМПОНЕНТІВ РЕЧЕНЬ ІЗ СЕМАНТИКОЮ БУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Жовтобрюх В. Ф.

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

Важливим завданням сучасного синтаксису є аналіз лексичного вираження семантичних компонентів в окремих логіко-граматичних типах речень.

Предметом нашого розгляду є виділений Н.Д. Арутюновою та Є.М. Ширяєвим різновид буттєвих речень, у яких локалізатор визначено як фрагмент світу, а ім'я предмета буття має конкретно-предметний характер

[1, с. 98-126]. Наприклад: *А сонячне повітря згасало над горою, де була пасіка* (Григір Тютюнник). *У кінці провулку була криниця* (Є. Гуцало).

В українському мовознавстві представлені різноаспектні дослідження речень буття: особливості будови буттєвих речень (В.І. Дмитрук), формально-граматичний опис буттєвих речень (Л.І. Лонська), семантико-синтаксична структура речень локалізованої наявності/відсутності (Н.В. Мелекесцева), аналіз речень буття з дієсловами звукової ознаки (В.К. Ситнікова). Водночас питання лексичного наповнення семантичних складників буттєвих речень залишається актуальним і визначає мету цього дослідження: розглянути особливості вживання дієслівних лексем різного значення в буттєвих реченнях.

Носіями ідеї буття, існування є локативні предикати, семантику яких досліджено в низці робіт вітчизняних та зарубіжних мовознавців (І.Р. Вихованець, О.Ю. Грипас, А.П. Загнітко, В.І. Кононенко, М.І. Степаненко). Розглядаючи предикат як центральну синтаксему простого елементарного речення, І. Р. Вихованець зазначає, що «локативні предикати вказують на просторові стани, процеси або ознаки предмета» характер [2, с. 138].

Речення буття української мови мають широкі можливості стосовно лексичного наповнення семантичних компонентів. Так, у функції показника буття часто вживаються дієслова небуттєвої семантики, тобто дієслова, які не передають значення буття як одиниці словника. Наприклад: *Посеред галявини світилося голубе око озерця* (Ю.Винничук). *Тут, під застиглою зеленою хвилею лісопосадки, купчаться в літньому затінку малі вагончики* (Є.Гуцало). Проаналізований мовний матеріал свідчить про значну поширеність подібних предикатів та їх лексичне розмаїття: *Під молодим дубовим ліском, що кучерявиться на пагорбку, розташувався літній табір* (С. Журахович). *У розкуйдовженому гіллі шельюгового куша, вирваного з корінням із землі, лежав собака* (Є.Гуцало). *За чорними штахетами безлистих кущів брязкотіли маршрутні таксі* (В. Дрозд). Подібні висловлення мають усі ознаки логіко-граматичного типу буттєвих речень. Як і речення з дієсловами власне буття (*бути, знаходитись, існувати*), вони повідомляють про наявність об'єкта в певній ділянці предметного світу, а також про його характерну ознаку. Пор.: *У кухні була газова плита з балоном і маленька піч* (Ю.Мушкетик). *Посеред хатини біліла грубка* (Ю.Мушкетик). Ці речення відбивають одну й ту ж типову ситуацію, у якій відношенням наявності пов'язані два об'єкти. Один із цих об'єктів визначається як ділянка буття (у кухні, посеред хатини), а другий – як предмет буття (плита, грубка). Показник буття виражений у першому реченні буттєвим дієсловом (*була*), а в другому – дієсловом небуттєвої семантики (*біліла*), у лексичному значенні якого міститься інформація про характерну ознаку предмета. Таким чином, структура ситуації відбита в семантичній структурі речення, яке організується співвідношенням трьох семантичних складників: ділянки буття, предмета буття та показника відношення.

Кваліфікація семантики таких речень як буттєвої підтверджується, поперше, можливістю вживання в них дієслів, що передають значення буття як одиниці словника. Пор.: *Я вхопив корзину і почимчикував у кінець городу, де **сріблилася** розлога, гілляста верба* (В.Дрозд). – *Я вхопив корзину і почимчикував у кінець городу, де **була** розлога, гілляста верба*. По-друге, ім'я предмета, який є носієм ознаки, названої дієсловом, уживається нереферентно і входить у повідомлюване, що є типовим для буттєвих речень, зміст яких полягає у ствердженні існування конкретного предмета в тому чи іншому фрагменті матеріального світу.

Коло дієслівних лексем різноманітної семантики, здатних функціонувати в російських реченнях буття, вперше було окреслене у відомій праці Н.Д. Арутюнової та Є.М. Ширяєва [1, с. 98-126]. Систематизація цих лексем була здійснена на двох рівнях: спочатку за ознакою ступеня делексикалізації значення дієслова, а потім у межах сукупності делексикалізованих та лексикалізованих дієслів виділено їх семантичні групи: дієслова, що означають положення у просторі, кольорові дієслова, дієслова звучання тощо. Водночас автори зазначали, що речення з виділеними групами дієслів потребують більш детального розгляду, здійснюваного на значному за обсягом мовленнєвому матеріалі.

Зважаючи на близькість семантико-синтаксичних систем російської та української мов, можна припустити, що в буттєвих реченнях української мови здатні функціонувати ті ж самі групи дієслів у ролі показника буття. Так само можна припустити, що в українській мові функціонування різноманітних груп дієслів може відрізнятися від такого в російській мові. Але перш ніж говорити про лексико-семантичні відмінності між реченнями російської та української мов, необхідно дослідити різновиди цього логіко-граматичного типу речень в українській мові, зокрема функціонування в них дієслів різноманітної семантики.

У зібраному матеріалі зафіксовано речення з делексикалізованими дієсловами, що означають положення в просторі предмета буття. Наприклад: *На столі у маленькій вазочці **стояла** дубова гілочка з прив'ялим листям і тугими вузликами зелених жолудів* (Ю. Мушкетик). *У розкуйдовженому гіллі шельюгового куша, вирваного з корінням із землі, **лежав** собака* (Є. Гуцало). *Він довго дивився на стрімкий протилежний берег, де **височіли** могутні вали і потемнілі від часу та негоди дерев'яні заборолла великого міста* (В. Малик).

Зустрічаємо також речення, в яких ідея буття передана за допомогою дієслів, що називають колір предмета. Наприклад: *Гілля яблунь по саках уже голе-голісіньке, та подекуди, на пізніх сортах, іще **біліють** та **рожевіють** плоди* (Є. Гуцало). *Там, на схилі балки, під яворами **біліє** хатина* (Є. Гуцало). У таких реченнях зафіксовано близько п'ятдесяти дієслів, що іменують певний колір. Дієслово кольорової семантики вживають у буттєвому реченні в тому випадку, коли в структурі значення імені предмета буття міститься сема кольорової ознаки. Конкретизація кольорової ознаки може бути як

передбачена, так і не передбачена семантикою іменника, який позначає предмет буття. Якщо ознака, виражена в лексичній семантиці дієслова, є для імені предмета буття samozрозумілою, звичною, постійною, інформаційна цінність її послаблюється, відходить на другий план, а комунікативно релевантною стає фіксація відношення буття. Найчастіше в подібних реченнях відомості про кольорову ознаку предмета мають таку ж значущість, як і повідомлення про наявність предмета в певному фрагменті світу. У реченнях з комунікативно релевантним значенням кольорової ознаки співіснують дві інформації: інформація про наявність предмета, доступного для сприйняття, та повідомлення про кольорову ознаку цього предмета.

Досить активно функціонують у реченнях буття і дієслова, що позначають звук, який подає предмет буття. Наприклад: *Неподалік од криниці, в куцах морозу, невдоволено похоркує їжак* (Є. Гуцало). *В темних грудях лісу з горловим тужливим придихом стогнуть горлиці* (Є. Гуцало). Досліджуючи речення з дієсловами звукової ознаки, В. К. Ситнікова слушно зазначає, що «в буттєвих реченнях з дієсловами звучання основне семантичне навантаження припадає саме на дієслово, що позначає характерний звук» [3, с. 164]. На відміну від попередньо проаналізованих різновидів, дієслова з семантикою звучання передають дію, яку виконує активний діяч. Ця дія сприяє виявленню предмета суб'єктом сприйняття, що стає підставою для ствердження існування предмета.

Дієслівна лексика, здатна вживатися в подібних реченнях, різноманітна за семантикою. Спроби виділити групи лексем за семантичним критерієм (тобто за характерною ознакою, вираженою дієсловом) у результаті дають досить хаотичний набір сукупностей дієслівних значень, системні зв'язки між якими виявити складно. Водночас усі дієслова, що належать до наведених груп, уживаються для вираження в реченні показника відношення буття і виступають еквівалентами буттєвих дієслів.

Незважаючи на відмінності в підходах до аналізу семантики дієслова, дослідники одностайно виділяють як основну диференційну ознаку активність / неактивність суб'єкта предикації. З цього боку еквіваленти буттєвих дієслів позначають стан неактивного суб'єкта, що формально виявляє себе у відсутності позиції прямого об'єкта.

Таким чином, речення із семантикою буття в українській мові мають широкі можливості щодо лексичного наповнення позиції показника буття. У цій функції часто вживають дієслова небуттєвої семантики, а саме: положення предмета в просторі, кольору, звучання, якісної ознаки, руху тощо. Такі дієслова, незважаючи на їхню лексико-семантичну розмаїтість, мають низку спільних ознак категоріального характеру, зокрема неактивність суб'єкта та статичність. Подальший хід дослідження в обраному напрямку може бути пов'язаний саме з аналізом тих елементів семантики речення, які зумовлені лексичним значенням його предиката.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Русское предложение. Бытийный тип: структура и значение. М. : Русский язык, 1983. 198 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. К. : Либідь, 1993. 383 с.
3. Ситнікова В. К. Аналіз імені предмета буття на прикладі речень з дієсловами звукової ознаки / Science and Education a New Dimension: Philology, I(3), Issue: 13, 2013. С. 163-166.

СЕМАНТИЧНІ ВІДТІНКИ ДОПУСТОВИХ ПРИЙМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Кисла Н. В.

аспірантка кафедри української мови

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна*

Допустовість являє собою складну семантико-синтаксичну категорію, яка відображає логічні відношення зворотної зумовленості між двома субстанціями реальної чи уявної дійсності або двома ознаками, діями, станами однієї субстанції.

Різні дослідники називають неоднакову кількість прийменників, які входять до розряду допустових.

А. Колодязний у системі семантико-граматичних відношень, що виражаються прийменниковими конструкціями, виокремлює допустові відношення, не диференціюючи їх на різновиди. Такі відношення, за словами мовознавця, експліковані прийменниками *незважаючи на*, *всупереч*, *попри*, *при*, *мимо* [4, с. 121].

К. Городенська зазначає, що до засобів вираження допустових відношень належать прийменники *незважаючи на* + *зн.в.*, *попри* + *зн.в.*, *всупереч* + *дав.в.*, *наперекір* + *дав.в.*, *при* + *місц.в.*, *незалежно від* + *род.в.*, проте основним є прийменник *незважаючи на*. В останні роки помітно активізувалося вживання прийменника *попри* [2, с. 342].

Автори «Словника українських прийменників» до розряду допустових зараховують такі прийменники та їхні еквіваленти: *без огляду на* + *Subst₄* (у значенні прийменника), *всупереч* / *усупереч* + *Subst₃* (прийменник), *мимо* + *Subst₂* (прийменник), *наперекір* + *Subst₃* (прийменник), *не дивлячись на* + *Subst₄* (у значенні прийменника), *невважаючи на* + *Subst₄* (у значенні прийменника), *незважаючи на* + *Subst₄* (у значенні прийменника), *по* + *Subst₆* (прийменник), *попри* + *Subst₄* (прийменник), + *Subst₂* (прийменник), *при* + *Subst₆* (прийменник), *проти* + *Subst₃* (прийменник), *всупереч* / *усупереч* з / із / зі +

Subst₅ (прийменник), зазначаючи, що лексична одиниця *не дивлячись на* + *Subst₄* є ненормативною, а *протипно* + *Subst₃* – книжною [3].

Усі вторинні допустові прийменники ізофункціуються з: 1) дієприслівниками: *незважаючи на*, *невважаючи на*; 2) морфологізованими чи аналітичними прислівниками і первинними прийменниками: *незалежно від*, *без огляду на*; 3) морфологізованими прислівниками: *наперекір*, *протипно*.

Прийменник *незважаючи на* + *Subst₄* та його варіант *невважаючи на* + *Subst₄* мають відтінок різноспрямованості явищ, порушення їхнього природного взаємозв'язку. Вони вживаються при позначенні явищ, обставин, подій, усупереч яким відбувається дія, і поєднуються з дієсловами із семантикою інтелектуальної, ментальної діяльності (*знати*, *впізнавати*, *думати*), мовлення (*говорити*, *співати*, *кричати*), руху, просторового переміщення (*іти*, *бігти*, *танцювати*), проникнення (*проникати*, *прошмигнути*, *потрапити*), зміни стану (*червоніти*, *біліти*, *синіти*): ***Незважаючи на* вечірні сутінки, Марко впізнав свою супутницю під час зливи (Микола Трублаїні); Невважаючи на спеку й духоту, косарі співали косарських пісень... (І. Нечуй-Левицький); Незважаючи на хуртовину, собаки йшли швидко, їх тягнув за собою Волохан (Микола Трублаїні); Річ у тім, що до його організму, незважаючи на всілякі запобіжники й фільтри, все ж таки проник самотній ген куріння – так званий «тютюновий ген» (А. Костецький); Незважаючи на свою молодість, він уславився серед людей острова, бо кожного полювання мав найбільше здобичі (Микола Трублаїні); Студенти почали рекомендуватися й червоніли, неважаючи на хміль у голові (І. Нечуй-Левицький)**. Залежними можуть бути іменники – назви явищ природи (*сутінки*, *спека*, *сніг*), дій (*прохання*, *побажання*, *проникнення*), предметів (*запобіжник*, *фільтр*, *мотор*), ознак, властивостей і станів (*молодість*, *огрядність*, *хміль*).

Подібне значення мають і прийменники *без огляду на* + *Subst₄*, *не дивлячись на* + *Subst₄*, хоча останній, як уже було зазначено, є ненормативним в українській мові. Передусім дієприслівникову конструкцію *не дивлячись на* вживають тоді, коли людина на когось, щось не дивиться, нічого не бачить, однак у художній літературі, розмовному мовленні наявні приклади використання її в значенні допустового прийменника. Г. Балабан зараховує до допустових прийменниковий новотвір *без урахування*, який є ізофункційним до аналізованих прийменників [1, с. 120]. Роль головного конститuenta у реченні виконують дієслова зі значенням відмови (*відмовитися*, *відректися*, *відхреститися*), слухового сприйняття (*слухати*, *прислухатися*, *чути*), зміни місцеперебування об'єкта у просторі (*перемістити*, *виселити*, *переїжджати*), конкретної фізичної дії (*працювати*, *робити*, *трудитися*), місцеперебування (*стовбурчитися*, *стирчати*, *підійматися*): ***Я вирішив цього сезону відмовитись від всіх балів без огляду на їх походження (У. Самчук); Але вже в наступні дні бляки на службі у забудовників переконливо довели,***

що **виселятимуть** усіх поспіль, без огляду на автохтонність або чистоту раси (Артем Чапай); **Працював** сильно без огляду на шлунок та печінку (У. Самчук); Волосся мав пряме і непокірне і, **не дивлячись** на трошки за вільну напіввійськову **стрижку**, копицею **стовбурчилось** на голові (В. Рубан). Залежними виступають іменники – найменування властивостей (походження, автохтонність, хоробрість), явищ природи (погода, дощ, сонце), частин тіла та органів (голова, печінка, шлунок), подій (свято, весілля, Різдво).

Прийменники *всупереч* / *усупереч* + *Subst*₃, *всупереч* / *усупереч* з / *із* / *зі* + *Subst*₅ позначають несумісність, невідповідність, суперечність перебігу двох явищ: Так що **всупереч** нашій національній **символіці** – **синє** небо над золотим полем – **імпортуємо** пшеницю з країни, символ якої – кленовий лист (Л. Костенко); А **протилежне** – **із уст справжніх репресованих** – **звучить всупереч теорії** моєї улюбленої письменниці... (М. Матіос); І тоді, **всупереч** усім суддівським **протоколам і порядкам**, я **підвелася** зі свого місяця... (М. Матіос); **Всупереч** цьому **прогнозові**, розбурхана Іспанія **вирувала** все більше (Ю. Дольд-Михайлик); **Зроби так, щоб та мила гяурка Стеха, всупереч бажанню батька і матері, всупереч усьому світові, стала** моєю першою дружиною (Володимир Малик). Корпус головного компонента утворюють дієслова із семантикою пересилання (*імпортувати, експортувати, відправляти*), мовлення (*звучати, говорити, казати*), зміни місцеположення об'єкта у просторі (*підвестися, сісти, лягти*), боротьби чи її відсутності (*боротися, боронитися, вирувати*), стосунків між людьми (*стати дружиною, залицятися, одружитися*). Залежний компонент репрезентований переважно абстрактними іменниками – найменуваннями сукупності речей, понять, форм (*символіка, теорія, світ*), дій, процесів (*побоювання, бажання, передбачення*).

Прийменники *наперекір* + *Subst*₃, *противно* + *Subst*₃ посилюють відтінок несумісності, невідповідності і суперечності. Поєднуються вони з дієсловами зі значенням біологічного буття (*жити, існувати, животіти*), руху, просторового переміщення (*іти, їхати, брести*), зорового, слухового, нюхового сприйняття (*придивлятися, дослухатися, принохуватися*), впливу на об'єкт (*карати, впливати, діяти*) та залежними іменниками – назвами осіб (*мати, мачуха, вчитель*), абстрактних процесів, понять (*глузд, розум, доля*): **Не плачте, мамо, я ще живий і, дасть Бог, житиму довго наперекір** нашій **долі-мачусі** (В. Шкляр); **Я навіть не знав, як те сталося – їхав** через власне прокляття, **наперекір глуздові, наперекір усьому** (Ю. Мушкетик); **Він знав, що ніколи не почує цього голосу, але наперекір** здоровому **глуздові дослухався** до кожного звуку за вікном (М. Руденко); **Якщо були б ви письменні й знали закони, ніякі лавники й радіці не могли б вас покарати без права і противно праву** (З. Тулуб).

Прийменник *незалежно від* + *Subst*₂ увиразнює самостійність явища, його незалежність від іншого явища, логічно пов'язаного з ним. Автори «Словника українських прийменників» зараховують його до прийменників

способу дії, хоча наведені до нього синоніми є допустовими прийменниками. Тож вважаємо, що доцільно розглядати цю прийменникову одиницю у групі допустових. Функцію головного компонента виконують дієслова із семантикою зникнення, припинення (*зникати, припиняти, минати*), руху, просторового переміщення (*рухатися, іти, їхати*), спричинення (*спричиняти, викликати, призвести*), посилення (*посилатися, покликатися, здаватися*): *Час від часу він налітав у село як фурія, – і разом з ним **зникало** кілька людей **незалежно від статі, майнового стану і віку** (М. Матіос); Людка оскаженило натискує на палиці; задубілі, налиті свинцем ноги, здається, **рухаються** самі по собі, механічно, **незалежно від її бажання** (В. Нестайко); Власне вмирання, **незалежно від сили пережитих відчуттів**, зовсім **не викликає** почуття присутності смерті (Т. Прохасько); **Незалежно від теми** лекції Михайло Григорович завжди **посилявся** на цей незаперечний авторитет... (М. Матіос). Залежні іменники є абстрактними, вони називають якості, властивості (*стать, вік, стан*), дії (*бажання, прагнення, здійснення*), фізичні одиниці (*сила, тиск, відстань*).*

У пропонованому дослідженні зосереджено увагу лише на окремих допустових прийменниках. Подальші наукові розвідки в цьому плані передбачають ґрунтовний аналіз адвербіальних семантико-синтаксичних відношень прийменників.

Література:

1. Балабан Г. Динамічні процеси у прийменниковій системі української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ сторіч. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 324 с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики. Київ: Пульсари, 2004. 400 с.
3. Загнітко А.П., Данилюк І.Г., Ситар Г.В., Щукіна І.А. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 416 с.
4. Колодяжний А.С. Прийменник. Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови. Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1960. 165 с.

МЕТОДОЛОГІЙНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛЕТВІРНОЇ ФУНКЦІЇ ПОЕТОНІМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Козловська Д. В.

кандидат філологічних наук

*Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Мовний матеріал тексту художнього твору тлумачиться лінгвістами як продукт людської свідомості, інтелектуальна репрезентація світосприйняття письменника, в чому полягає антропоцентрична спрямованість дослідження. Уведена в текст власна назва сприймається як одиниця, що актуалізує авторський задум та його проекцію на знання й інтереси читача [5, с. 99]. Поетоніми слугують засобами пізнання багатогранності свідомості автора, ілокутивними центрами, що мають вплив на реципієнта. Це здійснюється через їхні комунікативні функції, їхню динаміку та особливості антропофактору [8, с. 225]. Цей підхід дає змогу досягнути процес свідомого вибору поетонімів автором, когнітивні та соціальні чинники, які на нього впливають, розтлумачити власну назву як інструмент відтворення дійсності письменником і фактор формування його мовної картини світу, виділити в цьому розрізі особливості індивідуального авторського стилю.

Звернення до **методу контекстуально-інтерпретаційного аналізу** реалізується через установлення значущості досліджуваних текстів у соціокультурному вимірі та спробу тлумачення авторського задуму. Лексикон автора стає при цьому вагомим у часовому й культурному зрізі, зокрема такими стають поетоніми, розгляд яких як важливих елементів архітекtonіки художнього тексту уможливило інтерпретацію цілого твору. Контекстуально-інтерпретаційний аналіз передбачає два етапи: контекстуалізацію й інтерпретацію. Контекстуалізація за допомогою процедури герменевтичного кола зумовлює реконструкцію текстового змісту, що є цілісним відображенням описуваних у тексті подій у їхньому розгортанні, характеристиках і зв'язках. На підставі контекстуалізації здійснюється інтерпретація інформації, закладеної в тексті, установлення авторської мети та стратегій впливу на читача [2, с. 42].

Контекстуально-інтерпретаційний аналіз нерозривно пов'язаний із **описовим (дескриптивним) методом**, який застосовується під час безпосереднього пояснення особливостей уживання поетонімів і взаємозв'язків між ними, їхніх функцій, головною серед яких у художньому тексті є стилетвірна. Описовий метод послуговується двома протилежними прийомами інтерпретації – внутрішньої та зовнішньої, – результати використання яких мають вагоме значення для всього дослідження. Прийом внутрішньої інтерпретації сприяє визначенню кореляцій власних назв із контекстом їхнього уживання. Прийом зовнішньої інтерпретації розкриває

відомості про вкладений у поетоніми прихований зміст, що уможливило декодування ідіолекту автора.

Застосування **лінгвостатистичного методу** дає змогу визначити у текстах кількість поетонімів певних розрядів, що, у свою чергу, сприяє виявленню домінувальних серед них. Квантитативна інформація про мовні одиниці дозволяє повністю оцінити словниковий запас автора, зокрема склад поетонімії текстів, і визначити статистично значущі елементи. Кількісно марковані поетоніми, як правило, постають текстовими домінантами, що певною мірою визначають ідіостиль автора, у зв'язку з чим мають особливе значення у тексті та вимагають детального поетонімологічного аналізу.

Метод етимологічного аналізу використовується для з'ясування допетонімної семантики, реконструювання первинного значення власних назв. Іноді застосовується формальний спосіб етимологізації, що полягає у віднаходженні відповідності значень поетоніма й апелятива, тотожного йому за формою. О. В. Суперанська зазначає, що між власною назвою та апелятивом звичайно виникає багато проміжних етапів, що призводить до зміни моделі та форми власної назви, а інколи й до втрати зв'язку із вихідним атрибутивним апелятивом [7, с. 206].

Нами запропоновано **прийом паралелізації** для виявлення супровідних культурно-історичних конотацій відібраних із художнього тексту імен, символічних і традиційних для української антропоетонімії. Культурно-історичний аспект діалогічності полягає у зв'язку тексту як відбиття особистісної свідомості автора й читача з кодом культури в її часовому й просторовому розвитку, зокрема з художніми текстами попередників. Такий діалог має не лише рекурсивний характер, що передбачає інтерсеміотичні зв'язки з попередньою традицією культури, а й прокурсивний, що розглядається як гіпотетичне моделювання впливу тексту на майбутній розвиток семіотичного універсуму культури [6].

Спектр засобів розкриття поетонімів як змістовних лексем обирається з огляду на їхню глибоку сутність і контекстуальну детермінованість. Сукупність вищеперерахованих методів і прийомів визначає вектор розвитку дослідження, що дозволяє виявити стилетвірні параметри функціонування поетонімів у художньому тексті.

Література:

1. Бук С. Н. Сучасні методи дослідження мови письменника у слов'язознавстві. *Проблеми слов'язознавства*. 2012. Вип. 61. С. 86–95.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования : монография. Москва : Наука, 1981. 140 с.
3. Гриценко Т. Б. Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст.: на матеріалі романів про Б. Хмельницького : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1998. 16 с.

4. Дергач Д. В. Лінгвостилістика онімів сучасних українських медійних текстів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 18 с.
5. Жуйкова М. В. Трансляція культурної інформації в процесах номінації. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журн. / редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін. ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2014. № 1. С. 95–105.
6. Селіванова О. О. Методи дослідження тексту в сучасній лінгвістиці. URL: <http://refs.in.ua/metodi-doslidjennya-tekstu-v-suchasnij-lingvistici.html>
7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного : монография. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 368 с.
8. Таценко Н. В. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць у когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. *Функциональная лингвистика* : сб. науч. работ. Симферополь : КРИППО, 2011. № 2. Т. 2. С. 222–225.

МЕТАФОРА ЯРМА В РАДЯНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Коротич К. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

У тоталітарних і авторитарних державах існує велика кількість засобів агітації та пропаганди, за допомогою яких влада впливає на свідомість громадян, спонукає їх до потрібних дій та модифікує картину світу, у тому числі мовну. Вивчення способів і механізмів впливу на особистість у синхронії та діахронії є важливим теоретичним і практичним напрямком наукових досліджень як в усьому світі, так і в сучасній Україні, де триває інформаційна війна. З огляду на це, наше дослідження присвячене розгляду використання ідеологічної метафори як одного з потужних способів впливу на реципієнта в радянській новомові. Мета цієї невеликої розвідки – висвітлити особливості функціонування й прагматичного навантаження лексеми *ярмо* та її похідних в українській пресі радянських часів в аспекті впливу на особистість.

За нашими спостереженнями, у радянському дискурсі велика частотність уживання була притаманна лексемі *ярмо*, яка використовувалася переважно в переносному значенні «гноблення» й мала значне прагматичне навантаження в українській енкратичній пресі. Це переносне значення актуалізувалося саме в радянському дискурсі, що засвідчує аналіз преси та лексикографічних

джерел. Зокрема, у «Словарі малоросійського, или юго-восточнорусського языка...», котрий П. Білецький-Носенко упорядковував у 1838–1843 роках, *ярмо* витлумачено як «Иго. Яремъ» [2, с. 414]. Лексема *ярмо* в «Словарі української мови», створюваному протягом 1861–1907 років, мала вже 3 значення: 1) ярмо як упряж для волів; 2) ключиця; 3) неволя [4, с. 542]. Натомість в академічному одинадцятитомному «Словнику української мови», укладеному в радянський період, семантика лексеми зазнає прикметних змін, у тому числі ідеологічно зумовлених. Перше значення традиційно лишається й доповнюється («Упряж для робочої великої рогатої худоби, зроблена з дерев'яних брусків, з'єднаних у вигляді рами, яку одягають на шию тварин і замикають занозами. <...> // тільки одн., перен. Тягар, ноша» [5, с. 650]), друге («ключиця») виходить з ужитку, але з'являється термінологічне значення зі сфери фізики. Найпоказовіші зміни за радянського часу відбуваються зі значенням неволі, яке в академічному словнику не зафіксоване, а трансформується в ідеологізоване значення: «Гноблення кого-небудь; гніт, утиск» [5, с. 650], проілюстроване лише соціально «правильними» на той час прикладами з політичних документів, творів класиків марксизму-ленінізму та художньої літератури. При цьому цікаво, що лексеми *уярмлювати*, *уярмлення* та *підяремний*¹ не зазнають ідеологізації в лексикографічних працях, але фактично ідеологізуються під час функціонування в радянській новомові.

Значну частотність використання в радянському дискурсі слово *ярмо* могло мати через те, що викликало у свідомості людини традиційні асоціації з тяжкою долею, влучно відображені в народній картині світу великою кількістю фразеологізмів (наприклад, *в ярмо лізти*, *запрягати в ярмо*, *накидати ярмо*, *накладати ярмо на шию*, *працювати, як віл у ярмі*, *тягти ярмо* та ін. [5, с. 650]). Негативні асоціації посилював закорінений у народній свідомості біблійний образ ярма – символ підкорення, служіння та рабства [3, с. 388], який був запозичений до радянського дискурсу й потужно використовувався в ньому як ефективний засіб впливу, адже активізував у свідомості стереотипний негативний образ, крізь призму якого можна було пейоративно поцінювати різні явища дійсності. У радянському дискурсі слова *ярмо*, *уярмити*, *уярмлений*, *підяремний* могли позначати суб'єкта чи об'єкт впливу, характеристики об'єкта та процес впливу на нього, що часто моделювали в радянській картині світу фіктивні, але видавані за справжні ознаки, події та явища.

Суб'єктом впливу, що спричинював уярмлення, у радянському дискурсі виступали ідеологічно ворожі явища, країни, політичні устрої та особи (наприклад, Російська імперія, Польща, Сполучені Штати Америки, європейські країни, капіталістичний лад, релігія): «*Царська Росія, що уярмлювала і пригноблювала національні окраїни, не давала розвиватися виробничим силам країни*» [9, с. 42]. Об'єктом впливу, що зазнавав

¹ Назви джерел, цитати та приклади наводимо відповідно до правопису оригіналу.

уярмлення, традиційно був український народ, інколи спеціально наголошено на утисках, котрі відчували окремі категорії людей (населення яких-небудь регіонів, робітники, селяни, жінки): *«Коли казати про безправ'я жінок, про те що релігія поклала важке ярмо на жінку, то треба зазначити, що єврейська жінка-робітниця несла на собі тягар ще у сто разів важчий»* [10, с. 3 обкл.]. Іноді в радянському дискурсі об'єктом впливу було як населення інших країн повністю, так і його окремі верстви (переважно робітники, рідше селяни), яких слід було, згідно з комуністичною ідеологією, визволити та повернути до неї: *«Вожді робітничої класи давно переконалися, що визволитися з капіталістичного ярма робітники зможуть лише в спілці робітників усіх країн»* [14, с. 4]. За часів Другої світової війни як об'єкт впливу було позиціоновано окуповані території СРСР та країни Європи: *«Національна політика, послідовно проводжувана Радянським Союзом, визнання рівноправності і суверенних прав націй, подання допомоги пригнобленим народам у справі їх визволення спід німецького ярма – привернули на бік Радянського Союзу симпатії всіх волелюбних народів світу»* [8, с. 20].

Характеристики об'єкта впливу описували слова *підяремний* і *уярмлений*, акцентуючи стан, у якому він перебував з погляду творців радянських ідеологізованих текстів: *«На Радянській Україні, крім страшної катастрофи голоду, радянська влада і преса раз-у-раз щиро займалася долею підяремних братів на західноукраїнських землях»* [11, с. 20]. Власне стан гноблення та утисків позначало слово *ярмо*, яке могло сполучатися з прикметниками на позначення відношення, належності до ладу, ідеології, привілейованих шарів населення, країн, з якими СРСР був у стані війни та ін. (*капіталістичний, фашистський, царський, панський, поміщицький, німецький, польський*), емоційних станів (*страшний, тяжкий*), несхвального ставлення (*ганебний*) і ваги (*важкий, тяжкий*): *«Ці зганьблені потомки свого проклятого предка [І. Мазепи – К.К.] засіли в 1918 р. в уряді так званої «Самостійної української держави», що трималася на багнетах німецьких імперіалістів, які несли ганебне ярмо...»* [13, с. 117]. Як бачимо, *ярмо* концептуалізовано в радянських текстах як сутність, що має вагу, охоплює об'єкт з усіх боків або накладається зверху на нього кимось, завжди негативно поціноване та може викликати страх.

Інколи *ярмо* могли персоніфікувати, уводячи це слово до складу зооморфної метафори, щоб створити максимально непривабливий образ ворожого ладу й посилити вплив на реципієнта: *«...терпіти в кігтях капіталістичного ярма, в кігтях збіжсєвих лихварів»* [12, с. 1].

Процес впливу на об'єкт і результат позначали слова *уярмлювати* та *уярмлення*, які активізувалися в радянському дискурсі з початком Другої світової війни: *«Партійні організації західних областей України... викривають фашистську ідеологію і ворожу антинародну діяльність*

українсько-німецьких націоналістів <...>, які <...> роблять усе від них залежне, щоб забезпечити німцям уярмлення українського народу» [7, с. 36].

Під кінець війни лексема *ярмо* постійно з'являється в контекстах, де було згадане визволення з німецької окупації, і тавтологічні вислови *ярмо німецької неволі, ярмо гітлерівської неволі* («Польський народ починає велику боротьбу за своє **визволення з німецького ярма...**» [6, с. 55]) перетворюються на журналістські штампи, що змінюють традиційні в 1920–1930-х роках штампи *капіталістичне ярмо, поміщицьке ярмо*: «Він [III Інтернаціонал – К.К.] лише й визволить робітників і селян усього світу **від капіталістичного й поміщицького ярма**» [14, с. 5].

У радянській енкратичній пресі слова з коренем *-ярм-* функціонували у двох типах мовленнєвих актах:

1) найбільшою мірою в констативах – мовленнєвих актах, які позначають стан речей, відображають факти об'єктивної дійсності (чи такої, яку нею вважають у певному соціумі) [1, с. 329]: «Люди, визволені з ярма німецької неволі, цікавляться питаннями політичного, економічного і міжнародного життя нашої країни, успіхами Червоної Армії» [7, с. 36];

2) подекуди в експресивах – мовленнєвих актах, метою яких є висловлення певного психологічного стану, настрою та почуттів [1, с. 323]: «Тільки разом з усіма народами Радянського Союзу, пліч-о-пліч з своїм старшим братом – великим російським народом, в єдиній, могутній радянській державі український народ зміг подолати свого одвічного лютого ворога, зміг скинути з своїх плечей ярмо німецької неволі» [7, с. 10].

Отже, констатуємо, що слова *ярмо, уярмлювати, уярмлення, уярмлений* та *підяремний* зазнали в радянському дискурсі лексикографічної та / або контекстуальної ідеологізації й служили важливим вербальним засобом впливу на особистість, оскільки крізь призму зрозумілої будь-якій пересічній людині метафори викликали потрібні радянській ідеології негативні асоціації з ворожими їй явищами, особами та діями, що відображалось у радянській новомові.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 344 с.
2. Білецький-Носенко П. Словник української мови. Київ, 1966. 424 с.
3. Словарь библейских образов / под общ. ред. Л. Райкена, Дж. Уилхойта, Т. Лонгмана III. СПб, 2005. 1424 с.
4. Словарь української мови : в 4-х т. / упор. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. Т. 4. Київ, 1959. 563 с.
5. Словник української мови : в 11 т. Т. 11 : Х–Ь. Київ, 1980. 699 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Агітатор. 1944. № 6.
7. Агітатор. 1944. № 9.

8. Агітатор. 1944. № 10.
9. Агітатор для міста. 1932. № 10.
10. Безвірник. 1926. № 2.
11. Більшовик України. 1928. № 7.
12. Воля народа. 1925. № 231.
13. Молодий Більшовик. 1939. № 7.
14. Радянський Селянин. 1924. № 13.

ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ В КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОМУ ВИМІРІ

Костич Л. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

У новітньому мовознавстві актуалізується увага до вивчення особливостей реалізації форми і змісту мовної одиниці в комунікативно-прагматичному ракурсі, до аналізу «дискурсивної поведінки» мовної форми, яка великою мірою залежить від практичних потреб мовця. «Опис мови не може бути ґрунтовним без урахування людської когніції» [4, с. 63], адже вибір форми із системи парадигм пов'язаний з умовами й метою комунікації та когнітивно-пізнавальною діяльністю людини. Практично доказовим і теоретично обґрунтованим є «такий опис мовної форми, який ураховує і її зміст, і її конкретну «упакову», <...> пояснює причини вибору або створення цієї «упакови» для певного змісту» [2, с. 16].

Мова володіє потужним арсеналом засобів, які в ситуації спілкування (у тексті) реалізують чіткі комунікативно-прагматичні настанови. Предметом цього дослідження є комунікативно-прагматична функція граматичного значення, актуалізована лінійною сполучуваністю граматичних форм, що в мові перебувають у парадигматичних відношеннях.

Синтагматично представлені словоформи однієї лексеми формують граматичні антитези, які «відіграють вагому роль у категоризації та концептуалізації знань про світ» [3, с. 35], а також розкривають механізми фокусування уваги й створення емоційної напруги. Опозиції граматичних форм є ефективним знаряддям породження нового комунікативного змісту і маніпулювання.

У нейтральному контексті зазвичай функціює один із компонентів морфологічної парадигми. Однак у процесі комунікації мовна система гнучко перелаштовує узвичаєний спосіб репрезентації змісту залежно від конкретної

мети й намірів комунікантів. Адресант (автор) не лише інформує, але й впливає на свідомість та емоції адресата (читача). Втіленню комунікативно-прагматичних намірів слугує, зокрема, синтагматичне упорядкування граматичних форм однієї формозмінної чи словозмінної парадигми.

Лінійне протиставлення граматичних форм і граматичних значень в одному контексті нерідко формує новий зміст, а також є інструментом впливу на реципієнта, наприклад: *Один екран добре, а два – краще: Meizu PRO 7* [реклама]. У висловленнях-переконаннях ефективним є принцип поєднання двох (або трьох) компонентів граматичної категорії – «протиставлених одне одному однорідних граматичних значень і граматичних форм вираження цих значень» [1, с. 28], як-от: *Ми мусимо про це знати і говорити вголос, братове, щоб швидше самоусвідомлювати себе як націю, повертати собі правдиву історичну пам'ять, щоб правдивіше оцінювати себе сьогоднішніми і завтрашніми* [В. Яворівський].

Мова транслює інформацію та емоції. У різних контекстах трапляються опозиції граматичних форм, які не є носіями конкретних граматичних значень, що закріплені за ними в парадигматичній системі мови. Їхня основна функція – показати ставлення автора (мовця) до інформації, увиразнити вагомість події тощо. Наприклад: *Тариф «Необмежений» – гарні речі стають ще кращими* [реклама]; *Перший стрибок – страшний. Другий – ще страшніший* [5]. Що глибша емоція, то потужніше, інтенсивніше вона репрезентована одиницями мови. У прикладі *Страшні події у Брюсселі. Ще страшніше від того, що там зараз українські депутати* [Ю. Тимошенко] антитеза граматичних форм і граматичних значень має виразне комунікативно-прагматичне спрямування, відтворює емоційний складник повідомлення.

Експресивне наповнення основного граматичного значення може бути поглибленим у разі послідовної синтагматичної контамінації кількох компонентів опозиції. У таких контекстах категорійне граматичне значення словоформ втрачає актуальність. Експресивні конструкції руйнують межі парадигматики й синтагматики мови, пор.: *Ці люди, які тримають мирне небо над нашими головами – заслуговують таких умов. Ми їм допомагали, допомагаємо і будемо допомагати* [6]; *Різали, ріжемо і будемо різати метастази корупції <...>* [7]. У цих прикладах кожна дієслівна форма зокрема репрезентує час дії, однак сукупно вони відбивають безперервну темпоральну площину, переконують у тому, що дія (стан) необмежена.

Опозиції двох і більше граматичних значень не лише увиразнюють інтенсивність процесуальної ознаки, але й посилюють почуття упевненості в тому, що інформація правдива, як-от: *Глава УГКЦ Блаженніший Святослав: «Ми завжди були, є і будемо зі своїм народом»* [8]; *Ми пропонуємо читачу переконатись, що українське кіно було, є і буде* [9].

Контрастнішим є протиставлення абсолютно протилежних значень тричленної опозиції, яке створює ситуацію високої емоційної напруги:

«**Зривали і будемо зривати**»: у «Правому секторі» розказали, чому нападають на акції ЛГБТ [10]. Полярні значення, взаємодіючи на одному відтинку сполучуваності, фокусують експресію в утвердженні «живучості» людини у такому контексті: *Ми знову . Ми – **пізні. Найпізніші**, що росли з худеньких матерів в саду порубані* [М. Вінграновський].

Мовними реалізаторами інтенсивності є протиставлення, реалізовані додатково через повтор однакових або співвідносних форм: <...> *була несправедлива акція, брехлива, і тому ми її **розігнали**, і до цього **розігнали**, і будемо такі акції **розганяти*** [10]. Такі приклади частотні в художніх текстах, як-от: *Нехай тобі **замає більший світ і більша ніч замає над світами*** [В. Стус].

Додаткове комунікативно-прагматичне навантаження створюють контекстуальні опозиції часткових граматичних значень однієї граматичної категорії, синтагматично реалізовані у формі антитези, як-от: *Нехай **умру**, та думка **не умре!** В таке безсмертя й я привикла **вірить*** [Леся Українка]; ***Не вірив** я в життя по смерті, Тепер я **вірю в диво з див*** [О. Олесь]. В останньому прикладі, крім антитези часових форм, емоційне тло формує опозиція відмінкових граем.

Отже, граматична семантика є потужним інструментом творення оцінного експресивно насиченого контексту й засобом впливу на реципієнта. Активне функціонування в різних дискурсах граматичних фігур, які побудовані на основі протиставлення граматичних значень однієї граматичної категорії, має чітке комунікативно-прагматичне спрямування.

Література:

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська. К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
2. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004. № 1. С. 6–17.
3. Рязцева Н. К. Язык и естественный интеллект. М.: Academia, 2005. 639 с.
4. Halliday M. A. K., Hassan R. Language, Context and Text: Aspects of Language in a social-semiotic perspective. Oxford: Oxford Univ. Pr., 1989. P. 51–118.
5. Пискуничева Н. Перший стрибок – страшний. Другий – ще страшніший // Новини Вінниці: електрон. версія. 2011. 15 січня. URL: <https://vn.20minut.ua>. (дата звернення: 05.09.2019)
6. Ігор Суркіс про Кубок Героїв АТО // Веб-ресурс 1927.kiev.ua. 14.10.2018. URL: <http://www.fcdynamo.kiev.ua>. (дата звернення: 07.09.2019)

7. Матіос А. Різали, ріжемо і будемо різати! // Obozrevatel: електрон. версія. 30.10.2015. URL: <https://www.obozrevatel.com>. (дата звернення: 09.09.2019)

8. Глава УГКЦ блаженніший Святослав: «Ми завжди були, є і будемо зі своїм народом» // Католицький оглядач: електрон. версія. 13.01.2014. URL: <http://catholicnews.org.ua>. (дата звернення: 30.08.2019)

9. Бегун Р. Знято в Україні // Український інтерес: електрон. версія. 29.12.2017. URL: <https://uain.press/articles> (дата звернення: 30.08.2019)

10. «Зривали і будемо зривати»: у «Правому секторі» розказали, чому нападають на акції ЛГБТ // Зміна: електрон. версія. 14 травня 2018. URL: <https://zmina.info> (дата звернення: 30.08.2019)

СТИЛІСТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВТОРИННИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ПРИЙМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Куш Н. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології та журналістики
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Сучасна українська мова – система цікавих граматичних поєднань, новостворених словоформ, відновлення питомих лексем, синтаксично простих і змістовно ємних конструкцій. Політична ситуація, Закон про мову, упровадження живої української мови в усі сфери життєдіяльності дали змогу конституційно державній мові стати справді державною, застосованою в політиці, економіці, держаному управлінні, а останнім часом – і в церкві. Однак безупинний розвиток української мови як державної вимагає миттєвої реакції науковців-лінгвістів у відстеженні всіх мовних явищ сучасного граматичного ладу української мови, фіксації слів і їхніх словоформ. Неабиякого значення набуває розмежування вжитку лексеми, синтаксеми відповідно до стилістичного наповнення, адже українська мова виходить на найвищий рівень єдності змісту і форми, коли мова визначає метод, прийом, спосіб певної діяльності. Наразі йтиметься про стилістичні можливості вторинних багатокomпонентних прийменників сучасної української мови.

Стилістична диференціація мовних засобів, зокрема мовне оформлення текстів книжних стилів за допомогою вторинних прийменників, є об'єктом нашого дослідження.

Мета роботи – заналізувати вплив структури багатокomпонентних вторинних прийменників сучасної української мови на стилістичне

призначення текстів з цими одиницями. Мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) забезпечити теоретичне підґрунтя у вивченні стилістичних особливостей вторинних багатокомпонентних прийменників української мови; 2) встановити походження й структурні типи багатокомпонентних прийменників; 3) з'ясувати стилістичні можливості вторинних багатокомпонентних прийменників сучасної української мови.

Питаннями прийменникової системи української мови займалася низка вітчизняних мовознавців протягом тривалого часу, цей процес успішно продовжено й наразі, у незалежній Україні. Зокрема, І. Вихованець, А. Колодяжний, І. Кучеренко, О. Мельничук, А. Загнітко та ін. [1; 3; 4; 5; 2] досліджували походження первинних і вторинних прийменників, їхнє кількісне співвідношення, семантичну наповнюваність, лексикографічний опис тощо. Щодо стилістичного забарвлення прийменників загалом увагу зосереджено на нормативності вживання прийменників у діловому мовленні, наукових текстах, виборі правильної відмінкової форми.

За структурою, способом творення, вторинні прийменники поділяємо на синтетичні (однокомпонентні) й аналітичні (багатокомпонентні). Основу такого поділу складає насамперед кількісний чинник.

Багатокомпонентні вторинні прийменники – це складні словоформи, у яких лексичне значення зосереджене в одному слові (кількох словах) – самостійній частині мови, а граматичне (первинний прийменник) – в іншому. Первинні прийменники здатні поєднуватися з різними частинами мови (іменниками, прислівниками, дієприслівниками) у прийменникові конструкції. Водночас повнозначні компоненти прийменникової конструкції не випадають із ряду самостійних частин мови, де вони зберігають усі властиві їм граматичні категорії. Так, первинний прийменник *в* уживаний на позначення просторових відношень. Разом із місцевим відмінком іменника *об'єм* (кількісний вимір чого-небудь) творить прийменниковий комплекс *в об'ємі* на позначення розташування предмета всередині іншого предмета, куди спрямована дія, і використовується в науковому стилі для точнішого вираження смислових відношень між компонентами синтаксеми (*Багаторазове повторювання її (комірки) відображає розташування атомів в об'ємі всієї речовини, тобто її кристалічну решітку* [6]), водночас іменник *об'єм* функціює в межах своєї частини мови.

За частиномовною належністю головного (значеннєвого) компонента складеної прийменникової конструкції розмежуємо такі типи вторинних багатокомпонентних прийменників: відіменні, відприслівникові, віддієслівні. Відіменні вважаємо за необхідне поділити на відіменникові (власне-відіменникові, відіменниково-відприслівникові) та відприкметникові.

Іменники, що входять до складу вторинних багатокомпонентних прийменників, за допомогою власного прямого лексичного значення виражають смислові відношення між самостійними компонентами. В іменниках *розріз*, *обсяг* релятивність простежувана в їхньому переносному

значенні, пор.: *незначний розріз тканини – в розрізі наукових досліджень, великий обсяг знань – курсова робота обсягом 30-35 сторінок* (науковий, офіційно-діловий стилі).

У формуванні власне-відіменникових багатокомпонентних вторинних прийменників беруть участь багатозначні первинні прийменники, найбільш переважені в українській мові. У складі аналітичних прийменникових конструкцій вони є лише засобами їхнього граматичного оформлення. Іменний компонент ніби посилює дещо розмите значення первинного прийменника. Групу дво-, трикомпонентних вторинних багатокомпонентних прийменників складають іменники, що мають віддалене абстрактне значення. Щодо чотири-, п'яти-, шести-, семи-, восьмикомпонентних прийменникових утворень, то в їхньому формуванні беруть участь так звані параметричні іменники на позначення розміру, обсягу, маси тощо, типу *при температурі понад, з (зі, із)...до, з (зі, із)...по, з (зі, із)...на: в (у) напрямку з (зі, із)...на, в об'ємі від...до, з відстані не більш(е) / ближче / менш(е) (а)ніж / чим / як від...і до* та ін. (науковий, офіційно-діловий, публіцистичний стилі).

Багатокомпонентні відприслівникові прийменники мають декілька шляхів творення – трансформації прислівників у прийменникові конструкції: 1) шляхом лексико-граматичного ускладнення прислівника: *відразу за, віддалік від, вправо від, вслід за* тощо (це малочисельна група, що включає двокомпонентні утворення, стилі реалізації яких – публіцистичний і художній); 2) параметричні вторинні прийменники на позначення розміру за висотою, шириною, глибиною тощо: *завглибки від, завбільшки не менше, завтовшки близько, завширшки від...і до* і можуть ускладнюватись не лише первинними прийменниками, але й сполучниками, часткам тощо, типу *завтовшки не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як від...і до, завширшки не більш(е) / менш(е) (а)ніж / чим / як від...і до* (передовсім науковий стиль).

Віддієслівні багатокомпонентні прийменники менш продуктивні. Так, віддієслівну форму доповнюють первинні прийменники в постпозиції і заперечна частка *не* в препозиції щодо лексичнозначущої словоформи. Відповідно, за структурою віддієслівні є дво- або трикомпонентні: *не доїжджаючи до, не доходячи до, не претендуючи на, не розраховуючи на* (публіцистичний стиль).

Стилістичні можливості багатокомпонентних прийменників сучасної української мови спираються передусім на їхні структурно-семантичні характеристики. Семантика повнозначного слова, кількість додаткових компонентів уможливають найточніше вираження авторського задуму. Отож уживання багатокомпонентних прийменників закріплюється за тими стилями, де лаконічність, точність, достовірність, аргументованість, чітка структурованість, почасти образність є пріоритетними. Насамперед це писемні форми наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, художнього стилів та їхніх підстилів.

Наше дослідження є початковим етапом вивчення стилістичних можливостей не лише прийменників, але й службових частин мови загалом, які наразі беруть активну участь у формуванні сучасного українського дискурсу.

Література:

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. К. : Наук. думка, 1980. 285 с.
2. Загнітко А. Прийменники у структурі тексту: первинні і вторинні вияви // Лінгвістичні студії : укл. А. Загнітко [та ін.]. Донецьк : ДонНУ. Вип. 15. 2007. С. 120–131.
3. Колодяжний А. С. Прийменник : [матеріали до лекції з курсу сучасної української літературної мови]. Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 1960. 165 с.
4. Кучеренко І. К. Лексичне значення прийменника // Мовознавство. 1973. № 3. С. 12–23.
5. Мельничук О. С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові // Слов'янське мовознавство. 1961. Вип. 3. С. 124–194.
6. Прейс Г. О. Технологія металів та інших конструкційних матеріалів. К. : Вища шк., 1973. 510 с.

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ВІДІМЕННИКОВИХ ДІЄСЛІВ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Мартиновська Ю. О.

студентка 4-А курсу

*Навчально-наукового інституту української філології
та соціальних комунікацій*

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Системний когнітивний підхід до словотвору дозволяє дослідити всі деталі мовної репрезентації навколишнього світу словотвірними засобами. Деривація виступає потужним чинником розвитку мови. Загально визнано, що словотвір є основним засобом поповнення словникового складу мови новими лексичними одиницями [1]. Суфіксація виступає одним зі способів вербалізації, «омовлення» ментальних репрезентацій на рівні терміносистеми, вона пов'язана з поняттями ментальності і когнітивності і віддзеркалює напрямок розвитку терміносистеми. Виявлено органічний зв'язок між культурно-історичними, соціокультурними, науково-професійними і структурно-семантичними аспектами похідного слова, деривата: системні

зв'язки похідних слів більш широкі, ніж непохідних, простих. Показано, що в термінологічних предметних галузях дослідження деривації необхідно сполучати з когнітивним дослідженням, оскільки форманти і деривати мають високий когнітивний потенціал. Концептуальне дослідження похідного терміна дозволяє визначити ті найбільш загальні смисли, пов'язані з онтологією світу, яких сягають дериваційні значення [2]. Є всі підстави припускати, що наведений висновок може бути поширений на інші класи слів і на інші сегменти мовної картини світу. Сучасні дослідники підкреслюють необхідність історичного дослідження номінаційних процесів під кутом когнітивного словотвору.

Для виявлення концептуального змісту мовних одиниць значну цінність становить вивчення словотвірних мікросистем (гнізд, категорій, парадигм, ланцюжків), що включені до сфери досліджуваного концепту. Словотворові належить якнайважливіша роль у номінативному процесі, що віддзеркалює особливості людського світосприйняття, специфіку культурно-історичного досвіду певного народу. У мікросистемах похідних слів (мотивованих на певному синхронному зрізі мови, таких, що зберігають свою внутрішню форму) концептуальна інформація виражена експліцитно. Похідне слово пов'язує те, що підлягає пізнанню, з уже пізнаним [3]. У разі ж, коли похідна природа слова вже не сприймається мовцями, використовується етимологічне дослідження, за допомогою якого є можливість реконструювати мовне віддзеркалення процесів пізнання навколишньої дійсності в минулі епохи мовного розвитку.

О.С. Кубрякова відзначає необхідність виділення когнітивного словотвору як самостійної галузі когнітивної лінгвістики. На думку дослідниці, як функції словотвору, так і його одиниці та правила найбільш природно і доцільно вивчати саме з когнітивної точки зору. Когнітивні аспекти переважної більшості словотвірних явищ виявляються не просто складовими їх примітних рис – вони виявляють головні ознаки системи словотвору як такої, показують, що вона слугує для об'єктивації структур знання, їх збереження та використання в дискурсійній діяльності. О.С. Кубрякова виділяє п'ять головних напрямків дослідження словотвірних систем, пов'язаних із застосуванням і розробленням методик когнітивного аналізу: 1) внесок словотвору у формування мовної картини світу та його категоризації й концептуалізації (словотвірні категорії продовжують граматичну категоризацію і здійснюють субкатегоризацію останньої); 2) процеси транспозиції як такі, що створюють особливі типи одиниць номінації з гібридною композиційною семантикою й унікальними концептуальними структурами; 3) вивчення мотивованості й семантичної розчленованості похідного слова як ключа до розуміння пропозиційних і ономазіологічних засад у його структурі, що визначають правила інференції значень у похідних різноманітних типів; 4) опис складових похідного слова як space-builders і засобів його семантичного профілювання; 5) дослідження

словотвірних актів як актів семіозису, що відбуваються в певних прагматичних умовах і доводять необхідність урахувати при дослідженні похідних слів зв'язки когнітивної науки з семіотикою [4].

Когнітивна інтерпретація словотвірного гнізда виявляє такий механізм мовного моделювання дійсності, в основі якого перебуває мотивувальна ознака. Когнітивний аналіз словотвірних гнізд тісно пов'язаний із етимологічним дослідженням. Слід зважати на те, що у перебігу історичного розвитку мови можливий гніздовий перерозподіл лексем, коли похідні утворення починають сприйматися мовцями як вершини окремих гнізд. Подібний перерозподіл свідчить про самостійне концептуальне осмислення тієї або іншої мотивувальної ознаки, що її раніше сприймали невіддільно від іншої [3].

Аспекти когнітивної концепції словотвірної мотивації узагальнені О.О. Селівановою. Дослідниця підкреслює, що однією з актуальних проблем сучасного словотвору та теорії номінації є дослідження мотиваційних механізмів, що на вербальному рівні виявляються у структурно-семантичних зв'язках між похідними та твірними одиницями мовної системи, а на когнітивному рівні є способом мовної репрезентації концептуальних реляцій синергетичної системи етносвідомості [5]. У когнітивному аспекті творення дієслів від іменників розглядається як формування сталого зв'язку процесу з компонентами субстанцій, що ситуативно забезпечують протікання дії, формування стану, відношення. Наприклад: ВЪЗДИЧА|ТИ (1*), -Ю, -ЮТЬ *гл.* Уподобиться зверю: Егда бо ѡрость въ перьсѣхъ разгоритьсѧ, и станеть, въздичають, тьгда бо ѡгнь боудеть во оустѣхъ, и ѡчи искры испоущаета (*ἀγριαίν<η>ται*) *Пч.* XIV, 60; ОГНОИТИ, *гл.* Покрыть навозом; осквернить. Огноити дворь. АЮЗР. I, 79 (1531) [6, кн. 2, с. 28]; УБОЛОТИТИ, *гл.* Запачкать грязью, загрязнить. Я (правѣ) умыю нозѣ того убогого уболоченые. Рад. 84 [6, кн. 2, с. 411]; ПОТИТИСЯ, *гл.* Потеть; стараться, силиться. Прожно о томь Бароніушь потитя не маючи бовѣмь доводу певного, зь коньектурь нѣкоторыхъ выткати усилуеть, якобы Осій легатомь былъ Сипьвестровымь. Пал. 539 [6, кн. 2, с. 191]; ПОСМОЛИТИ, *гл.* Обсмолить. Смолою корабль посмолилѣ. Рук.хр.7 [6, кн. 2, с. 183]; ОСМОРОДИТИСЯ, *гл.* Провоняться. Которыми [смолою, дегтемь] бысь могль и помазати и осмородити. Пал. 657 [6, кн. 2, с. 54]; ОСОЛИТИ, *гл.* Посолить. Если бы соль смакъ оутратила, то чим бы осолено было. Пер.ев. 38. [6, кн. 2, с. 55]; ОЗЕЛЕНИТИ, *гл.* Озеленить. Озелениль сухіе цвѣты. Гал. II, 16 [6, кн. 2, с. 36]. СТРАВИТИ, *гл.* (*пл.* strawić). Издержать, истратить. 15 тысячій аспрь, который ся презь волоку собору, кволи нему учиненую, стравили. Пал. 1062 [6, кн. 2, с. 369]; ОТИРАНИТИ, *гл.* Сделать тиранским. Римскій епископъ... имя отираниль посполитое. Ап. 1676 [6, кн. 2, с. 63]. ОТВИНИТИ, *гл.* Наделить приданым. Дочки, которіе одна за паномь Дмитриемь, а другая за паномь Зеленскимь, не мають справи до жадныхъ дубрь интересоватися, гды жечь ихъ отвинивъ. Арх.Мот. 9 (1691) [6, кн. 2, с. 60]; ОБЪСИТИ, *гл.* (*пл.* obiesić). Повесить.

Поймавши прота, обісили. Пал. 1021 [6, кн. 2, с. 24]; ОБЪСИТИСЯ, *гл.* (пл.obiesić się). Повеситься. *Воевода тотъ з роспачи самъ на звонищѣ в маетности своей обѣсился.* Рук.хр. 449 [6, кн. 2, с. 24]; ПАСТВИТИ, *гл.* Пускать на подножный корм. Имають дрыва рубати, але не паствити, а ни свиней упуцати въ лѣсь. АЮЗР. 1,9(1424) [6, кн. 2, с. 87]. Прикметним у прикладах є те, що когнітивне пояснення відіменниково-дієслівної деривації полягає у створенні в свідомості мовців сталої реляції між певним процесом і компонентами-субстанціями, що забезпечують його протікання. Ці субстанції можуть відображати як реальні супровідники процесу, так і їхні метафорично-асоціативні кореляти і позначатися мотиватором у прямому значенні з фрагмента істинних знань (сфера диктуму пропозиції), ономасіологічною ознакою-асоціатом у переносному значенні (асоціативна сфера) або модусним знаком оцінки позначуваного.

Отже, когнітивний підхід випродуковує шлях від описового до пояснювального, інтерпретаційного мовознавства, визначаючи основні закономірності й тенденції мовної еволюції, і слугує перспективою у дослідженні номінативного потенціалу мови, тенденцій словотворчих процесів, та визначення шляхів інтеріоризації дійсності в історії становлення української літературної мови.

Література:

1. Штанденко У.М. Відіменний суфіксальний словотвір дієслів у староукраїнській мові XIV–XVIII ст. / Уляна Михайлівна Штанденко. К.: Інститут української мови НАН України, 2008. 208 с.
2. Шахбазян О.Л. Суффиксальная терминодеривация в языке экономики: когнитивный аспект : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Ольга Леонидовна Шахбазян. Краснодар, 2008. 137 с.
3. Крючкова О.Ю. Когнитивная лингвистика и словообразование / О.Ю. Крючкова. URL: http://megaling.ulif.com.ua/attachments/article/37/Kruchkova_O.pdf
4. Кубрякова Е.С. Ключевые проблемы когнитивного словообразования / Е.С. Кубрякова. URL: <http://www.unc.edu/depts/seelrc/2002abstracts/kubryakovaturkuabs.pdf>
5. Селіванова О.О. Когнітивна концепція словотворчої мотивації / О.О. Селіванова. URL: selivanova.net/downloads/Cognitivna_conceptsia...
6. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст.: у 2-х книгах / упоряд. В. Німчук, Г. Лиса. Київ – Нью-Йорк, 2002. 512 с.

THE LANGUAGE OF BUSINESS HETMANATE DOCUMENTS

Medvid N. S.

*Philological Sciences Candidate,
Associate Professor of the Ukrainian Language,
Literature and Teaching Methods Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
Hlukhiv, Sumy region, Ukraine*

Acts of «sotenna kantseliarias» (government or military offices) and town halls of the Left Bank Ukraine of the XVII-XVIII-th centuries more than once aroused the interest of historians, ethnographers, law researchers, linguists (V. Horobets, S. Hlushchyk, V. Nimchuk, V. Rusanivsky, V. Peredrienko, M. Boychuk, A. Matviyenko, V. Moisiyenko, H. Boryak, O. Mashtabey, B. Samiylenko, B. Sharpylo, I. Kernytsky, O. Kupchynsky, K. Symonova, V. Franchuk, T. Chertoryzka). After all, they had a considerable influence on the forming the new Ukrainian language, namely its official business style, and are extremely valuable memorials (memorable documents) of the Ukrainian literary language of the XVII-XVIII-th centuries. Using the ancient Ukrainian literary language of the XVII-XVIII-th centuries, folk-speaking elements at all levels of the lingual system is widely represented in the texts.

During the second half of the twentieth century a significant number of historical memorials (memorable documents) have been published, enabling us to explore the history of officially business style on the basis of documental sources of different times and regions. These are, in particular, Ukrainian certificates of the XIV – XV centuries; act books of the XVI – XVIII centuries; universals and documents of B. Khmelnytsky, I. Mazepa; Hetmanate business documentation of the XVII century, Volyn and Naddniprianshchyna business language memorials of the XVII century, business and folk language of the XVIII century [3, s. 85].

It is important to study the Hetmanate business documents language.

The research on official business writing memorial documents is carried out in the following aspects: stylistic, within which the correlation of literary and vernacular elements is analyzed; syntactic, which is used to study the structural organization of the text and the means of its standardization – the established beginnings and endings of a certificate, typical document schemes that have their own style and perform the function of forming a business style at each stage of development; normative, in which the degree of mastering the official and business terminology, the ancient period vocabulary in modern official texts is revealed; lexicographic, which is practically realized in the compilation of dictionaries, glossaries of outdated, rarely used, misunderstood vocabulary.

The manuscript documents contain important documentary material for the Ukrainian language history studies. This is most relevant for the memorials coming

from «sotenna kantseliarias» (military offices), town halls, village and guild governments, local governments.

Their language and style reveal that «pysars» (persons, who wrote down the necessary information into the documents) in «sotenna kantseliarias» of the XVIII-th century were well aware and skilled in the paperwork of that time. There were same-type beginnings and endings, stereotype phrases, existence of vocabulary and phraseology characteristic of official business style, professional terms and references, following the examples of the Lithuanian Statute and other legal codes. However, the structure of documents has increasingly acquired the elements of lively folk language. This process covered the stylistic, lexical and phraseological, phonetic and grammatical systems [1, s. 9].

Handwritten documents create the possibility of reconstructing lively speaking of that time. The most valuable are the documents related to the need for a judicial investigation, a detailed presentation of the case by the defendants. The nature of the judicial inquiry required the accurate recording of the testimony, their credibility and completeness. With a few exceptions, they reproduce, with almost protocol accuracy, the lively folk speech of representatives of different social strata and territorial dialects of that time. Sometimes «pysars», without accurately recording the testimony, presented them in their own statements, but despite this circumstance the lively speech of the accused and the witnesses is clearly felt.

«Pysars» of military and government offices used the traditional spelling of the eighteenth century, which was based on etymological principles and erased many vital features of that time. However, it still reflected frequent influences of lively, including dialect, pronunciation. Phonetic and spelling features of the acts language are evidence of it:

1) we can see the transition of etymological **o**, **e** also in new closed syllables. However, it cannot be called sequential, since the letter **i** in the corresponding positions are mostly inferior to the letter **y**. This phenomenon is widespread not only in texts of North Ukrainian origin;

2) solidification of **p** before **a**, **y**, characteristic of North Ukrainian speech;

3) saving the softness of the final **u**.

A characteristic feature of Hetmanate documents is the semantic richness of the lexical and phraseological composition. Folk speaking vocabulary of the 18th century is widely represented with the words, word combinations, sentences of common, household, expressive nature, which from a subject-thematic point of view is used to define:

1) residential buildings and their parts, objects and household goods;

2) food, drinks and related processes;

3) clothes, shoes, jewelry and etc.

The documents are characterized by a wealth of phraseological composition. These are proverbs, sayings, apt folk expressions, numerous phraseological phrases (tautological, based on the repetition of synonymous or antonymic words),

originating from the sphere of human social experience, work, life, relationships with other people.

Features of Ukrainian spoken language are certified in the memos on the syntax level:

1) the use of incomplete sentences characteristic of dialogical speech, the content of which becomes clear from the context;

2) the existence of interrogative sentences, that needn't answers and command exclamation sentences;

3) reproduction of colloquial language with the help of inserted words, the verbs *to be*, *used to* [2, s. 17].

Thus, traits and phenomena similar to the above mentioned ones, if considered them together, create the possibility of reconstructing the system of folk spoken language of Hetmanate, the sequence of its diachronic development, the connections with the territorial dialect and socio-jargon elements. The wide reflection of them with numerous memos of official and business style proves intensive interaction of linguistic and book elements.

References:

1. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: зб. док. / [упоряд., авт. передм. та комент. В. Й. Горобець]; відп. ред. Л.А. Дубровіна. К.: Наукова думка, 1993. 392 с.

2. Ділова і народно-розмовна мова XVII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / [підгот. до вид. В. А. Передрієнко; відп. ред. В. В. Німчук]. К.: Наукова думка, 1976. 416 с.

3. Медвідь Н. С. Народнорозмовна лексика у мові українських ділових документів XVII ст. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Вип. 5: зб. наукових праць / за ред. академіка Л. І. Мацько. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 85–91.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Попойлик Ю. Д.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

Василь Стефанік – український письменник-реаліст, майстер новелістики із світовим значенням. Його творам притаманні чіткість, лаконізм, правдивість, унікальність. Один із критиків, Теофіл Мелень,

слушно зауважив, що у новелах В. Стефаника постає проста, сердечна, пригноблена недолею душа – це сама внутрішня, глибока суть творчості В. Стефаника [2, с. 14].

У творах В. Стефаника значне місце займають фразеологізми, що є частиною художньої образності його новел. Твори характеризуються глибиною і широтою думки, простотою мови, переважною більшістю коротких окличних речень.

Фразеологізми є ефективним семантико-стилістичним засобом творення психологічного тла новел. Більшість фразеологічних одиниць у мові письменника – народнорозмовні. Колоритна семантика фразем емоційно знижена, у мовленні персонажів передаються трагізм селянського життя, матеріальні нестатки, жорстокість людських стосунків.

Текстове наповнення творів дозволяє виокремити основні семантичні класи фразеологізмів В. Стефаника:

– доля людини в суспільстві: *від хати йти*; залишитися без ложки молока [4];

– психологічний стан: *нема виходу*; втрата психологічної напруженості: *як би рукою відняло*; розгубленість: *стали як серед води*; *не могли собі ради дати*; розумове напруження: *гадка гадку пошибає* [4];

– фразеологізми на позначення психології людських стосунків: нервово збудження: *у хаті таке покаяння, щоби птаха на хату не сіла* [4, с. 86]; застосування фізичної сили: *та так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати* [4, с. 46];

– фразеологізми психологічної оцінки майнового банкрутства: *з усього вішли; все йшло йому з рук, а ніщо в руки* [4];

– горе людини, викликане прощанням із рекрутами, померлими: *Я тебе так гірко пістувала, дула-м на тьби, як на рану...* [1, с. 15]; *Синку, синку, та й ти стративси?! Скажи мені, синку, що тебе у гріб загнало? Нащо ти душу стратив?!* [1, с. 18].

У новелах письменник використовує прислів'я, приказки, кліше мовного етикету, крилаті вислови: *най вам Бог усім дає ліпше, ніж мені; старий птах най гнізда старого не покидає, бо ніц збудувати вже не годен; у вдови – сім розумів; у доброго господаря ліпше пес їсть; що день, то добрий день; що правда, то не гріх* [4].

Значна кількість фразеологізмів у структурі речення передана приказками: *є всього на світі, а біди найбільше; прийшла смерть, та й мус усе покидати; громада – великий чоловік* [4].

Мова новел проста і доступна, переважають фразеологізми розмовного стилю, велика увага приділяється символам, у назвах творів є елементи загадковості («Новина», «Камінний хрест», «Синя книжечка», «Моє слово»), що підвищує цікавість прочитання новел. Фразеологічні засоби часто відтворюють психологічне тло новел, відображають ментальність і світовідчуття мовної спільноти.

Особливістю фразем є їхній неповторний глибинний зміст. У кожному тексті відбите щире співчуття до долі персонажів. Як писала Леся Українка, Стефаникові нариси пройняті животворним духом співчуття автора до своїх персонажів, який надає непереможної чарівності художнім творам і якого не може приховати навіть найоб'єктивніша форма [3, с. 4].

Мова художніх творів В. Стефаніка лаконічна, надзвичайно чітка і структурована. У нього немає зайвих слів, кожна фраза виважена зі змістовим та стилістичним навантаженням. Фразеологізми мають виразне стилістичне забарвлення, відтворюють ідейне спрямування новел. Лексика і фразеологія репрезентує різноманітну мову народу. Крилаті вирази, прислів'я і приказки, які ще від часів письменника закріпилися в мові, зафіксовуються в писемних джерелах і передаються від покоління до покоління.

Література:

1. Василь Стефанік. Новели. Ужгород : Карпати, 1977. 176 с.
2. Василь Стефанік у критиці та спогадах / упоряд. Ф. Погребенник. Київ : Дніпро, 1970. 483 с.
3. Стефанік В. Камінний хрест. Новели. Харків : Фоліо, 2006. 256 с.
4. Стефанік В. Повне зібрання творів : у 3 т. Київ : АНРСР, 1949. Т. 1. 371 с.

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ПАРЕМІЙ У РОМАНІ МАРІЇ ДЗЮБИ «УКРИТІ НЕБОМ»

Стовбур Л. М.

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Паремії завжди орієнтовані на суб'єкта, тобто на читача, вони функціонують не стільки для того, аби передавати закодовану інформацію про об'єктивну дійсність, скільки для того, аби інтерпретувати, характеризувати, оцінювати її. У пареміях відбивається пізнавальний досвід людини. Тож художнє мовлення є механізмом, що сприяє кодуванню та трансляції національної культури. Саме текст, відображаючи духовний світ людини, безпосередньо пов'язаний з культурою, зберігає в собі інформацію з історії, етнографії, національної психології, поведінки.

На думку М. Алефіренка, стилістичними ресурсами, або художніми засобами в пареміях послуговуються не стільки для вираження мовлення, скільки для втілення змісту. Такі способи організації змісту прислів'їв і приказок, як метафора, персоніфікація, порівняння, градація і т.ін.,

використовуються передусім для того, аби яскраво, образно і точно виразити узагальнене значення [1, с. 250].

Відповідно до тлумачень «Малої філологічної енциклопедії», «Прислів'я – стислий і влучний народний вислів (часто афористичний і заримований), у якому в образній формі виражена повчальна думка чи емоційна оцінка якогось явища» [2, с. 336]; «Приказка – влучний афористичний, іноді римований вислів, який на відміну від прислів'я, не має повчального змісту та обґрунтування висновку» [2, с. 332].

Принципи творення образу в пареміях мають свою специфіку. Оскільки судження тут виражається однією фразою і немає змоги дати розгорнуте змалювання реалій життя, автори шукають місткої образності. Саме тому в творах цього жанру використані різноманітні лексико– поетичні засоби.

У романі Марії Дзюби «Укриті небом» паремії – це не просто скарбниця народної мудрості, це паремійна скарбниця, наповнена прислів'ями, приказками, загадками, афоризмами, нісетнітницями тощо: *Ці слова ніби й обминали Євдокію, як вода камінь, але й точили... точили ...* [3, с. 8]; *Що поробиш, не з кожного цвіточка ягідочка, але й при дорозі файному цвітові стояти недовго, уважай, подумай* [3, с. 19]; *Я виджу, що у вас жалю до рідної доньки, як кіт наплакав, то я не буду до вашого жалю промовляти* [3, с. 22]; *Якась його муха з самого рання вкусила, хіба ти не зауважив?* [3, с. 44]; *Про тебе казано: говорила балакала до самої смерті, а перед смертю взяла мазницю, пішла по мед* [3, с. 77] і под. У їхній внутрішній формі наявний такий смисл, який розкриває національний колорит. Значення цих паремій можна тлумачити з позицій ціннісних настанов, які притаманні ментальності українців. Використовуючи паремії, письменниця розраховує на те, що читач твердо довірятиме паремійній мудрості, бо за кожною з них стоїть авторитет поколінь.

Письменниця вдало послуговується пареміями, які в короткій і досконалій формі передають найрізноманітніші думки і почуття, вирізняються максимальним змістовим наповненням. Важливою є ритміко-фонетична організація більшості з них, що сприяє кращому запам'ятовуванню і відтворюваності, а в межах прозового твору надає йому певних ознак поетичності: *Ей, не питайся, бо як кажуть: обмок, як вовк, обкис, як лис, а змерз, як пес, і все задурно* [3, с. 26]; *Бо неспроста мовиться, що радісно береться, то смутно віддається* [3, с. 18]; *Ая, там є кому уриватися, її Гнат онде стух, як біб на сьомий рік* [3, с. 49]; *Не кажіть, та й не розпинайтеся, бо всьому є межа – нема риби без кості, а чоловіка без злості* [3, с. 49]; *Не люблю тих, у кого так ведеться, що хата й три дні не мететься* [3, с. 49]; *Йой, Штефане, най ту злість міль поїсть, скільки того життя, аби ще не потішитися?* [3, с. 49]; *Своя стріха – своя втіха* [3, с. 297] тощо. Як бачимо, ефект впливу на адресата досягається передусім за допомогою евфонічних засобів, засвідчених у структурі паремії, з-поміж

яких вирізняються римовані співзвуччя, алітерація, асонанс, що сприяє кращому сприйняттю і, як результат, – запам'ятовуванню паремійних текстів.

Пареміологічні одиниці, засвідчені в романі Марії Дзюби, ілюструють розмаїття тропів, серед яких виокремлюється персоніфікована метафора: *Ось коли аж шило з міха вилізло!* [3, с. 298]; *Добре ковадло молота не боїться!* [3, с. 49]; *Ворона шкоду робить, а журавель попадається* [3, с. 263]; *Заліз черв'як у хрін та й хвалиться, що йому добре* [3, с. 242]; *Знаєш добре, що тільки муха не боїться обуха* [3, с. 22]; *Надіялась калина, що з медом солодка ...* [3, с. 215] тощо. Персоніфікована метафора виступає не лише як засіб «олюднення», але й для надання абстрактним явищам властивостей конкретних предметів: *Що там казати: за біду підеш – сама бідою будеш* [3, с. 52].

Особливу роль в оформленні тексту паремій відіграють антитеза, гіпербола та літота. Наприклад: *Дуб теж дерево файне, але його плоди тільки свиням годяться* [3, с. 18]; *Чи ти лиш до їди вовк, а до роботи заєць?* [3, с. 53]; *Не бійся собаки, як говориться між собаками, бо хазяїн на прив'язі* [3, с. 162]; *Повне колосся додолу гнеться, а пусте угору пнеться ...* [3, с. 139]. Усі вони є важливим зображально-виражальним засобом, що поживляє розповідь, формулює пряму чи зумовлену закономірність перебігу певних явищ соціального буття, виражає громадську оцінку й авторське ставлення до зображуваного, надає рекомендації, поради, настанови, підказані історичним досвідом чи певними фактами з народного життя, забезпечує потужний стилістичний ефект, що викликає зацікавлення у читача, активізує його увагу.

Відштовхуючись від загальнолюдського уявлення про добро та зло, від народної моралі, Марія Дзюба вміло послуговується паремійним матеріалом і використовує його для ілюстрації позитивних / негативних характеристик своїх героїв. Возвеличуючи чесність, щирість, справедливість героїв роману, вона, водночас, засуджує їхню хвальковитість, гріховність, упертість, дурість тощо: *Сама собі газдиня в своїй хаті: варить, мие, пере, шиє, як собі вмие, як собі знає* [3, с. 12]; *Твоя мати була красна, як зірка ясна* [3, с. 18]; *Така вже натура прикра, що любить з хати все на люди виносити* [3, с. 18]; *Я виджу, що у вас жалю до рідної доньки, як кіт наплакав, то я не буду до вашого жалю промовляти* [3, с. 22]; *За дурною головою та й ноги бідують* [3, с. 27]; – *Мудра голова має сто рук, а в моєї жодних не знайшлося, аби дорогу наперед собі підлагодити, от і застряг тепер у болоті, але так мені треба* [3, с. 27]; – *Ая, ая, а яблучка від яблуньки далеко не котяться* [3, с. 27].

Паремії, що зберігають значення своїх компонентів, – це утворення приказкового, афористичного типу різних синтаксичних конструкцій. Загальновідомі прислів'я та приказки в романі Марії Дзюби набувають глибшого значення, індивідуалізують мову персонажів, вносять позитивно– чи негативно-емоційне забарвлення у мікроконтекст.

Отже, в аналізованому творі простежуємо індивідуальні риси створення засобами пареміології культурно-національного колориту. Марія Дзюба активно вживає паремії, що характеризують людину, її життя, риси характеру, родинні стосунки, соціальні умови, і таким чином поповнює сучасну скарбницю української пареміології.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф., Семенов Н. Н. Фразеология и паремология: учебное пособие. Москва: Наука, 2009. 344 с.
2. Мала філологічна енциклопедія / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 477 с.
3. Дзюба М. Укриті небом : роман. Львів : Априорі, 2014. 300 с.

ПРОБЛЕМА КАТЕГОРІЙНОЇ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛОВА

Сулима О. П.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови*

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Сучасні дослідження з лінгвістики більшою мірою спрямовані у сферу вивчення семантики, яка виступає засобом кодування та декодування інформації, тобто виконує одну з основних функцій мови – комунікативну. Уточнення категорійної семантики дієслова дозволить точніше виокремити лексико-семантичні групи в межах дієслівної лексики, їх синтаксичні функції та валентність. У лінгвістиці сформувалося кілька напрямків у потрактуванні категорійної семантики дієслова.

1. Прихильники першого напрямку вважають, що будь-яке дієслово позначає *процес*. А. П. Грищенко визначав дієслово як частину мови, «що має категоріальне значення процесуальної ознаки» [3, с. 403]. «Основну сему будь-якого дієслова становить лексичне значення процесу, що реалізується як динамічна ознака особи, предмета, явища або ж виступає поза формально вираженими зв'язками з ними» [3, с. 404]. Н. Ю. Шведова зазначала, що дієслово – це частина мови, що позначає процес, тобто репрезентує ознаку як дію, стан або становлення [7, с. 310].

2. Категорійною семантикою дієслова є позначення дії або процесу. Зокрема, цієї думки дотримував В. М. Русанівський: «дієслово – носій динамічної ознаки, тобто представленої як дія або процес, що має певні часові показники: тривалість, нетривалість, початок процесу, ознаку закінченості...» [4, с. 163].

3. Дієслово – «це центральний клас ознакових слів, що виражають дії, процеси та стани» [2, с. 218]. Цей підхід основний у шкільному курсі української мови.

4. Л. В. Щерба наголошував на тому, що «в категорії дієслів основним значення, звичайно, є лише дія, а зовсім не стан, як вважали в старих граматиках» [8, с. 91]. Дослідник уважав, що в усіх дієслівних формах: інфінітиві, дієприкметнику, дієприслівнику та особових формах є спільне значення дії.

5. В останніх дослідженнях основним значенням дієслова визначають «динамічну ознаку», не розмежовуючи на окремі, конкретніші семи [5, с. 156].

Насправді дієслово дуже неоднорідне за своєю семантикою, на відміну від решти частин мови: в іменнику навіть назви осіб сприймаються в аспекті предметності, а в прикметнику завжди наявна ознака. Однак не всім дієсловам властива семантика процесуальності. Н. С. Авилова звертала увагу, що деякі дієслова «виражають не дію і не стан як такі, а якісь уявлення або відношення абсолютно статичного характеру» [1, с. 62]. Зокрема, це зв'язкові та напівповнозначні; модальні; реляційні дієслова; дієслова мислення; володіння та належності; існування; розташування у просторі; дієслова зі значенням «бути видимим яким»; дієслова зі значенням «мовчати» [1, с. 62-75]. Справді, названі групи не асоціюються з процесом чи з дією або діяльністю, вони позначають статичну ознаку суб'єкта, його характеристизацію.

Дієслова, уживані в непрямих значеннях, дуже віддалені від першого значення і можуть переходити до іншої лексико-семантичної групи і навіть до іншого лексико-семантичного поля. Велика частина дієслів втрачає значення процесуальності, набуваючи семантики характеристизації, кваліфікації тощо. Тому А. Л. Шарандін пропонує визначати дієслово як частину мови, що називає ознаку предмета або якого-небудь явища дійсності [6, с. 6]. У процесі мовлення дієслово часто вживане у невластивому йому значенні або ж узагалі позбавлене семантики, функціуючи як виразник граматичних значень іншого лексичного компонента. Особливо яскраво це можна простежити в реченнях з суб'єктом-неістотою: *Надворі **стояли** сині вечірні сутінки* (В. Козаченко), в яких можлива заміна дієслова абстрактною зв'язкою *бути* без шкоди для змісту. Часткова граматиалізація та акцентування на іменнику дозволяє кваліфікувати повнозначні дієслова як зв'язкові елементи у реченнях на зразок *А він, онук твій, **сиротою** росте* (Б. Волошин).

Також залежно від актантів та сирконстантів одне дієслово може мати різну семантику: *Прості люди хорошого виховання, до яких **належала** і наша сім'я* (О. Довженко); *Він **належить** іншій ері* (М. Соколян) – характеристизація суб'єкта; *...якби я був кактусом – батьки поливали би мене рідко – як і **належить*** (Б.-О. Горобчук) – відношення; *...Небо, й зорі, і вся земля, і роса **належать** йому* (О. Довженко) – належність; *І віримо, що нашому огню **Належить** всяку нечисть спопеляти* (В. Симоненко: СУМ) – властивість суб'єкта, вираженого формою давального відмінка.

Крім того, значення для виділення процесуальності має стиль мовлення тексту. Наприклад, у текстах художнього або розмовного стилю дієслово може позначати процес, проте у науковому сприймається як характеризувальне. Пор.: *Монастир спав, за винятком Єремії, котрий любив потайки виходити із келії і, сівши в тіні великого дуба, що **ріс** неподалець, починав чекати й собі* (В. Шевчук) та *Ялівець сибірський ... – кущ ..., що **росте** в Карпатах вище гірської границі лісів разом з криволіссям.* (з Вікіпедії). У перших двох реченнях виділене дієслово характеризує конкретний суб'єкт – носія предикативної ознаки, причому ця ознака має внутрішню межу – може бути завершена, а тому сприймається як процесуальна; в інших конструкціях предикат пов'язаний не з конкретним суб'єктом, а з класом однорідних елементів, для яких позначувана ним ознака є позачасовою та постійною і не може досягти внутрішньої межі.

Дієслова доконаного виду в обох часових формах також не сприймаються як процесуальні, оскільки позбавлені вказівки на тривалість дії, а констатують її лише як деякий факт позамовної дійсності.

Література:

1. Авилова Н. С. Вид глагола и семантика глагольного слова. М., 1976. 328 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична граматики української мови: Академічна граматики української мови. К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 398 с.
3. Грищенко А. П. Сучасна українська літературна мова: підручник. К.: Вища школа, 1997. 439 с.
4. Русанівський В. М., Безпояско О. К., Городенська К. Г. Граматики української мови: Морфологія: підручник. К.: Либідь, 1993. 336 с.
5. Русанівський В. М. Дієслово. Українська мова: Енциклопедія. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 156.
6. Шарандин А. Л. Лексическая семантика русского глагола в морфологическом освещении: учебное пособие. Л., 1990. 136 с.
7. Шведова Н. Ю. Русская грамматика. М.: Наука. 1970. 767 с.
8. Щерба Л. О частях речи в русском языке. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 432 с.

АСОЦІАТИВНІ ПРОЦЕСИ У СТРИЖНЕВОМУ КОМПОНЕНТІ СКЛАДЕНИХ НАЗВ ІЗ СЕМОЮ 'ВОДА'

Теглівець Ю. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»*

Теглівець О. В.

*студент IV курсу
Інституту телекомунікацій, радіоелектроніки та електронної техніки
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Практично у кожній терміносистемі існують спеціальні назви – за своєю генетичною природою – загальноновживані слова. у створенні нових понять і значень мовних одиниць беруть участь асоціації, що є основним двигуном механізмів мислення. Асоціативний зв'язок між семантичними елементами номінативної одиниці й відповідним термінологічним значенням відбувається на рівні мотивації. Це означає, що певні типи асоціацій встановлюються на основі сем, таким чином формуючи значення терміна, що залишається актуальною проблемою до сьогодні.

Щодо складених назв із семою 'вода', то у процесі аналізу виявлено, що переосмислення значення відбулося у стрижневому компоненті, який вказує на:

1) **процес**: Значення терміносполуки *вторгнення морської [соленої] води* («проникнення морської води у прибережні зони, болота, річки або судноплавні прісноводні канали зумовлене значення» [1, с. 223]) зумовлене значенням лексеми *вторгнення* ← *вторгатися* – «те саме, що вдиратися – раптово проникати куди-небудь у значній кількості, сильним струменем і т.ін.» [2, с. 79]. Аналогічно терміносполука *старіння річки* (*старіння* – «зміна форм і властивостей речовини під впливом різних фізико-хімічних умов або з бігом часу» [2, с. 1189]) тощо;

2) **форму**: *лінія течії, обрис підземного стікання води, обрис [профіль] течії, (обрис* – «загальний вигляд предмета, окреслений лінією, що обмежує його поверхню; контур, силует» [2, с. 649];

3) **мікроорганізми, бактерії, водорості**: *водні організми, (організми* – «будь-яке живе тіло, істота» [2, с. 679]);

4) **прилад, механізм**: *лінза підземних вод* (*лінза* – «1. Оптичне скло, обмежене двома сферичними поверхнями або однією сферичною та однією плоскою, здатне збирати або розсіювати промені, що проходять крізь нього. 2. Поклади, що залягають певними пластами» [2, с. 490]);

5) **явище природи**: *атмосфероочисний дощ, кислотний дощ, дощова крапля, дощ кривавий* тощо;

б) **медичний термін:** *річкова сліпота* («хвороба спричинена бактеріями, поширеними в брудних річках» [1, с. 219]), *водна гігієна* («забезпечення задовільного стану води у водному об'єкті галузь медицини, що розробляє й впроваджує методи запобігання захворюванням; // сукупність практичних заходів, що забезпечують збереження здоров'я» [1, с. 278]), *ерозія водна* («фізична ерозія, при якій руйнування ґрунту відбувається під дією талих, дощових або промивних вод. Серед неї виділяють площинну, лінійну, краплинну, іригаційну» [5, с. 68]);

7) **загальний вигляд чого-небудь:** *обрис [профіль] течії, профіль річки* (*обрис* – «загальний вигляд предмета, окреслений лінією, що обмежує його поверхню; контур, силует» [2, с. 649]; *профіль* – «вертикальний (поздовжній або поперечний) переріз чого-небудь» [2, с. 995]);

8) **предмет:** значення лексеми *дзеркало* – «відшліфована поверхня, що відображає предмети, які перед нею знаходяться, а також спеціально виготовлений предмет із такою поверхнею; // спокійна, блискуча поверхня води» [2, с. 219] – зумовлює значення терміносполуки *дзеркало водне* («водна поверхня відкритих (поверхневих) чи безнапірних підземних (ґрунтових) вод» [4, с. 202]);

9) **одяг чи його частину:** *сорочка водяна, сорочка парова* («порожнина в машинах і апаратах, призначена для циркуляції рідин або газу, які охолоджують чи нагрівають що-небудь» [2, с. 1162]), *рукав пожежний водяний* («стандартний відрізок рукава зі з'єднувальними головками на кінцях. Призначений для переміщення води або водних розчинів» [3, с. 435]);

10) **назву людини:** *баба парова* (*баба* – «стара віком жінка; // важка підвісна довбня для забивання паль» [2, с. 30]);

11) **назву тварини:** *бик водоскиду* (*бик* – «велика свійська рогата тварина; // великий казан» [2, с. 48–49]);

12) **назву приміщення:** *галерея водозбірна, галерея водопровідна* (*галерея* – «критий чи відкритий коридор, що з'єднує два або кілька приміщень» [2, с. 170]);

13) **математичний термін:** *крива дзеркала водоймища, крива об'ємів водойми* (*крива* – «лінія, якою графічно зображують співвідношення кількісних показників якого-небудь процесу» [2, с. 464]), *куб водогрійний* (*куб* – «правильний шестигранник, усі грані якого – квадрати; // про який-небудь предмет, споруду, що має форму такої фігури; // великий казан, бак і т.ін. для переганяння або кип'ятіння рідини» [2, с. 470]);

14) **назву отвору в приміщенні:** *двері водонепроникні* (*двері* – «отвір у стіні для входу і виходу; // стулка, що закриває отвір – вхід і вихід» [2, с. 208]);

15) **назву інструмента:** *дзвін водолазний* (*дзвін* – «ударний сигнальний підвісний інструмент, звичайно із сталі чи бронзи, у вигляді порожнистої, зрізаної знизу груші, в середині якої підвішено ударник (серце)» [2, с. 218]);

16) **частину машини:** *колесо водяне, колесо водочерпальне (колесо – «коло зі спицями або суцільне, що обертається на осі й надає руху екіпажеві та іншим засобам пересування; // деталь машини, механізму чи пристрою у вигляді кола для передачі або регулювання руху» [2, с. 440]);*

17) **назву птаха:** *лебідка водопідіймальна (лебідка – «самка лебедя; // машина, пристрій для підіймання і переміщення вантажів» [2, с. 482]);*

18) **назву частини взуття:** *підощва хвилі (підощва – «нижня частина взуття, якою ступають по землі, пришити або приклеєна до верху за допомогою устілки; // дно балки, канави, водойми і т. ін.» [2, с. 777]) тощо.*

Отже, асоціація як універсальний чинник здатна поглиблювати знання про сутність певних понять, а також удосконалювати структуру мови. Асоціативні ознаки мотивують семантичне переосмислення слів загальноживаної лексики.

Література:

1. Балабан Т. Англійсько-український словник-довідник інженерії докільця: Близько 1500 термінів / Уклад Тимотей Балабан. Львів: Вид-во Державного ун-ту «Львівська політехніка», 2000. 400 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

3. Козяр М.М., Шадрін А.А., Кочан І.М. Цивільний захист. Частина перша: Пожежно-рятувальна справа. Ілюстрований словник-довідник. Львів: Сполом, 2006. 552 с.

4. Мелиорация: Энциклопедический справочник / [Редкол. И.Б. Шемякин (гл. ред. и др.): Под общ. ред. А.И. Мурашко]. Минск: Белорусская советская энциклопедия, 1984. 567 с.

5. Тлумачний словник із загального землеробства / За ред. В.П. Гудзя. К.: Аграрна наука, 2004. 224 с.

НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Труба Г. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Інтерес людства до роботи мозку і шляхів його оптимізації: особливостей пам'яті і мисленневих процесів, – постійно зростає, а саме питання удосконалення методик навчання у цьому контексті. Наукові підходи до

вивчення і визначення категорії роботи мозку активно розробляються у таких сучасних галузях як психологія (розглядає мислення, як розумові процеси, які знаходяться в основі пізнання, вивчає типи індивідуального мислення особистості і процеси сприйняття і засвоєння нового матеріалу), філософія (визначає саме розуміння мислення, робить спробу подивитися на процес мислення «ззовні»), логіка (систематизує і класифікує етапи мислення), соціологія (стверджує залежність рівня мислення від ступеня розвитку соціуму взагалі і соціального розвитку індивіда в цьому соціумі, колективного свідомого, інституцій і належності до певного культурного середовища), фізіологія (описує основні фізіологічні етапи процесу мислення, які відбуваються на клітинному рівні), кібернетика (розглядає мислення як інформаційний процес отримання і обробки інформації), нейрофізіологія сприймає навчання як суто фізичний процес на рівні роботи нашого організму [6, с. 14]. Цей підхід має свою доцільність, адже відкидати особливості фізіологічного сприйняття – неможливо.

Актуальності проблематики питання вивчення української мови як іноземної складається із кількох аспектів: об'єктивний (у 2019 році внесли до законодавства України, за якими значно розширили межі обов'язкового використання мови), суто лінгвістичний (мова постійно оновлюється, випрацьовуються нові правила і норми, процес навчання – неспинний і нескінченний), нейролінгвістичний (під впливом технологічних чинників змінюється спосіб сприйняття інформації, змінюється робота головного мозку, що до уваги ми не можемо не брати під час викладання) [4].

Завдання нейролінгвістики зараз постає набагато ширше, бо, якщо раніше нейролінгвістичні підходи розуміли лише з точки зору корекції афазій у людей, то на початку XXI століття ми можемо говорити про застосування спеціальних знань із нейролінгвістики, нейрофізіології, психології, сугестології під час роботи у звичному ритмі [1].

Об'єктом дослідження є застосування нейролінгвістики, як бази для створення сучасних методик вивчення іноземних мов. А предметом є роль нейрофізіології під час вироблення спеціальних методик і створення теоретичної бази для створення сучасних методів вивчення української мови, як іноземної.

Мета дослідження – виявити особливості нейрофізіологічного сприйняття інформації і мовного вираження мисленнєвих процесів.

Практична цінність полягає у тому, що матеріали і висновки можуть бути використані у курсі читання лекцій і проведення семінарських занять із методики вивчення іноземних мов і нейролінгвістики, філософії (у контексті зв'язку мислення і сприйняття рідної й іноземної мовами).

Отже, слід розібрати проблему роботи мозку у контексті вивчення іноземних мов взагалі і української, як складової частини цього процесу. Адже саме це питання є ключовим під час укладання програми, яка досягне максимального ефекту [6, с. 7; 4].

Із розвитком науки все більше уваги приділяємо питанням, які лежать в основі філософії і мовознавства: аналізу мовленнєвих фраз, проблемам значення, вивчення мовленнєвих явищ і пов'язаних із ними властивостей різних відділів головного мозку, які, у свою чергу, можна схарактеризувати, як мислення, яке є частиною металевих процесів, які здійснює свідомість [6, с. 17; 7, с. 9].

На сучасному етапі розвитку суспільства старі методики впливу, презентації, усвідомлення і освоєння і вивчення не є ефективними під впливом розвитку сучасних інформаційних технологій. Але загальні етапи роботи мозку не залишились непорушними, тому слід розробити стратегію оптимізації впливу під час вивчення іноземної мови.

Отже, на загальному рівні фізіологія мислення вивчається як певна функція мозку, за механізми якої відповідають нейрони кори головного мозку, різні області якої виконують специфічні функції: скронева частка відповідає за процеси пам'яті, лобова частка – за складання планів, вибір мети, прийняття рішення, асоціативні поля скроневої частки, лобової і потиличної долі – за використання мови [6, с. 18].

Існує спеціальна галузь наукового знання – психофізіологія, або психологічна фізіологія, яка вивчає фізіологічні засади психічної діяльності людини, вивчає поведінку і внутрішній світ індивіда крізь призму фізіологічних змін [4]. А поширення знань за межі вузького кола спеціалістів-нейрофізіологів є надзвичайно важливим: воно дозволяє змінити помилкове уявлення «народної» психофізіології на реальні знання, які є в арсеналі науки, і педагогіки зокрема, а особливо аспекту вивчення іноземних мов. Ці знання утворюють необхідну основу для формування усвідомлених уявлень про здоровий образ життя кожної людини [4].

Сам термін фізіологічна психологія запровадив В. Вундт у кінці XIX століття, а термін психологічна фізіологія А. Р. Лурія для виділення системного підходу в дослідження психічних процесів. Ця наука спирається на теорію функціональних систем П. К. Анохіна.

Інша наука нейропсихологія сформувалась на межі кількох дисциплін (нейрохірурги, психологи, фізіологи) і базувалась на аналізі наслідків локальних ушкоджень головного мозку. Значний внесок у розробку її основних засад зробив А. Р. Лурія, який утворив теорію системної динамічної локалізації психічних процесів. Виникнення томографічних досліджень розширює можливість неінвазійного аналізу мозку людини за норми і патології, тим самим наближаючи завдання психофізіології і нейропсихології [4].

Отже, якщо підходити до процесу вивчення іноземної мови, як суто до фізіологічного і психічного процесу, то варто спиратися на знання про вегетативну систему і її симпатичний і парасимпатичний відділи. Так, Уолтер Кеннон наголошував на тому, що симпатична нервова система розширює діапазон виносливості організму під час екстремальних умов, а функціонування організму на базовому забезпечує рівні парасимпатична

система. Іншими словами симпатична система запалює і активізує, а парасимпатична система гальмує і заспокоює [4]. Особливостями функціонування вегетативної нервової системи є реципрокторна взаємодія її компонентів (парасимпатичної і симпатичної систем), а паралельне існування кількох шляхів забезпечення функцій, тобто відсутність єдиного центру і залежність характеру реакцій від вихідного стану людини [4].

Отже, ґрунтуючись на базових знаннях нейрофізіології були випрацьовані основні критерії, що впливають на роботу головного мозку під час сприйняття інформації, зокрема вивчення іноземної мови [4; 6]: **предметність** – цей принцип полягає у тому, що підсумкові характеристики будь-якого психічного процесу можуть бути описані, досліджені вимірні лише у термінах і співвідношеннях зовнішніх об'єктів, фізичне існування яких і складає його зміст; **суб'єктність** – полягає в тому, що в картині психічного процесу залишаються приховані зміни органа-носія, який реалізує цей процес, а підсумкові, кінцеві параметри не можуть бути сформульовані на власне фізіологічній мові тих величин і явищ, які можна знайти у головному мозку людини; **чуттєва недоступність** – характеризується тим, що психічні процеси недосяжні для прямого чуттєвого спостереження: своєму носію-суб'єкту психічний процес (сприйняття чи думка) відкриває властивості об'єкта, залишивши прихованими зміни у головному мозку людини, які впливають чи творять цей процес; **спонтанна активність** – на відміну від попередніх характеристик, визначає не пряме співвідношення об'єкту чи його безпосереднього субстрату – мозку, а вираження його у поведінковому акті, у зовнішній дії, спонуканні, які спрямовуються психічним процесом.

І тільки знання викладачем фізіологічних особливостей учня може ефективно побудувати процес, а для укладача підручників варто чергувати різні впливи. Застосовуючи терміни педагогіки симпатична система відповідає за контрольні роботи, тести, активне емоційне сприйняття, а парасимпатична – дозволяє зосередитися на одному питанні і проникнути у його суть, не звертаючи увагу на другорядні чи зовнішні подразники. Іншими словами, ми не можемо не взяти до уваги під час укладання програм і підручників із предмету «Українська мова, як іноземна» зазначені факти. А саме, емоційні завдання мають чергуватися із монотонними вправами на граматику. І для того, щоб зробити «непомітний мозковий процес» «помітним» потрібно дробити матеріал, і після кожного маленького блоку має бути контрольна робота із кількістю балів, щоб кожний, хто вивчає наочно бачив результат своєї мозкової діяльності. А це, безперечно підніме рівень мотивації.

Література:

1. Бехтерева Н.П. Магия мозга и лабиринты жизни. М., 2007. 400 с.
2. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. М., 1998. 85 с.

3. Коротяев А.И. Роль генетической и умственной систем информации в возникновении и развитии жизни на земле. – Нальчик, 2009. 236с.
4. Николаева Е.И., Психофизиология. Психологическая физиология с основами физиологической психологии. М., 2017. 624 с.
5. Кубрякова Е.С. Когнитивная наука. М., 1996. С. 58 – 63.
6. Роль нейролингвистических исследований для лингвистики и методики преподавания иностранных языков в области формирования речевого общения / Асонова Г. А. *Филологические науки*. 2016. Вып: Декабрь. С. 11-13.
7. Федотова Е. Е. Языковая репрезентация когнитивно-ментальной сферы «мыслительная активность» в произведениях Ф. М. Достоевского. дис. канд. филолог. наук: 10.02.19 / Краснодар, 2017. 211 с.

SYSTEMATICALLY-FUNCTIONAL ASPECT OF LAW DERIVATION

Tsareva I. V.

*Candidate of Philological Sciences, PhD student
Zaporizhzhya National University
Zaporizhzhya, Ukraine*

When defining the system one should follow the principle of dialectical unity with the definition of function. The function, on the one hand, originates from systematic location of certain object and, on the other hand, defines location of this object in the system and, as the result defines inner structure of the system as a whole. Within derivational lexicology functional-dynamic and system plans of the word are mutually complementary and presuppose each other: vocabulary enrichment is realized through textual lexical derivation, at the same time, epigrammatic text structure is mostly formed as systematic epigrammatic realization.

Lexical units derivation is the specific type of source units functioning and development. This is, so to say, the functioning of units that admits of their modification. In contemporary Ukrainian legal text legal terms are interpreted as different nominative units. Simple lexical units convey global view of life (act, liability, action, law, capacity, defence, ground, punishment). Nominative units of legal termsystem, that is, different derivative and complex words and word combinations are equivalent to simple lexical units. Derivative and complex words being terms of jurisprudence most of all convey basic and differential features of extralinguistic reality. Word formations repeat elements of main category but are distinguished by features of addition, stress and are oriented to subcategorization of one category on different grounds which are valuable for specialists in the sphere of law.

Comprehensive researches of functional orientation of derivative form are the base for regarding derivative system of language as the potential of its language functioning. Derivative word functioning in the text occurs, firstly, in lexical-

derivative raw formation (LDR) which stands for sequence of cognate or oneaffixal words (including «clear» repetitions) crossing discrete textual space (context) [1] secondly, lexical row, that is, the sequence of words with determination relations where derivative relations do not have formal nature. These rows are part of inner form of the text, connective cores performing its ontological unity in words and morphemes repetitions. Obligatory functioning of lexical-derivative and lexical rows in the text proves the involvement of lexical derivation into the text derivation processes and into continuous derivative and motivative flow as a whole.

As the analysis shows that **relative** adjectives are used oftener: Relative adjectives used in legal texts are most often formed according to the following patterns:

ОІм. + -н-: *Захист цивільних прав та інтересів судом* (ЦКУ, ст. 16); *Відповідальність первісного кредитора у зобов'язанні* (ЦКУ, ст. 519); *Закон про кримінальну відповідальність* (ККУ, розділ II ЗЧ); *Порушення права державної власності на ліси* (КУПАП, ст. 49); *Уявна оборона* (ККУ, ст. 37); *Необхідна оборона* (КУПАП, ст. 19);

ОІм. + -ов-: *Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою* (ЦКУ, ст. 47); *Відповідальність посадових осіб* (КУПАП, ст. 14); *Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям* (ККУ, ст. 45); *Основні і додаткові адміністративні стягнення* (КУПАП, ст. 25).

ОІм. + -ськ-(-цьк-): *Злочини у сфері господарської діяльності* (ККУ, розділ VII ОЧ); *Право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності* (ЦКУ, ст. 50); *Поняття та види господарських товариств* (ЦКУ, ст. 113); *Виробництво, заготівля, реалізація сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації* (КУПАП, ст. 42-1); *Засновницький договір повного товариства* (ЦКУ, ст. 120);

ОІм. + -ев-: *Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи* (ККУ, розділ IV ОЧ); *Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян* (ККУ, розділ XV ОЧ);

ОІм. + -к-: *Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця* (ККУ, ст. 124); *Жорстоке поводження з тваринами* (КУПАП, ст. 89).

ОІм. + -альн-: *Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України* (ККУ, ст. 110); *Правомочність засідань колегіальних органів* (КУПАП, ст. 244);

ОІм. + -ивн-: *Чинність закону про відповідальність за адміністративні правопорушення* (КУПАП, ст. 8); *Фіктивне банкрутство* (ККУ, ст. 218);

ОІм. + -ичн-: *Незаконне поміщення в психіатричний заклад* (ККУ, ст. 151); *Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів* (КУПАП, ст. 78);

ОІм. + -ч-: *Вимоги до змісту установчих документів (ЦКУ, ст. 88); Виконавчий орган товариства (ЦКУ, ст. 99); Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (ККУ, розділ V ОЧ);*

ОІм. + -арн-: *Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень (КУПАП, ст. 15);*

ОІм. + -ічн-: *Публічні заклики до невиконання вимог працівника міліції чи посадової особи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України (КУПАП, ст. 185-7);*

ОІм. + -ив-: *Повідомлення неправдивих відомостей державним органам реєстрації актів цивільного стану та несвоєчасна реєстрація народження дитини (КУПАП, ст. 212-1); Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ККУ, ст. 383);*

The continuity of the derivation-motivational processes in the language is associated with the continuity of the derivation field of the word in the language system. The two most important axes of the derivational variation of the word are formal and semantic variations, which lead to the appearance of two different semantically functional units – the *derivation words* and *specifications* that are the basic concepts of derivational lexicology.

A person committed a crime = A person has a crime The derivational relations between the components of the sentence paradigm are uneven, although at the same time the modification of the sentence does not violate the necessary syntactic identities of syntactic units in these processes. It is generally acknowledged that the universal means of transferring the meaning of possession are the verbs of *to have* (*мати*) and *to be* (*бути*) which form the valence frame of two obligatory actants (N. Arutyunova, I. Danylchuk):

- 1) *має передувати наслідкам;*
- 2) *має бути умовою, без якої не було б наслідку (принцип *conditio sine qua non*);*
- 3) *за своїми властивостями, як правило, має спричиняти саме такі наслідки, тобто наслідки мають бути закономірним результатом вчиненого діяння.*

Such constructions express the meaning of ownership and are called self-possessed. The formal variation of a word within the framework of semantic identity can be of several types: phonetic (variation within the phonetic word), morphological (variation within the word-shift paradigm of the word), and derivative (variation within derivative paradigm of the word). Derivative variants of the word – the whole set of derivatives of the words capable of derivational interaction within a semantic-functional context, in which variants are a natural derivative source and the continuation of each other, – form a derivational word.

The peculiarity of the derivational word as a semantic-functional unit of the lexical-derivative system, as distinct from other aspects of the study of the word

within the framework of level grammar, is associated with the actualization of the formal-semantic connections of the word with other words. Under the formal variation of the word associated with the creation of derivational words, the derivative view of the word-building structure of the word is of top priority and it presupposes the possibility and need of regular implementation of the internal form of the word (IFW in the language), its close interaction with actual lexical semantics which leads to the autonomy of meanings drop out and the absolutezation of the properties of semantics motivation.

The boundaries of semantic variation of the word are determined to the breadth of the concepts expressed by it and the variety of associative ties. The most important manifestation of the lexical beginning in the development of derivative words, which ultimately may lead to the emerge of specifications, is the idiomatic semantics and lexicalization of the IFW. A lexical unit gets additional impulses for creating a qualitatively new meaning in its connections with other units in the lexical system of language which also has a great potential of creativity. Due to the formal semantic derivation, the lexeme represents a system of forms and functions perceived on the background of the structure of the language as a whole, the identity of which is codified in the idea of unity in the variety of its meanings.

The notion of the derivational form of the word is based on the understanding of the identity of the word allowing for the distinctive features in its use. Consequently, it is a tool for distinguishing between discrete individual-unique semantic qualities which contradict the continuity of the general derivation-motivational flow in the semantic language space. On the other hand, it actively performs a suppositive function in the process of creating / reproducing / choosing a lexical unit, specification and maintaining continuity.

References:

1. Goliev N. D. Dynamic aspect of lexical motivation. Tomsk, 1989. P. 96.

ІМЕННИКОВІ ФОРМИ У ЗБІРЦІ І. ФРАНКА «З ВЕРШИН І НИЗИН» ТА В ГРАМАТИЦІ В. СІМОВИЧА

Шмілик І. Д.

*викладач кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Морфологічні особливості, відтворені в поезіях І. Франка, відображають епоху становлення української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. у Галичині, її кристалізацію та витворення літературної норми. Запропонована розвідка продовжує цикл праць про словоформи в поетичних

творах великого Каменяра. Мета цього дослідження – проаналізувати іменникові словоформи та виявити їх варіантні форми. Джерельною базою слугували два прижиттєвих видання збірки «З вершин і низин» (1887, 1893), а також третє видання 1920 р. за редакцією В. Сімовича. Зауважмо, що до уваги братимемо лише ті поетичні твори, які відтворено у трьох збірках, щоби мати змогу простежити авторські та редакторські варіантні форми.

Починаючи з 80-их рр. XIX ст., І. Франко працював над утвердженням української літературної мови в Галичині. Одним із виявів такої праці було очищення власних творів від вузьких діалектизмів, пошук кращих іменникових, прикметникових, займенникових та дієслівних словоформ. Ці особливості спостерігаємо в досліджуваних прижиттєвих виданнях збірки «З вершин і низин». Тому і В. Сімович, готуючи третє та водночас перше посмертне перевидання цієї збірки, намагався прилаштувати мову поезій відповідно до вимог читача, використовуючи «редакційну методу» І. Франка. По-перше, видатний поет «ніколи не дивив ся на свої твори як на якісь історично-літературні документи», по-друге, «все і все підправляв його [твір – *I.Ш.*] щодо мови й вигладжував вірш» [1, с. 1]. Мовознавець зазначав, що «дозволяв собі, де це тільки було можливо, підходити до тих домагань, що їх ставить до всяких видавництв сучасний читач, домагань, яких ніколи не спускав із ока і Франко, справляючи давні нарічеві форми й замінюючи їх новими, приступнішими для всякого інтелігентного читача, головню ж, із Наддніпрянщини» [1, с. 1]. Принагідно варто зазначити, що С. Смаль-Стоцький, аналізуючи мовні особливості поеми «Іван Вишенський», негативно ставився до будь-яких змін у творах І. Франка: «...зовсім фальшиво було-б форми Франка уніформувати, їх якнебудь змінювати. Його мова може бути тільки така, а не инакша. Всяка зміна н. пр. таких його номінативних форм, як «жите» на «життя» пустила би всі гальми в рух і тоді виголощуванне і найкращих його віршів не дало б нам жадної естетичної насолоди» [3, с. 139].

У передмові до видання «З вершин і низин» (1920) В. Сімович описав особливості вживання іменникових, прикметникових, займенникових та дієслівних форм, які виявив у попередніх виданнях цієї збірки. Мовознавець детально схарактеризував іменникові словоформи, виокремивши такі їх ознаки:

а) О.в. жін. р. ім. -ов: *силов* (Веснянки, III), *утіхов* (Скорбні пісні, IX), *стежков* (Нічні думи, VIII);

б) у м'яких (і шелест.) відмінах імеників уживав місцевика на -и: *в вогни* (Нічні думи, VI), *по землі* (Думи пролет. V, VI), *у грани* (Похорон), хоча де й не треба задля риму уживав літературного -і: *на старці* (Наймит), *на землі* (Ботокуди), *у печі* (Профілі, V);

в) шелестівкові відміни й іменики з шипучими пнями мають у нього здебільшого форми на -и: *очи*, (Профілі), *ночи* (Нове життє), хоч бувають форми й на -і: *у печі* (Профілі), *ночиі* (Нове життє);

г) давальник одн. чоловічих імеників усе має закінчення *-ови, -єви* (я їх змінював на *-ові, -єві*): *старцєви* (Думи пролет., II);

г) стрічають ся форми: *очех* (Баба Митриха), *грудех* (Гадки на межі, III), *в сінєх* (Сурка), навіть: *очох, грудьох*, де й не треба було риму;

д) уживав, як це буває в західноукраїнських говірках, неподвоєних форм у імеників (*бжанє, житє*), і закінчення дієслівних імеників в нього: *є, не – я* (так і лишено), хоч зустрічають ся і подвоєння, н. пр.: *сіллю, цвіллю*» [1, с. 10–11].

Зважаючи на зауваги В. Сімовича та спираючись на власні спостереження, у проаналізованих поетичних творах трьох видань збірки «З вершин і низин» (1887, 1893, 1920) виявляємо певні морфологічні особливості іменникових форм. Зокрема, у проаналізованих поезіях із прижиттєвих видань фіксуємо:

1) закінчення *-и* в іменниках жіночого роду I відміни у формі Р.в. та М.в. однини: *в/на землі* (4, с. 26, 27), *землі* (4, с. 32), *в тій хвили* (4, с. 32);

2) закінчення *-и* в іменниках жіночого роду III відміни у формі Р.в. та М.в. однини: *тіни* (4, с. 5), *любви* (4, с. 6, 9, 10), *любви* (4, с. 17, 21), *жизни* (4, с. 9), *печали* (4, с. 11), *з/із крові* (4, с. 21, 22), *смерти* (4, с. 22), *до вольности* (4, с. 22), *півночі* (4, с. 23), *без милости* (4, с. 28), *вісти* (4, с. 34), *у розкоши* (5, с. 83);

3) закінчення *-єви(-єви), -ови* в іменниках чоловічого роду II відміни у формі Д.в. однини: *соловієви* (4, с. 12), *другови* (4, с. 34), *старцєви* (5, с. 41);

4) закінчення *-єм* в іменниках середнього роду II відміни у формі О.в. однини: *зілем* (4, с. 23), *за житєм* (5, с. 67), *за щастєм* (5, с. 67);

5) паралельне вживання закінчень *-ов/-ой/-ою* в іменниках жіночого роду I відміни у формі О.в. однини: *силов* (4, с. 5)/*силой* (5, с. 12), *дитиною* (5, с. 66), *правдою* (5, с. 78), *стрілов* (5, с. 78), *мглов* (5, с. 78), *рукою* (5, с. 78), *дорогов* (5, с. 78), *стежкой* (4, с. 63)/*стежков* (5, с. 36);

6) паралельне вживання закінчень *-є/-я* в іменниках середнього роду II відміни у формі З.в. однини: *(за) щастє* (4, с. 1, 6; 5, с. 81), *завзяте* (4, с. 2), *чутє* (4, с. 7, 10), *бжанє* (4, с. 16), *житя* (4, с. 10), *проміня* (4, с. 33), *зіле* (5, с. 37), *у шматє* (5, с. 69);

7) паралельне вживання закінчень *-ий/-ей* у множинних іменниках у формі Р.в.: *дітий* (4, с. 13; 5, с. 17), *людей* (4, с. 22; 5, с. 52), *в людей* (4, с. 66; 5, с. 55), *рій дітий* (4, с. 13), *дітей* (4, с. 70), *грудий* (5, с. 37).

У виданні «З вершин і низин» за редакцією В. Сімовича можна простежити низку змін, а саме:

1) подвоєння приголосних в іменниках жіночого роду I відміни та в іменниках середнього роду II відміни²: *рілю* (4, с. 6)/*ріллю* (6, с. 103), *завзяте* (4, с. 2)/*завзятте* (6, с. 100), *чутє* (4, с. 7, 10)/*чуттє* (6, с. 104, 106), *житя* (4, с. 10, 17)/*життя* (6, с. 106, 112), *з/про/до житє* (4, с. 14, 44, 64) /

² В. Сімович у «Граматиці української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці» (1919) зауважував, що «іменики на -я (-є), поутворювані з прикметників, иньчих імеників, та з дієслів [...] подвоюють перед тим -я (-є) шелестівку, якщо вона тільки одна» [2, с. 64].

з/про/до життя (6, с. 110, 138, 153), *в bagno/в тьму/клик життя* (4, с. 20, 40, 50) / *в bagno/в тьму/клик життя* (6, с. 114, 136, 140), *над житєм* (4, с. 47)/*над життєм* (6, с. 147), *у житє* (4, с. 36)/*у життє* (6, с. 163), *мого життя* (4, с. 36)/*мого життя* (6, с. 163), *до життя* (4, с. 37)/*до життя* (6, с. 164), *бажанє* (4, с. 16)/*бажаннє* (6, с. 111), *зілем* (4, с. 23)/*зіллєм* (6, с. 116), *в сонця проміню* (3, с. 44)/*в сонця промінню* (6, с. 138), *мовчанє* (4, с. 42)/*мовчаннє* (6, с. 136), *із почитаня* (4, с. 22)/*із почитання* (6, с. 149), *проклятя* (4, с. 68)/*прокляття* (6, с. 154), *над сподіванє* (4, с. 74)/*над сподіваннє* (6, с. 157), *щєбетанє* (4, с. 75)/*щєбетаннє* (6, с. 158);

2) закінчення *-єві (-єві)*, *-ові* замість *-єви (-єви)*, *-ови* в іменниках чоловічого роду II відміни у формі Д.в. однини³: *соловієви* (4, с. 12)/*соловієві* (6, с. 108), *старцєви* (4, с. 41)/*старцєві* (6, с. 136), *батькови* (4, с. 72)/*батькові* (6, с. 156), *другови* (4, с. 34)/*другові* (6, с. 187);

3) закінчення *-і* замість *-и* в іменниках жіночого роду⁴:

– I відміни у формі М.в. одн.: *в тій хвили* (4, с. 11)/*в тій хвилі* (6, с. 107), *по доли* (4, с. 23)/*по долі* (6, с. 115), *на землі* (4, с. 45)/*на землі* (6, с. 139);

– III відміни у формі Р.в. одн.: *півночи* (4, с. 23)/*півночі* (6, с. 116) (пор.: *тіни* (4, с. 5)/*тіни* (6, с. 102)); у формі М.в. одн.: *на привязи* (4, с. 38)/*на привязі* (6, с. 134), *у розкоши* (4, с. 35)/*у розкоші* (6, с. 187).

Відповідно до «Граматики» (1919) В. Сімовича [2], не зазнали змін у формі Р.в. однини такі іменники III відміни як *милость*, *боязнь*, *смерть*, *вольность*, *любов*, *кров*, *радість* тощо: *(без) милости* (4, с. 38, 40, 42)/*(без) милости* (6, с. 134–136), *без боязни* (4, с. 38)/*без боязни* (6, с. 134), *(до) смерти* (4, с. 22, 42, 47)/*(до) смерти* (6, с. 137, 147, 149), *(до) вольности* (4, с. 22, 43)/*(до) вольности* (6, с. 137, 149), *у радости* (4, с. 44)/*у радости* (6, с. 138, 153), *любви* (4, с. 9, 10)/ *любви* (6, с. 105, 106), *любви* (4, с. 17, 21)/*любви* (6, с. 112, 149), *(з) крови* (4, с. 21, 22)/*(з) крови* (6, с. 149), *памяти* (4, с. 66)/*памяти* (6, с. 154).

Зазначмо, що в третьому виданні збірки поезій (1920) зафіксовано два варіанти форми О.в. однини іменника жіночого роду I відміни – авторська (І. Франка) та редакторська (В. Сімовича): *горов* (4, с. 17)/*горов* (=горою) (6, с. 112), однак в інших поезіях виправлень такого типу не спостерігаємо (пор.: *силой* (4, с. 5)/*силов* (5, с. 12)/*силов* (6, с. 103)). Для збереження ритмомелодики тексту поезії мовознавець подав деякі іменникові форми без змін, до прикладу: *рій дітий* (4, с. 13)/*рій дітий* (6, с. 108).

Отже, проаналізувавши та ретельно вивчивши особливості мови збірки поезій І. Франка «З вершин і низин» (1887, 1893, 1920), виявляємо паралельні,

³ Мовознавець вказував, що «давальний відмінок однини має правильне закінчення *-ові*», однак зазначав, що «галицька й подільська форма – *-ови*, у м'якій відміні – *-єви*» [2, с. 148].

⁴ Учений розрізняв відмінювання іменників жіночого роду III відміни, зокрема у Р.в. і М.в. одн. допускав такі закінчення: *повісти*, *тіни* (*тіні*), *ночі*; решта іменників цієї відміни відмінюються за аналогією [2, с. 168]. В. Сімович зауважив, що «у західноукраїнських говірках у цілій цій відміні ніякої різниці немає, всі іменники відмінюють ся як: *повість*» [2, с. 169].

варіантні іменникові форми двох типів, зокрема, авторські, зумовлені кристалізацією мови (за І. Франком), та редакторські, які були здійснені під впливом граматики з Наддніпрянщини (за В. Сімовичем).

Література та джерела:

1. Сімович В. Від Редакції // Франко І. З вершин і низин: Збірник поетичних творів 1873–1893. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1920. С. 5–13.
2. Сімович В. Граматика української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1919. 584 с.
3. Смаль Стоцький С. Франко і українська літературна мова // Літературно-науковий вісник. 1926. Річник XXV. Т. ХС. Кн. VI. С. 131–141.
4. Франко І. З вершин і низин: Збірник поезій. Львів: [Б.в.], 1887. 251 с.
5. Франко І. З вершин і низин: Збірник поезій. Друге, доповн. виданє. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. 468 с.
6. Франко І. З вершин і низин: Збірник поетичних творів 1873–1893. Київ-Ляйпціг: Українська накладня, 1920. 720 с.

THEORY OF LITERATURE

ПОСТМЕТАФІЗИКА ПОСТПОСТМОДЕРНІЗМУ В АСПЕКТІ РЕЦЕПЦІЇ РОМАНУ «ХМАРНИЙ АТЛАС» Д. МІТЧЕЛЛА ФРЕДРІКОМ ДЖЕЙМІСОНОМ

Дроздовський Д. І.

*кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу світової літератури
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України
м. Київ, Україна*

У книжці «Антиномії реалізму» («Anatomies of realism», 2015) в розділі про роман «Хмарний атлас», яким Ф. Джеймисон завершує монографію, вжито поняття, яке набуло особливого статусу в парадигмі постмодерністських інтерпретації літератури й загалом у постмодерній дискурсії. Поняття «великого нарративу» («grand narrative»), яке вживає Ф. Джеймисон [3, с. 305] у розділі про «Хмарний атлас», заперечує можливість інтерпретації твору в постмодерністській парадигмі, оскільки постмодернізм підважує й заперечує існування «великих нарративів».

Ф. Джеймисон вдається до уживання фрази «some kind of grand narrative», оскільки теоретичну природу такого типу нарративу ще, безперечно, потрібно дослідити. Науковець (який є одним із чільних теоретиків постмодернізму й одним із перших теоретиків культури, що прийшла на зміну постмодернізму), здійснює аналіз композиційно-хронотопної специфіки роману, показуючи гібридну природу твору, у якому у змішаному вигляді представлено шість нарративів, кожний із яких оприявнює певний комплекс світоглядно-філософських і мотивно-тематичних проблем. Так, перша історія, за Ф. Джеймисоном, репрезентує те, що доцільно схарактеризувати як «постмодерністську практику пастишу» [3, с. 307]. Проте іронія, яка набула статусу визначального чинника в дискурсі постмодернізму, в романі доповнюється іншими світоглядно-філософськими орієнтирами, як, наприклад, пересторога через небезпеку катаклізму внаслідок технологічної діяльності в Каліфорнії (дослідник визначає цю третю історію-пересторогу як «корпоративний трилер»: «a corporate thriller about a young investigative reporter exposing the ecological predations concealed behind government contracts in a California setting» [3, с. 304].

Прагнучи окреслити специфіку «Хмарного атласу» як «великого нарративу», Ф. Джеймисон, наголошуючи, що поняття «постмодерністський роман» має доволі широке значення й сьогодні набуло статусу «родової категорії» [3, с. 310], зауважує, що структура композиції в аналізованому

твору більшою мірою пов'язана не з ліотарівським поняттям «grand récit» [3, с. 311], а з фундаментальною парадигмою розвитку історії, яку представив Гегель. Подібне твердження, безперечно, дає підстави вважати роман «Хмарний атлас» таким, що вже не задовольняється визначенням у постмодерністських категоріях. Ідея циркуляції, своєрідної трансмісії визначальна у творі, на думку Ф. Джеймсона [3, с. 309]. Саме ця репрезентована в романі категорія «трансмісії» уможлиблює експерименти Д. Мітчелла з історією та її художньою репрезентацією, у якій вміщено різні форми жанрових паттернів (роману-щоденника, історичного роману, роману-пастишу, роману-антиутопії/дистопії тощо).

Крім того, дослідник звертає увагу на певну типологічну подібність «Хмарного атласу» до романів А. Роб-Ґріє [3, с. 310], вказуючи на особливу філософію представлення «речей» у творі, занурення в пізнання світу з позиції «онтології речі», що, зрештою, робить матеріал роману по-особливому візуальним, а отже, можливим для трансформації в яскравий кінотекст (що й було зроблено). Питання про «трансмісію» актуалізує питання про кордони в романі, причому кордони як на рівні композиції, так і на рівні світоглядно-філософських настанов, які узагальнено представимо поняттям «постмодерної чуттєвості». Питання про кордони є природним з огляду на дифузійно-гібридну природу твору, у якому поєднано різні наративи, кожний із яких співвідноситься з відповідним типом жанрової пам'яті, жанровим паттерном, моделлю інтерпретації та репрезентації історії. В іншій праці «*A Singular Modernity: Essay on the Ontology of the Present*» Ф. Джеймсон у вступній статті наголошує на особливій парадигмі світосприйняття, актуалізованій у культурі після постмодернізму. Б. Латур у праці «*We Have Never Been Modern*» наголосив на гібридизації (злитті) між «натуралізованим» («природним») і «соціальним» у культурі кінця ХХ ст. (ідеться про концепцію «антропологізації речі» [4, с. 5], що видається типологічною подібною до поглядів Ф. Джеймсона в аспекті реалізації в «Хмарному атласі» підходів французького нового роману). Ф. Джеймсон услід за Б. Латуром говорить про поєднання різних настанов і світоглядних параметрів, які досі сприймалися осібно, відокремлено, які не могли співіснувати в одному типі мислення, представленому, зокрема, і в дискурсі літератури [2, с. 2]. Дослідник звертає увагу на ревіталізацію в сучасній культурі нової метафізики, розвиваючи імпліцитно погляди Ю. Габермаса стосовно постметафізики. Репрезентація історії в романі «Хмарний атлас» дає підстави говорити про наявність *метафізики історії*, про детермінованість людських учинків і волі певними чинниками, які в парадигмі постмодернізму були компонентами «великих наративів». Ідея рекурсії, повернень, стрибків і переходів (лінійних і нелінійних) у романі витворює уявлення про метафізичний зв'язок між подіями і метафізичну (трансісторичну) детермінованість, яка позначається на переході знакового явища з епохи в епоху, на здатності передбачати події, послуговуючись «метафізичною

мовою», якою, наприклад, є музика й, відповідно, секстет «Хмарний атлас», який, на думку Ф. Джеймсона, дав можливість передбачити розвиток історії й самого роману.

О.М. Беларев у дисертації «Топос кордону в художньому світі Пауля Шеєрбарта» (2019 р.) звертає увагу на актуалізацію в сучасному літературознавстві й науці загалом поняття «кордону», що, зокрема, детерміновано «перерозподілом кордонів царин знання між «hard» і «soft» sciences, точними й гуманітарними науками. Саме фантастична література на початку ХХ століття значною мірою взяла на себе виконання цього завдання. Крім того, вона перекидала місток від офіційної науки до підпільного знання, до езотеричної «мудрості». Увага до сучасних наукових відкриттів і винаходів, прогностичний пафос поєднувалися у фантастичній літературі з інтересом до феномену несвідомого, досвіду парапсихології (спіритизм, гіпноз, телепатія, профетизм), із реабілітацією герменевтичного знання (алхімія, астрологія, вчення про сигнатури)» [1, с. 4]. Хоча О. Беларев досліджує творчість німецького автора др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст., проте наведені міркування суголосні з проблемно-мотивними й тематичними комплексами, представленими в романі «Хмарний атлас», який постає спробою репрезентації «метафізичного знання», що дає можливість бачити ситуації (наприклад, пов'язану з історією Луїзи Рей, яка розслідує можливі наслідки діяльності прибережної атомної електростанції). Луїза розслідує діяльність корпорації, яка вдається до порушення закону, корупції, а згодом наймає убивцю, щоб перешкодити персонажеві провести розслідування. Волею долі, яка притаманна бароковому світосприйняттю, вона натрапляє на звіт Руфуса Сксміта, а в готелі в номері Сіксміта отримує листи Фробішера. Листи містять згадку про секстет «Хмарний атлас»: коли Луїза замовляє копію, в неї виникає дивне відчуття, ніби вона вже знає цей твір, чула його в минулому. У такому разі в романі розкрито ідею метафізичної пам'яті, що реалізує себе через несвідоме переконання персонажів у тому, що вони мають особливе знання, яке дається їм як осяяння інтуїтивно.

Ключовим у романі є мотив переходу кордону: у кожній із шести історій персонажі переходять кордони (дозволеніх соціальних норм задля встановлення справедливості). Луїза Рей у вигаданому каліфорнійському містечку Буенас-Єрбас (у перекладі з іспанської «Буенас» означає «добрі») і робот Сонмі в антиутопічній історії, події якої відбувається в вигаданій корейській країні з тоталітарним режимом, мають пасіонарну силу, що не має достеменного пояснення (у випадку із Луїзою Рей можна припустити, що таким був і її батько, якого поважають на корпорації, зокрема охоронець Джо Нейпір, який знав її батька, рятує дівчину від смерті). Сонмі прагне, аби матеріали суду над нею та Декларації були оприлюднені в майбутньому, бо вони допоможуть зруйнувати тоталітарний режим і проголошену в неоімперії диктатуру. Знаннева парадигма з часом стає чинником маніпуляцій, які контролює Уряд. Знання (офіційне) стає небезпечною силою, яку певна група

людей прагне перетворити на власний ресурс, який не може бути у вільний спосіб переданий іншим. Саме тому псевдоавтобіографічні елементи роману (листи, щоденники) є формою створення альтернативної знаннєвої парадигми, яка переходить з епохи в епоху як можливість змінити хід історії й через бунт (приклад реалізації мотиву екпірозису: постання нового світу з вогню) повернути світ до справжнього «порядку», який передбачає гармонійне поєднання різного знання, різних видів чуттєвості й різного досвіду.

У розділі «Переправа біля Слуші та всі решта» син Закрі (інваріант імені Захарій – один із 12 «малих» пророків у Старому Завіті) переповідає різні історії, які почув від батька, припускаючи, що деякі з них могли б виявитися правдою. У такому разі в романі поставлено під сумнів можливість чіткого кордону між раціональним знанням і знанням метафізичного характеру (астрологія, буддистське вчення тощо). Специфікою світогляду персонажів постпостмодерністського нарративу є саме здатність приймати те, що раніше видавалося за фантастику, як правду, і в такий спосіб здійснити ревізію минулого й теперішнього. «Хмарний атлас», по суті, є прикладом науково-фантастичного роману, у якому персонажі прагнуть виявити долання межі в сприйнятті політичних систем, традицій, соціальних норм, історії як системи фактів і міфу.

Отже, в романі «Хмарний атлас» представлено новий тип хронотопу й світоглядно-філософських настанов, що репрезентує літературу постпостмодернізму, виявляючи нову композиційно-структурну специфіку.

Література:

1. Беларев А.Н. Топос границы в художественном мире Пауля Шеербарта. Автореферат дис. на соиск. уч. ст. канд. филол. наук. 10.01.03 – литература народов стран зарубежья (литература Европы). Москва, 2019. 24 с.
2. Jameson F. *A Singular Modernity: Essay on the Ontology of the Present*. London/New York: Verso, 2002. 250 p.
3. Jameson F. *The Antinomies of Realism*. London/New York: Verso, 2015. 326 p.
4. Latour B. *We Have Never Been Modern*; [translated by Catherine Porter]. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993. 158 p.
5. Mitchell D. *Cloud Atlas: a novel*. London: Random House, 2004. 509 p.

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРИ ФАКТУ НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ Г. ХОТКЕВИЧА «ТАРАС ШЕВЧЕНКО»

Приходько О. Ю.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри базових і спеціальних дисциплін
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

На початку третього тисячоліття особливої популярності як в українській, так і зарубіжній літературі набули тексти, засновані на реальних/документальних фактах, що в літературознавстві одержали назву «література факту». Цей термін був уведений у 1929 році літературно-художнім угрупованням ЛЕФ (лівий фронт мистецтва) й жанрово маркований, як «...нарис і науково-художня, тобто майстерна, монографія; газета і факто-монтаж; газетний і журнальний фейлетон... біографія (робота з конкретною людиною); мемуари; автобіографія і людський документ; есе; щоденник; звіт про засідання суду разом із суспільною боротьбою навколо процесу; опис подорожей та історичні екскурси; запис зборів і мітингів, де бурхливо схрещуються інтереси соціальних угруповань, класів, осіб; вичерпна кореспонденція з місця ...; ритмічно побудована мова; памфлет, пародія, сатира тощо» [2, с. 61].

На сучасному етапі розвитку літературознавства як синонім до поняття «література факту» також почали використовувати термін «non-fiction» (нон-фікшн), що дослівно перекладається, як «не вигадка». Це поняття запозичене з зарубіжного літературознавства. «Non-fiction» і «література факту» є зразками документалістики, як різновиду художньої прози. О. Галич визначає «документалістику, як літературу, що базується на реальних історичних документах і фактах і охоплює три найважливіших напрямки: мемуаристику, художню біографію та художню публіцистику. Важливою ознакою такої літератури є авторське осмислення певних суспільно-історичних подій чи життєвого шляху реальної історичної особи, або важливої для життя народу проблеми, здійснене за законами художньої творчості із залученням справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду автора із внутрішнім світом героїв, соціальною й психологічною природою їхніх учинків» [1, с. 20].

Жанрова специфіка численних біографічних творів про Т. Шевченка має свої конкретні визначення та особливості. Тексти, засновані на біографічних фактах, репрезентовані різними жанровими утвореннями (біографічний нарис, художня біографія, біографічна повість тощо), також традиційно об'єднують під збірною назвою – белетристика. Для такого виду літератури характерні гостросюжетність, інтрига, несподівані перипетії, що завжди приваблюють широкі кола читачів. Белетризована література, розрахована на

масового читача, у ХХІ сторіччі стала позначати легку, жваву, доступну розповідь про якусь подію чи наукову проблему, відому постать із метою їх популяризації. Їй притаманний художній вимисел, який органічно поєднується із реальними (документальними) фактами із життя відомої людини. Тому межа між правдою і вигадкою в таких текстах дуже тонка.

Повість Г. Хоткевича «Тарас Шевченко» (написана у 30-ті роки ХХ століття) за жанровими характеристиками є цікавим утворенням, що репрезентує майстерне поєднання літератури факту (документалістики), заснованої на реальних фактах із життя Тараса Шевченка, та ознак белетризованої прози (наявність художнього вимислу, динаміка оповіді, зумовлена майстерно розробленими діалогами, гостра інтрига, художність) і є біографічною повістю.

У процесі написання першопочатково задуманої тетралогії «З сім'ї геніїв», із якої постала повість «Тарас Шевченко», Гнат Хоткевич провів скрупульозну пошуково-дослідницьку роботу, з'ясовуючи достеменні факти з біографії Тараса Шевченка. Митець працював у бібліотеках Харкова, вивчаючи публікації в різних періодичних виданнях та архівні документи, листувався із шевченкознавцями з Варшави, Вільнюса, Києва, Мінська, Москви, Петербурга (на той час Ленінграда), Смоленська, намагаючись максимально затушувати білі плями в біографії великого українця, адже у тридцяті роки ХХ століття на хвилі національного піднесення шевченкознавство тільки почало розвиватися. На час написання Г. Хоткевичем тетралогії фактично була лише одна біографічна ґрунтовна праця про Тараса Шевченка за авторством Олександра Кониського «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя», видана Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові в 1898-1901 р. р. Цього Г. Хоткевичу, звичайно, було недостатньо. Праця Павла Зайцева «Життя Тараса Шевченка», яка й до сьогодні вважається одним із найповніших та найдостовірніших видань про великого митця, з'явилася пізніше, у 1955 році в Мюнхені, з ідеологічних міркувань була заборонена в СРСР. Тому Хоткевич виконував колосальну подвійну сподвижницьку роботу: писав епопею (як митець-прозаїк) і проводив шевченкознавчі дослідження (як літературознавець-біограф). У передмові до повісті «Тарас Шевченко», вперше виданої у Львові у 1966 році (Львів, 1966. С. 12), Іван Денисюк зазначає: «Пишучи твір, Хоткевич опублікував одночасно близько тридцяти наукових розвідок. («Дата виїзду Шевченка з села», «Чи був Шевченко у Варшаві», «Гулак-Артемівський С. І. і Шевченко», «Русем чи Лямпі», «Шевченко і Козачковський», «Цікава інтуїція»...))».

З огляду на зміст повісті «Тарас Шевченко», можна висловити припущення, що Гнат Хоткевич також послуговувався текстами повістей Т. Шевченка «Княгиня» (1853) та «Художник» (1856). Повість «Княгиня» містить автобіографічний ліричний вступ-замальовку із раннього дитинства Тараса (історія з залізними стовпами, життя зведене із мачухою після

передчасної смерті матері, смерть батька, навчання в дядька Совгиря). Перша частина повісті «Художник» вважається в літературознавстві автобіографічною та мемуарною. Оповідь у ній ведеться від імені художника, в якому можна впізнати риси й учинки реального Івана Сошенка. Образ головного героя – обдарованого кріпака-малярчука, потім молодого художника – є автобіографічним.

Хронотоп повісті Г. Хоткевича, окреслений 1814-1838 роками, репрезентує фактичні місця перебування малого і юного Тараса Шевченка і становить топоніміку твору. Моринці, Кирилівка, Лисянка, Тарасівка, Вільшана, Вільнюс, Петербург – знакові пункти становлення Тараса як людини і митця.

Наратив закорінений також і в історичний дискурс, оскільки життя Тараса Шевченка виписане в контексті історичних реалій та конкретних історичних подій (кріпацтво, Польське національне повстання 1830-1831 років, згадки про гайдамаччину).

Читач перебуває у постійній напрузі, вболіває за долю Тараса, завдяки майстерності Хоткевича-наратора. Під його пером рельєфно постають, ніби екранізовані, картинки з Тарасового життя, що вибудовують наратив повісті і сприяють динаміці оповіді. Проте більшість із цих історій заснована на біографічних документальних фактах і лише домальована авторською уявою та є яскравим зразком літератури факту.

Майстерним пензлем Г. Хоткевича виписані психологічні портрети персонажів, які оточували Т. Шевченка й формували його екзистенцію. Більшість із них не вигадана й фігурує в тексті під своїми іменами: перший дядьок-навчитель Совгир, управитель маєтку Енгельгардта Дмитренко, Ян Димовський, Павло Енгельгардт та його дружина Софія Григорівна, генерал-губернатор Вільнюса Римський-Корсаков, живописних та іконописних справ майстер Ширяєв, мистецьке середовище Петербурга: Іван Сошенко, Карл Брюллов, Олексій Венеціанов, Василь Жуковський, Василь Григорович, Євген Гребінка тощо. Найяскравіше виписаними й цілком полярними в авторській інтерпретації, запеклими опонентами у вирішенні долі талановитого кріпака виступають Павло Енгельгардт та Карл Брюллов. Г. Хоткевич – майстер художньої деталі. Він далеко не завжди подає власне портретну характеристику персонажа через опис його зовнішності, часто схоплює саме ту деталь, яка яскраво характеризує людину. Павло Енгельгардт *«був людиною без особливого виховання, з солдатськими манерами»*. Приватновласницький егоїзм, обмеженість і меркантильність розкривається через самохарактеристику: *«...я не філантроп... нам, людям землі, філантропією займатися не до лиця. Все треба розглядати тільки з одного погляду: вигідно це чи не вигідно»* [3, с. 210]. В уста Карла Брюллового Гнат Хоткевич вкладає його ж (Брюллового) сакраментальну фразу, яка навіки приросла до цинічного, обмеженого й захланного Енгельгардта:

«Це найбільша свиня в торжковських туплях, яку тільки мені доводилося бачити» [3, с. 239].

Карл Брюллов окреслений яскравими мазками («велика кучерява голова, погляд орлиний, рухи й уся поведінка такі певні») в лаконічних діалогах та декількох епізодах. У текст повісті Г. Хоткевич вводить ще одні відомі слова Карла Брюллова, які великий художник говорить про Т. Шевченка: *«Мені подобається його фізіономія не кріпацька. І в тих очах його криється щось нерозгадане» [3, с. 234].*

Таким чином, із огляду на публікації в різних періодичних виданнях та архівні документи, листування, реальні, задокументовані через спогади очевидців, факти з біографії Т. Шевченка, автобіографічні твори самого Шевченка, невігдані постаті сучасників митця, що фігурують у творі під своїми іменами, їх відомі висловлювання, повість Гната Хоткевича за жанровими особливості репрезентує літературу факту.

Література:

1. Галич О. Жанрова система документальної літератури. *Документалістика на порозі XXI століття : проблеми теорії та історії : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, [м. Луганськ, 18–19 вересня 2003 р.]* – Луганськ : Знання, 2003. С. 19–36.

2. Література факта. Первый сборник материалов работников ЛЕФа / Под ред. Н. Ф. Чужака. М., 2000. 285 с.

3. Хоткевич Г. Тарас Шевченко. Повість. Рівне : Волинські обереги, 2019. 256 с.

СПЕЦИФИКА РЕАЛИЗАЦИИ ТИПОЛОГИЧЕСКИ ОТМЕЧЕННЫХ КОНЦЕПТОВ ДЕТЕКТИВНОГО ТЕКСТА В ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ РОМАНЕ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА J. HARRIS «GENTLEMEN & PLAYERS»)

Храбан Т. Е.

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры иностранных языков по специальности
Национальный авиационный университет
г. Киев, Украина*

Анализ структурно-композиционных особенностей романа J. Harris «Джентльмены и игроки» доказывает, что в произведении наблюдается тенденция к комбинаторике и синкретизму жанровых форм, и сознательное обыгрывание их автором. Так, роман усложнен детальным анализом человеческой психологии, сюжет строится не на том, как было совершено

убийство, а почему преступник его совершил. Это позволяет говорить о жанре психологического романа. С другой стороны, произведение представляет собой одно из ярчайших художественных исследований социальности, где «преступление – лишь знак массовой культуры» [2, с. 44], оно выступает индикатором культурного хаоса, пытается показать распад социальных идеалов, а также фигурирует как функция новых социальных практик, связанных с властью, собственностью, капиталами [3, с. 29]. Акцентирование данных особенностей произведения дает возможность говорить о определенном жанре «Джентльмены и игроки» как социальный роман. Нельзя не отметить еще одну жанровую особенность этого произведения – он имеет повествовательную формулу, которая базируется на сюжете воссоздания теории заговора с использованием соответствующего конспирологического дискурса. Главный герой знает о существовании заговора, так как сам причастен к нему. Заострение внимания на таких характеристиках произведения позволяет отнести «Джентльмены и игроки» к жанру конспирологического романа-исповеди. При этом «конспирология становится не только неисчерпаемым источником сюжетов для массовой развлекательной культуры, но и новым способом когнитивного мышления, выражающим постмодернистскую неуверенность в знании как таковом [5, с. 192]. Кроме этого, повествование романа ведется от двух персонажей, которые обозначаются автором как шахматные фигуры – король и пешка, которая к концу произведения становится ферзем. Подача действительности в форме притчи, аллегории свидетельствует, что «Джентльмены и игроки» содержит также типологические маркеры интеллектуального романа, к которым можно также отнести такую особенность произведения, как нивелирование возможности однозначного решения проблемы, сглаживание категоричности «за» или «против», определение идеи романа как многозначной, разворачивающейся в «гамму оттенков и отношений чрезвычайной сложности» [1, с. 94]. Таким образом, основываясь на опорных элементах романной структуры (поляризация персонажей, остросюжетная композиция, наличие объединяющего нарратора, игра с реальностями и т.д.) [5, с. 196], роман «Джентльмены и игроки» как произведение постмодернизма сохраняет все игровые и пародийные моменты и вбирает в себя черты нескольких жанров.

С другой стороны, роман «Джентльмены и игроки» был рассмотрен как реализация фрейма, слоты которого заполняются типологически отмеченными концептами. К типологически отмеченным концептам детективного текста относятся *преступник*, *жертва*, *следователь* [4]. Концепт *преступник* актуализируется в образе Джулии Снайд. Объективация образа Джулии (концепта *преступник*) осуществляется лексическими единицами, которые имеют такие семантические компоненты: `экспрессивность` (`пессимистичность`, `импульсивность`, `тревожность`, `индивидуалистичность`, `эмоциональная лабильность`): *to fight for it to the*

death, everything counts, there are sharp edges on everything, and all of them cut, again I had been given a second-rate substitute, the thought obsessed me, addiction, taunting me, like a stray wolf, sense of isolation, my otherness; `личностная дезорганизация` (`эмотивность`, `неприспособленность`): a secretive, skinny, pallid, insipid child with no interest in sports and whose personality was as solitary as his own was gregarious, regular beatings for my leather briefcase (everyone that year was carrying Adidas bags); for my contempt of sports; for my smart mouth; for my love of books; for my clothes; and for the fact that my father worked at That Posh School, exile, set apart from the others, if I could withstand the bullying and the petty humiliations; `конформность`: wishing desperately to be someone else, Don't look too smart. Don't carry books, our friendship was not a friendship of equals; `стремление привлекать к себе внимание`: I longed to be seen; I strove to belong. Respect. Regard. That curious visibility; would recognize me and take me home; `униженность`, `малоценность`: a poof, or a swot, or a queer, intruder; conscious of my dirty jeans, my scuffed sneakers, my pinched face and lank hair, something low, common, neither fish nor fowl, a useless daydreamer, something cheap about me – a scent, perhaps, a polyester shine. Основываясь на анализе лексических единиц, можно сделать вывод: концепт *преступник* в романе «Джентльмены и игроки» включает в себя семантические компоненты, которые характерны для концепта *жертва*.

Следующим типологически отмеченным концептом детективного текста, подлежащему анализу, становится концепт *жертва*. Объективация концепта *жертва* осуществляется лексическими единицами, которые имеют такие семантические компоненты: `опасность` (wars, scandals, murders, perilous, menace), `зверь` (hungry, devouring, without ever sating its interminable appetite), `преступление` (St. Oswald's killed my father, just as surely as St. Oswald's killed Leon, killed them and digested), `безжалостность` (without a thought), `сила`, `могущество` (security guards, hidden cameras, order, authority), `богатство` (to impress, sententious titles, emerald ring, whiff of Chanel No. 5, cricket), `респектабельность` (patina of wealth and respectability, no graffiti, no litter, no vandalism, not as much as a broken window, no surprise visits from the community police officer, or posters warning pupils to leave their knives at home, safety), `высокомерие` (with its bureaucracy, its pride, its blindness, its assumptions, complacent fool, foolish complacency, arrogantly, unchallenged, certain of its authority). Анализ лексических единиц доказывает, что концепт *жертва* включает в себя семантические компоненты, которые характерны для концепта *преступник*.

Еще одним типологически отмеченным концептом детективного текста, важным для определения специфики романа J. Harris «Джентльмены и игроки», является концепт *следователь*, который актуализируется в образе Роя Стрейтли. Для определения, в какой форме предстает концепт *следователь* в произведении, считаем необходимым провести анализ

лексических единиц, характеризующие взаимоотношения между Джулией и Стрейтли.

Объективация отношения Джулии к Стрейтли осуществляется лексическими единицами, которые имеют такие семантические компоненты: `уважение` (*his brain is keen, boys always respected him, his role... was nevertheless significant, real grit, to look for his name on the Honors Board among the Old Centurions*), `опасение` (*a real – and dangerous – intelligence, my enemy*), `любовь` (*felt almost fond of him today, Dear old Straitley, I liked him better than ever before, I've come so close to loving him*), `сочувствие` (*poor old Straitley, I almost felt sorry, old man's white stubble under his chin and an old man's bony white feet in battered leather slippers*), `снихождительная насмешливость` (*still the same affectations, the gown, the tweed jacket, the Latin phrases*), `мотивация` (*that duty (to the school, of course) can be as much of a motivating force as (for instance) love*), `прощение` (*that bitterness can be put aside*), `противостояние` (*in any war there must be casualties*), `близость` (*as if he were an old uncle*).

Объективация отношения Стрейтли к Джулии осуществляется лексическими единицами, которые имеют такие семантические компоненты: `уважение` (*made of stronger stuff, intelligent and capable, aloofness has nothing to do with being shy, I have been struck by the speed with which she has adapted, she is friendly with the boys without falling into the trap of intimacy; knows how to punish without provoking resentment; knows her subject*), `забота` (*You want to be careful*), `единение`, `признание` (*And now me, Bishop, Grachvogel, Devine – and you, Miss Dare. What makes you think you're any different?*). Анализ семантических компонентов указывает на то, что отношения характеризуются сопричастностью, пониманием, уважением, привязанностью и любовью. Такие отношения характерны для близких людей, например, учителя и ученика. Таким образом, концепт *следователь* в романе трансформируется в концепт *наставник*.

Таким образом, на примере романа J. Harris «Джентльмены и игроки» доказано, что в постмодернистском романе детектив как как одна из устоявшихся повествовательных форм, подвергается ассимиляции и скрещиванию с другими жанровыми образованиями (конспирологический роман-исповедь, социальный, психологический, интеллектуальный). Одной из причин данного феномена, по нашему мнению, является «размывание» типологически отмеченных концептов детективного текста путем приобретения ими малохарактерных для них семантических компонентов.

Литература:

1. Акулова Н. Ю. Генезис і жанрова специфіка інтелектуального роману. *Научные исследования. Теория и практика*. 2015. № 32. С. 93–96.

2. Кириченко Д. А. Коммуникация насилия в современной «новой драме». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Випуск V. С. 40–45.

3. Липовецкий М. Перфомансы насилия: литературные и театральные эксперименты «новой драмы». Москва: Новое лит. обозрение, 2012. 376 с.

4. Лесков С. В. Лексические и структурно-композиционные особенности психологического детектива: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 2005. 207 с.

5. Слесарева Д. О. Генезис конспирологического романа. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2013. № 6. С. 192–196.

GENERAL LINGUISTICS**КУЛЬТУРНИЙ КОД В УКРАЇНСЬКІЙ МІНІМАЛЬНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ****Бойко Л. П.**

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізький національний університет*

Зубець Н. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Мова – це дзеркало культури, в якому відображається не лише навколишній світ людини, але й суспільна свідомість народу, національний характер, його менталітет. Узаємозв'язок мови, літератури й національної культури є перспективним напрямом у вивченні єдності духовного поступу до вираження ментального світу українців. Українська мова розглядається як скарбниця національної культури, а культура – як чинник формування нових явищ і процесів. Спираючись на ці надбання, на сучасному етапі активно розвивається наука лінгвокультурологія. Важливим об'єктом дослідження в ній є фразеологізми – вторинні одиниці мови з виразною культурною функцією, яка полягає в здатності передавати відповідні смисли.

Увесь фразеологічний масив науковці розглядають як культурно зумовлену знакову репрезентацію інтеріоризованого етносвідомістю світу (В. Ужченко, О. Селіванова, О. Левченко, Л. Савченко, М. Жуйкова, Н. Шарманова).

Стрімкість, динамічність життя активізувала в мовленні такий ще недостатньо вивчений структурний різновид стійких зворотів, як мінімальні фразеологізми – сталі сполучення слів, структуру яких складають генетично повнозначне слово й одне (два) службові, що мають специфічне нерозкладне значення, частиномовну віднесеність, відтворюваність, як-от: *ані крихти, за здоров'є, на коні, не з полохливих, під шумок, проти шерсті* та ін. Фактичний матеріал, дібраний з академічного Фразеологічного словника української мови, підтверджує здатність українців мислити асоціативно, проводити паралелі між явищами життя, створювати лаконічні стійкі звороти з культурною конотацією в семантиці. Сьогодні проблема інтерпретування культурної інформації у фразеологізмах є актуальною. Зосередимо увагу на механізмах кодування національної культури в мінімальній фразеології.

У науковій парадигмі лінгвокультурології на передній план виступає поняття «код культури» («культурний код»), який В. Телія розуміє як сукупність номінацій, пов'язаних із реаліями життя, побуту, віруваннями, сюжетами певного народу, що мають функційно значимі смисли для його культури [4, с. 217]. Ю. Лотман окреслив культурний код як сукупність потрібної для існування конкретної культури інформації, яка вміщена в різних текстах цієї культури [2, с. 497]. В. Красних, розмірковуючи над поняттям «код культури», порівнювала його з «сіткою», яку культура «накинула» на навколишній світ і членує, категоризує, структурує й оцінює його в мовній свідомості, мові та дискурсі [1, с. 232].

У розгляді проблеми кодування культури вчені ще не досягли однастайності щодо кількості (від трьох до шістнадцяти кодів), смислів (одні й ті ж коди по-різному названо), меж поширення конкретних кодів, бо мовний матеріал дуже багатий і різноманітний. Українська дослідниця Л. Савченко спробувала узгодити різні позиції щодо впорядкування системи кодів культури й запропонувала систему етнокодів і кодів культури та їхню кореляцію з образами, семантикою в ментальному, акціональному, вербальному аспектах [4].

Ідучи за сучасними дослідженнями, використовуємо найбільш поширений тематичний принцип і розглянемо складники шістьох культурних кодів, експліковані фразеологічними одиницями мінімальної структури. Виокремлені коди наявні майже в усіх відомих класифікаціях українських учених (Ф. Бацевич, Т. Вільчинська, О. Селіванова, Л. Савченко).

Соматичний код вважається найдавнішим та найчисельнішим, оскільки людина почала осягати навколишній світ із пізнання самої себе. Він корелює з символічною функцією окремих частин тіла. Компонентами мініїдіом виступають такі соматизми, як *голова, лице, губи, лоб, язик, зуби, око, горло, рука, нога*, які вміщують інформацію про розумові здібності, комунікативну активність, готовність до співпраці, кмітливість українців тощо: *на голову, через голову, в лице (в обличчя), з лица, під лице, до лица, перед лицем, на губу, в лоб, з-під лоба, по [саме] горло, на язиці, на зуба, не по зубах, по зубах, на зуби (на зуба), до зубів, на зубок, на око, під ніс (під носа), від руки, з-під руки, не з руки, на руку (руч), під руку, на ногах, до ноги*.

Мовний вимір світу представлено **просторовим кодом** культури, який виявляється через позначення локалізації людини у просторі. Оскільки у фразеологізмах використовується переважно абстрактне його розуміння, такі звороти номінують світоглядні уявлення людини через різнобічні метафори: *на вітер, з [усього] маху, на видноті, за [синім] морем, на відчепі, з вітерцем*. Знаки локалізації позначають почуття, стани, дії, якості, час тощо.

Під **предметним кодом** культури розуміють уявлення людини про дійсність через відношення до предметів, які оточують її в побуті, у професійній діяльності, у різних життєвих ситуаціях: *до хати, на пні, під мітлу, за ґрати, з гаком, до кола, на колесах, до копійки, без копійки*.

Часовий код культури – це уявлення людини про матеріальні й нематеріальні світи через часову вісь. Ключовими компонентами виступають не лише секунди, хвилини та години, а й дні, роки (літа): *в [одну] секунду, по хвилині (по хвилі), за хвильку, за [один] день, з роками, не по роках, у роках, у літах*. Є також метонімічні перенесення *на носі, без пори, до пори, за [якусь (одну і т. ін.)] мить, на [якусь (одну і т. ін.)] мить, ні на мить, на часі, з часом*.

Біоморфним кодом культури позначають уявлення людини про світ у зв'язку з істотами, усім живим. У людини віддавна був найтісніший зв'язок із тваринами, бо вони супроводжували її протягом усього життя в побуті, праці, битвах: *ні за собаку, на коня, на коні*. Крім тварин, людина мала тісний зв'язок з рослинним світом: *ні билини, в куці, по куцах*.

Біоморфний код культури відтворює уявлення людини про світ бестії, який знаходиться в прикордонній ментальній зоні, найчастіше використовується лексема *біс*: *в біса, до біса, з біса, на [якого] біса, ні біса*. Досить частотні варіанти мінімальних фразеологізмів, як-от: *к дияволу (до диявола), ні чорта (біса), до [зелених] чортиків, к чорту (к нечистому)*.

Духовний код культури відображає культурні універсалії, що інтерпретує внутрішній світ людини, хоч і має виразне етнічне маркування, схильність до вияву таких рис, як добро, чуйність, толерантність, тобто він є ціннісним: *на добро, на добре, у добрі, до лиха, на лихо, з лихом, не біда, на щастя, при надії*.

Отже, коди культури функціують як способи опису матеріального та духовного світу носіїв мови. Вони становлять систему координат, яка містить у собі еталони етнічної культури. У мінімальній фразеології відбивається багатий спектр лінгвокультурних кодів, бо вони є мовними знаками, що мають виразну культурну семантику. Головна роль мінімальних ідіом у культурному коді – це передати цінну інформацію в комунікативному процесі, відображаючи ментальність народу, традиції та звичаї.

Література:

1. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурология : [курс лекцій]. Москва : ИТДК «Гнозис», 2002. 284 с.
2. Лотман Ю. М. История и типология русской культуры. Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2002. 768 с.
3. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лінгвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.

PRAGMATIC COMMUNICATIVE FAILURES

Dubtsova O. V.

Ph.D. in Philology,

Associate Professor at the Department of Pedagogy,

Foreign Philology and Translation

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Kharkiv, Ukraine

The goal of the present paper is to discover the roots of communicative failures caused by pragmatic factors.

The study has been carried out on the basis of integration approach to language understanding, within which a body of conceptual content associated with a lingual unit used by the speaker in the act of communication is regarded as raw material for contextualized interpretation and communication is viewed as an interactive interpersonal activity (both verbal and non-verbal) of working out common guidelines in life on the basis of common meaning creation (A. V. Kravchenko [1], W. Croft [4], A. P. Martynyuk [2], M. Turner [13], M. Tomasello [12], G. Fauconnier [5]).

Interactive methodological framework of the research stipulates interactive understanding of semiosis as a process in which a lingual unit functions as a sign (Ch. Morris [3]), that is, becomes semiotic only in the act of communication bearing in mind a conventional conceptual content, evoked by the utterance, encyclopedic knowledge, which includes this conceptual content (a concept) as well as other contextual parameters of lingual and extra-lingual context of a communicative act, influencing interpretation (W. Croft [4], G. Lakoff [8], R. Langacker [9], M. Turner [13], Ch. Fillmore [6], G. Fauconnier [5]).

A communicative failure is viewed as a speech-behavioral act, where there is no semiosis (the addresser's verbal and/or non-verbal utterance does not evoke any conventional conceptual content in the addressee's mind) or there is ambivalent semiosis (the addresser and addressee privilege different aspects of the conceptual content structured by different frames (scripts)/domains, which results in the divergence between the addressee's inferences and addresser's presuppositions).

Based on the subject area of encyclopedic knowledge, contributing to the interpretation, we distinguish the following communicative failures caused by the absence/differences in structures of communicants': a) ontological knowledge (entities and cause and effect relations between entities and social relationships between people), b) ethological knowledge (ethic norms and values) and c) lingua-ethological knowledge (rules of communicative behaviour).

As the analysis of empirical material, represented by 1000 instances of communicative failures extracted from American situation comedy series, suggests, pragmatic communicative failures result from differences in structures of communicants' lingua-ethological encyclopedic knowledge. Such differences stem

from centrality (R. Langacker [9]) misbalance in structures of encyclopedic knowledge serving as a background for producing/interpreting a verbal/non-verbal utterance based on the specificity of communicants' experience influencing the content and structure of encyclopedic knowledge evoked by a verbal/non-verbal utterance in the process of interaction.

Lingua-ethological encyclopedic knowledge provides for observing principles of interpersonal rhetoric, encompassing H. P. Grice's Cooperative Principle [7] and G. Leech's Politeness Principle [10], as well as D. Sperber and D. Wilson's Relevance Theory [11].

A key reason for pragmatic communicative failures is the violation of Relevance Theory principles due to a disregard of lingual and extra-lingual context of a communicative act.

It has been proved that pragmatic communicative failures result from false interpretation of homonymous verbal utterances, utterance implicatures enabling both literal and metaphorical interpretation or implicatures connected with recognizing irony/sarcasm as well as the addresser's communicative intentions and utterance addressing.

References:

1. Кравченко А. В. О традициях, языкознании и когнитивном подходе. Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство: сб. в честь Е. С. Кубряковой. М.: Языки славянских культур, 2009. С. 51–65.
2. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напряму дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2009. № 837. С. 14–18.
3. Моррис Ч. У. Основания теории знаков. Семиотика / под ред. Ю. С. Степанова. М.: Радуга, 1983. С. 37–89.
4. Croft W., Cruse D. A. *Cognitive linguistics.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.
5. Fauconnier G. *Mappings in thought and language.* Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1997. 205 p.
6. Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding. *Quaderni di Semantica.* 1985. Vol. 6, № 2. P. 222–253.
7. Grice H. P. *Logic and conversation. Syntax and Semantics.* N.Y.: Academic Press, 1975. Vol. 3. Speech acts. P. 25–69.
8. Lakoff G. What is a conceptual system? The Nature and Ontogenesis of Meaning / ed. by Willis F. Overton, David S. Palermo. New Jersey Hove : Lawrence Erlbaum Associates, 1994. P. 41–86.
9. Langacker R. W. *Foundations of cognitive grammar.* Stanford: SUP, 1987. Vol. 1. Theoretical Prerequisites. 516 p.
10. Leech G. *Principles of pragmatics.* L.: Longman, 1983. 250 p.

11. Sperber D., Wilson D. *Relevance: communication and cognition*. Oxford; Cambridge, MA: Blackwell, 1995. 326 p.
12. Tomasello M. *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003. 388 p.
13. Turner M. *Reading minds: the study of English in the age of cognitive science*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991. 318 p.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ В СИСТЕМІ ЗАПОЗИЧЕНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСУ

Євтушенко Н. І.

*старший викладач кафедри перекладу
Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»
м. Маріуполь, Донецька область, Україна*

Численність іноземних слів обумовлює висхідний інтерес мовознавців до даного феномену практично на всіх рівнях дослідження мови. Запозичення впливають на систему лексики визначеної мови, а також займають особливе положення в «нової» мові. Дослідження ролі запозичень в будь-якій мові показують, що вони в тієї чи іншої мірою впливають на збагаченні словникового складу. Характерною особливістю лексики є здатність збільшуватися внаслідок нових слів і нових значень, які утворюються різними шляхами.

Лексичний склад української мови формувався поступово. У ньому постійно з'являлися нові слова, відбувалися процеси розширення і звуження значень чинних лексичних одиниць і т.п. Весь процес формування лексичного складу мови залежить від екстралінгвістичних факторів, політичних, економічних, культурних змін в житті українського народу. Мовою запозичені не тільки певні слова, а й словотворчі елементи (різні види афіксальних морфем), які брали й беруть участь в процесах утворення нових слів української мови. Проблеми продуктивності іншомовних морфем, їх сполучуваності зі споконвічними морфемами допомагають зрозуміти системоутворюючі можливості мови. Більшість іншомовних морфем поєднуються як з власними основами, так і одна з одною незалежно від повноти або зрізаності основ, що свідчить про високий ступінь їх освоєння.

Серед запозичень виділяється група слів греко-латино-романського походження, які отримали поширення в багатьох мовах світу. У міжнародній науковій термінології широко використовуються й окремі греко-латинські морфемі, які можуть стояти як у препозиції, так і постпозиції. Наприклад, до словотворчих елементів грецького-латинського походження відносяться, такі:

гіпер-, гідро-, авто-, хроно-, теле-, мікро-, макро-, полі-, моно-, псевдо-, пара-, гомео-; соціо-, суб-, інтер-, ультра-, екстра-, -скопія, -тура, -фон, -лог, -логія, -ат, -ація, -ант, – драм, -граф; запозичення з інших мов (здебільшого з англійської), наприклад, -інг, -гейт, тайм-, шоу-, -мен тощо. Останнім часом в українській мові, як і в інших слов'янських мовах, сформувалися національна і інтернаціональна словотвірні підструктури, де використовуються виключно інтернаціональні морфеми, напр.: префікси ре-, де-, дез-, анти-, мега, псевдо-, суфікси -ізм, -іст, -ант, -ат, -ор тощо.

Словотворчим процесам, які підлягають дії деяких екстра та інтралінгвальних факторів, приділяється сьогодні посилена увага. Робота присвячена вивченню лексико семантичних і граматичних змін, що відбуваються за участі іншомовних запозичених словотвірних елементів, з'ясування їхньої значущості у збагаченні словника сучасного українського поетичного дискурсу. На нашу думку, науковий інтерес вчених до поетичного дискурсу є закономірним, адже потенційні мовні явища і їхній мовотворчий потенціал являють собою потужний чинник збагачення лексикону національної літературної мови [3, с. 32].

Поняття дискурсу в широкому сенсі означає процес мовної діяльності, спосіб говоріння, у вузькому – систему текстів, об'єднаних в комунікативному і функціональному аспектах. Щодо естетичної функції мови ця категорія має на увазі загальну стратегію текстотворення, реалізовану в праві на художнє висловлювання, в інтенції, спрямованій на створення особливого естетичного переживання. Різні типи дискурсу можуть визначатися відповідно тієї сфери, в якій вони функціонують. Поетичний дискурс оперує специфічним набором засобів для створення моделей експериментального освоєння світу в процесі художньої комунікації. Основою дискурсу є система концептів. Концепт являє собою сукупність смислів, які репрезентують важливу в просторі конкретного дискурсу категорію. Змістовна і смислова сторони лінгвістичних одиниць, враховуючи, що мова соціальна і прагматична по своїй суті, пов'язані з соціокультурними факторами, способами бачення й осмислення об'єктів. Будь-яка мова відкрита система, яка служить її носіям для реалізації різноманітних комунікативних потреб, тому лексика постійно зазнає зміни [4, с. 130]. Іншомовні елементи з формально-семантичною оригінальністю без перешкод з'являються в лексичному складі сучасній українській літературній мові [2, с. 77].

Встановлення виникнення лексичних одиниць з іншомовними словотвірними елементами допоможе вивченню та узагальненню морфемного і семантичного в поетичних творах сучасних українських художників слова. Іншомовні запозичення складають визначений шар лексики як з боку номінативних процесів, так і стосовно умотивованості, тому, що замість відсутніх лексичних одиниць в якій-небудь мові експлуатують готові одиниці мови-донора. Збільшення кількості іншомовних елементів, їх аналіз, а також дослідження типів та етапів адаптації іншомовних лексем є причиною

перегляду класичного розуміння споконвічної й запозиченої лексики: змінюються моделі номінування, створюються нові розряди та категорії, формуються нові конотації. Як зазначає О. Коцкій, у поетичному тексті можна виділити три способи словотвірної адаптації іншомовної лексики: транслітерацію, морфологічну адаптацію та суфіксальну деривацію [6, с. 55].

Наведемо приклади лексем, які утворені за допомогою морфем греко-латинського походження, що функціонують в сучасній українській поезії на прикладі творчості сучасних українських поетів С. Жадана (СЖ), Ю. Іздрика (ЮІ), Л. Костенко (ЛК), Ю. Тарнавський (ЮТ), Ю. Андруховича (ЮА), А. Любки (АЛ), Г. Семенчука (ГС), О. Боровець (ОБ), І. Калиниченко (ІК), О. Забужко (ОЗ) і П. Білоуса (ПБ).

Спосіб афіксації є найбільш продуктивним в становленні словотвірних форм простих похідних одиниць віршованих творів сучасних українських поетів. Запровадження словотвірних морфем до віршового тексту з урахуванням авторської індивідуальності творчо і по новому варіюють звичні зразки висловлювання. Різні приставки та суфікси беруть участь в новоутвореннях з різним ступенем продуктивності. Найбільш продуктивні є афікси грецького та латинського походження (-ація, -ація, -ація, -ація та ін.): акція, менструація (ЮТ.), кондиція, кондуктор (ПБ), інтелігенція, конструкція, радіостанція, інфляція, імігранти, депресія, месія, шизофренія, меланхолія, вакханалія, цивілізація (АЛ), електростанція, талант, симулянт (СЖ), пропорції. (ГС), прокуратура (СЖ), інформація, конвенція (ГС), алітерація, грація, реквізитор (ЛК), плантація, нація, імперія, ілюмінація, еквілібрист, квартирант, елегія (ЮА), копія, утопія (ЮІ), тощо. -іст, -ізм: афоризм (ОЗ), харизма, сепаратизм (ЮЖ), оптимізм, ідіотизм, атеїст (ПБ), стиліст, модерніст, реаліст, полеміст, анахронізм (ЛК), комуністи (ІК), еквілібрист (ЮА), харизма, сепаратизм, онанізм (СЖ), -ент: орнамент (ПБ), асортимент, кореспондент, фрагмент, (ЛК),

Часто автори використовують іншомовні префікси, які означають полярність або спростування: ір-: ірреальне (ЮА); дез- (де-): деградація, дезорієнтація (ЛК); дис-: дисгармонія (ПБ), контр-; анти-:

.....усе
існує так, як могло б не існувати, порожнечу можна
назвати *антиречовиною*, предмети – *антидірами*.
(Юрій Тарнавський, Немає Бога)
Ще підіймало звивисту хвилю.
Срібна розгромлена *клавіатура*
ще формувала основи стилю –
так починалася *контркультура*.
(Сергій Жадан, Пластунка N)

Достатньо є прикладів утворення термінів шляхом складання двох і більше основ, напр.: телефон (ОБ); телепат, кіномарафон, літінститут (ЛК);

кінотеатри, автокатастрофа (ГС); біосфера, контркультура (СЖ); авторучка, радіостанція, самотури(АЛ).

Безумовно, вивчення потенціалу мовної системи через призму поетичного тексту, ретельний аналіз конкретних прикладів дає змогу не лише з'ясувати певні перспективи розвитку словотвірних моделей, але також і тенденції змін в моделях словотворення сучасної української мови.

Література:

1. Білоус П. В. Преображення. Лірика. Житомир, 1999. 176 с.
2. Гудима Н. В. Процес семантичної адаптації запозичених лексем у концепціях Івана Огієнка та сучасних українських мовознавців // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія: Філологічна. 2015. Вип. 12. С. 77-82.
3. Євтушенко Н.І. Іншомовні словотвірні елементи у мові сучасної української поезії. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. Збірник наукових праць. Херсон: ХДУ, 2018. Вип. 33. С. 30-34
4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с
5. Костенко Л. В. Триста поезій: вибране [упоряд.: О. Пахльовська, І. Малкович]. Київ: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2012. 416 с.
6. Коцій О. М. Словотвірна адаптація іншомовних запозичень у новолатинському поетичному тексті // Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс. 2011. Вип. 565. С. 54-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_rsd_2011_565_15.
7. Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php> (дата звернення: 30.07.2019).

ЗНАКИ-ІНДЕКСИ У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН» ЯК МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Желязкова В. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

Науковою спільнотою встановлено перелік основних ознак і властивостей індексів, до яких зараховано ситуативність, егоцентризм, суб'єктивність, миттєвість та ефемерність актуального значення [4, с. 172]. Саме ці ознаки, на нашу думку, зумовлюють високу частотність уживання

знаків-індексів у художніх творах. У цьому контексті зазначимо, що студіювання індексальних знаків у вітчизняній мовознавчій науці здійснювалося на матеріалі творів різних українських письменників і поетів здебільшого з точки зору семантики та стилістики. Однак у роботах вищезгаданих учених питання морфологічного статусу знаків-індексів не висвітлено, що й робить цю проблему актуальною.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена низкою й інших факторів, зокрема відсутністю в українській лінгвосеміотиці досліджень, спрямованих на комплексний аналіз знаків-індексів із позиції морфології, що може посприяти вирішенню питань сприйняття та інтерпретації текстів, зв'язку вербальних і невербальних індексів, а також потребою в розробці універсальної типології знаків такого типу, де буде враховано й частиномовний аспект. Не меншою мірою актуальність роботи увиразнює й дібраний фактичний матеріал – знаки-індекси, що представлені в романі українського письменника В. Шкляра «Чорний ворон», оскільки в цьому аспекті лінгвосеміотичні ресурси зазначеного художнього твору ще не досліджувалися.

Відтак мету наукової роботи вбачаємо в здійсненні частиномовної кваліфікації індексальних знаків, що функціонують у романі В. Шкляра «Чорний ворон».

Зауважимо, що першість у науковому обґрунтуванні сутності знака-індексу належить Ч. Пірсу, який розумів під цим поняттям «репрезентатом, репрезентативний характер якого полягає в тому, що він є індивідуальним другим» [3, с. 205]. Саме ця дефініція стала універсальною та базовою в семіотиці та лінгвістиці, оскільки подальші спроби наукової кваліфікації терміну були лише змістовими дублетами.

Крім того, в лінгвосеміотичній науці зафіксовано випадки використання чималої кількості аналогових термінів на позначення індексальності мовного знака, про що йдеться в статтях Я. Просяннікової. Так, для ідентифікації лінгвістичного феномену знака-індексу вживалися такі поняття, як «егоцентричні» одиниці (Б. Рассел), «рефлексивний символ» (Г. Рейхенбах), «індексикал» (Дж. Бар-Хіллел), «шифтери» (О. Есперсен, Р. Якобсон), «дейксис» (К. Бругман), «актуалізатори» (Ш. Баллі) тощо [4, с. 282]. Знаками-індексами в мовній системі є особові дієслова та займенники, також індексальну генезу мають слова-вигуки та фразеологізми.

Необхідно також звернути увагу й на схожість індексу та дейксису. Ю. Апресян, активно вивчаючи дейктичну лексику, пропонує її класифікацію:

- 1) егоцентричний дейксис (*я, ти*);
- 2) проксимальний (*цей, тут, зараз*) і екстремальний (*той, там, тоді*) дейксис;
- 3) первинний (діалог) і вторинний (переказ) дейксис;

4) часовий (час мовлення, час події, точка відліку в часі) і просторовий (місце мовця, денотативний простір, точка відліку у просторі) дейксис [1, с. 274–277].

Є й інші погляди на проблему детермінації індексальних мовних знаків. Зокрема до групи індексальних знаків, як свідчить огляд наукової літератури, можуть належати особові, вказівні займенники, прикметники з часовими і просторовими значеннями (О. Даркевич), вказівні прислівники, часові форми дієслова (Дж. Лайонз), прийменники (Ч. Пірс) [4, с. 282]. Це вказує на те, що носієм індексальності може бути будь-яка одиниця мовної системи. Абсолютно не тотожними в цьому аспекті є думки Н. Мечковської та І. Арзамасцевої, які до знаків-індексів у природній мові зараховують інтонацію, вигуки та шифтери.

Враховуючи вищевикладене, робимо спробу кваліфікувати знаки-індекси, що функціонують у романі В. Шкляра «Чорний ворон», за морфологічним критерієм, насамперед за показником їхнього частиномовного вираження. Із цією метою зафіксовані у фактажі дослідження індексальні знаки розподіляємо за двома групами: перша, що містить лінгвосеміотичні одиниці індексальної генези зі стрижневим індексом, вираженим повнозначною частиною мови, а друга, відповідно, – знаки зі стрижневим індексом, представленим службовою частиною мови або вигуком. У цьому контексті варто сказати, що стрижневий індекс визначається нами як лінгвосеміотична одиниця, семантичний потенціал якої найповніше репрезентує індексальну сутність цілого знака.

Отже, знаки-індекси мають складну та почасти суперечливу природу, а також неоднозначну зумовленість, тобто їхня поява детермінується мовленнєвою ситуацією, контекстуальними межами комунікативної взаємодії та особливостями когнітивної здатності мовців, їхнім менталітетом та індивідуальними цілями. Це, на нашу думку, зумовлює різнорідність у формальній репрезентації знаків такого типологічного різновиду, що переконливо доводить лінгвосеміотичний аналіз В. Шкляра «Чорний ворон». У ньому знаки-індекси представлені переважно повнозначними частинами мови, серед яких найбільшою потужністю характеризуються прислівники, іменники та займенники. З-поміж неповнозначних знаків-індексів нами зафіксовано два типи репрезентантів: прийменники та вигуки.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная картина мира. Семиотика и информатика. Вып. 28. М., 1986. С. 272–298.
2. Мечковская Н. Б. Семиотика. Язык. Природа. Культура : Курс лекций. М. : Academia, 2004. 432 с.
3. Пірс Ч. С. Избранные философские произведения. Пер. с англ. / Перевод К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. М. : Логос, 2000. 448 с.

4. Просяннікова Я. М. Індексальність як засіб реалізації знаковості художнього порівняння. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 26. С. 281–283.

5. Успенский Б. А. Дейксис и вторичный семиозис в языке. *Вопросы языкознания*. 2011. № 2. С. 3–30.

6. Шкляр В. Чорний ворон. Залишенець : [роман]. Х.: клуб сімейного дозвілля, 2009. 384 с.

ЛІНІЙНІСТЬ РЕЧЕННЯ В ОБ'ЄКТИВНІЙ ГРАМАТИЦІ

Загнітко А. П.

*доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
завідувач кафедри загального
та прикладного мовознавства і слов'янської філології
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Об'єктивна граматики відбиває особливості дискурсивних практик, що зумовлює обтяженість її одиниць, форм відповідними інтенціями. Об'єктивна граматики є граматикою мовця (адресанта), підпорядкована його комунікативним настановам, мотивована актуальними завданнями комунікації, обтяжена ситуативно-прагматичними смислами. Останні взаємодіють із віртуально-закріпленими, здебільшого первинними. В об'єктивній граматиці активізуються системно закріплені значення тих чи тих морфологічних і/чи синтаксичних форм, що є наслідком їхнього співвідношення з об'єктивними реалізаціями: *З театрами революції тримали кроку такі, як театри червоної армії, театри робітничої молоді (трома); до Харкова приїздив на гастролі навіть такий собі Московський Робітничий Художній Театр (листопад 1923)* (Ю. Шевельов), де валентнозумовлена форма *кроку* в синтаксично нерозкладному словосполученні *тримали кроку*, поєднана зі стрижневим словом *тримали* прислівним синтаксичним зв'язком у формі сильного керування, відбиває власне авторські інтенції використання форми родового відмінка (в сучасному розумінні – форми знахідного [1, с. 97–99]), надаючи їй пріоритетного статусу [11, с. 203]. Лінійно упорядкована структура складної синтаксичної конструкції (безсполучникового складного речення) відтворює цілковиту автономність предикативних частин, що відтворюють усно-розмовну стихію, що й постає мотиватором їх кваліфікації як комунікатив (І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська [9, с. 404–417]). Лінійно ініціальна словосполука *З театрами революції* має опертям коментувально-розширювальні відношення

й орієнтована на змістове насичення попереднього абзацу, перенесення заявленого змістового компонента в наявний. Таким чином аналізоване складне синтаксичне ціле цілком і повністю замкнено на попередній абзац, чим досягнуто високий рівень злитості текстових компонентів.

Лінійна (лінійна) упорядкованість речення вважають поверхнево-синтаксичною, яка повністю корелює з формально-граматичною (чи формально-синтаксичною) будовою. Особливостями реченнєвої лінійної структури постають рекурсивність і проєктивність. Чи не вперше начерково проєктивність скваліфікував Л. Теньєр [9, с. 40–44], відображаючи її у формі графа, де той чи той зв'язок подано через стрілку в цілісному дереві. В останньому відсутні здебільшого перетини й накладання стрілок. Проєктивність безпосередньо співвіднесена з порядком слів, функційним навантаженням підрядності й сурядності: *Приїжджаючи додому, я завжди брав із собою роботу і тягнув купу книжок* (І. Дзюба), де конструкція *Приїжджаючи додому* є напівпредикативною із семантикою зумовленої динамічності й перебуває у підрядно-детермінантному синтаксичному зв'язку у формі прилягання з предикативною основою. Її ініціальність зумовлена текстово-змістовою ретроспекцією: *Коли я переїхав до Києва і став рідше приїжджати додому <..>, – бабусина тривога за мене ще більше загострилася. Уся лінійна структура послідовно проєктивна: я (←хто? – предикативний зв'язок у формі двобічної координації →) брав (→ що? – підрядний прислівний синтаксичний зв'язок у формі сильного керування) роботу. Модифікація лінійності пов'язана із темпоральністю (*завжди*) та сурядністю (*і*), яка пов'язує функційно рівнорядні особово-дієслівні форми простого присудка (*брав і тягнув*), де перша ускладнена (*із собою*). Водночас конструкція *Приїжджаючи додому* свідчить про рекурсивність реченнєвої будови, оскільки в межах напівпредикативної структури реальною є власна вершина з формуванням відповідної залежності, пор. також: *Всупереч усьому піврічне життя в Сталіно, яке зводилося до стояння в чергах, варіння обідів і смиренного вислуховування грубощів високопородної хазяйки, в уяві Кузьмінішної перетворилося в якусь яскраву сторінку її життя* (І. Дзюба), де в межах предикативної присубстантивно-атрибутивної частиними (*яке зводилося до стояння в чергах, варіння обідів і смиренного вислуховування грубощів високопородної хазяйки*) наявні власні вершини графів (девербативи *стояння, варіння, вислуховування*).*

Реченнєва лінійна упорядкованість в об'єктивній граматиці орієнтована на статусне *як*, супроводжуване *чому*, аж ніяк не *що?* (див.: [5, с. 20–32; 6. 101–112]). Заявленими тенденціями мотивовані різноманітні перетворення лінійної (синтаксично-поверхневої) структури речення з відбиттям у ньому нерівнорядних інтенцій комуніканта, реалізацією ситуативно-прагматичних завдань, статусної ролі оповідача і/чи спостерігача, В об'єктивній граматиці значущими постають тенденції до розмивання й нівелювання міжфункційної межовості з особливим навантаженням актуалізаторів, які концентрують

увагу й водночас набувають функційної ваги зв'язкових елементів: *Усупереч страшним лихоліттям і напастям у минулому, він (український народ – А.З.) є одним із найбільших європейських. Понад те. На міжнародних форумах українська мова визнавалася однією з найбагатших у світі та другою за милозвучністю після італійської* (В. Пепа), де *Понад те* не просто пов'язує компоненти складного синтаксичного цілого, а відіграє роль розширювального актуалізатора, наповнюючись доповнювально-аргументаційним тлом (*На міжнародних форумах українська мова визнавалася однією з найбагатших у світі та другою за милозвучністю після італійської*). Висновково-аргументаційна частина стає опертям для окремого експресивного узагальнення з домінуванням суб'єктивно-оповідного наповнення: *От і судімо, наскільки ж огидні й відворотні скавуління недоброзичливців про українську мову, як телячу чи ще якусь там неповноцінну* (В. Пепа). Ініціально-позиційне вставне речення притягує (*От і судімо*) до себе увагу і порушенням унормованості реченневої структури, і насиченням емоційними лексемами прямого й переносного вживання (*скавуління, недоброзичливців*), і зануренням в історичну пам'ять (*телячу, неповноцінну*). Функцію подібних актуалізаторів можуть виконувати похідні формули зразка Для прикладу (*В основі прив'язаності етносу до природного середовища лежить інстинкт збереження своєї ідентичності. Для прикладу. Через екологічну катастрофу, пов'язану зі зникненням Аральського моря, етноси, що претендували на цю територію (росіяни, казахи та ін.), образно кажучи, повтікали, а залишилися лише каракалпаки як автохтони* (В. Гетьман)) та ін.

Не менш функційно навантаженим постає формування низки речень, нерівнорядних за своєю лінійною організацією, інтенційно ж таких, що зорієнтовані на переконання адресата-опонента. У подібних випадках оповідач набуває статусу спостерігача, який не лише переконує, а й належним чином узагальнює з опертям на інтертекстуальний («*Люди й покоління – се тільки кільця в ланцюгу великім всесвітнього життя, а той ланцюг порватися не може*») компонент: *А ще чом би не довіритися хіба ж не прозірливому міркуванню геніальної Лесі Українки: «Люди й покоління – се тільки кільця в ланцюгу великім всесвітнього життя, а той ланцюг порватися не може». Але ж це підводить до того, що знаменита на весь світ Мезинська археологічна культура – рукотворне диво українських предків. Погодитися ж із цим багатьом усе ще не дано. Супроти закостенілої упередженості об'єктивне безсиле. Поки що* (В. Пепа). Усі реченнєві утворення, крім інтертекстуального, відбивають авторську інтенцію й реалізують відхилення від лінійної унормованості – через форму питання, ускладнену суб'єктивно-модальними елементами, адресант актуалізує полемічність, посилювану парцелюванням сурядно-протиставної предикативної частини з наголошенням аргумента (пор. [5, с. 78–81; 13, с. 95–98]). Контактна реченнева структура (*Погодитися ж із цим*

багатьом усе ще не дано) постає емоційно-настановним висновком. Фінальне контактне розташування субстантивованих елементів – реалізаторів предикативної основи (*об'єктивне безсиле*) – має своїм завданням передатвання інтенційного як спостерігача із наголошенням зумовленості (*Супроти заkostenілої упередженості*) – чому справді об'єктивне не має сили перемогти. Абсолютна внутрішньотекстова й зовнішньореченнєва сегментація (*Поки що*) підпорядкована якраз позиції спостерігача, а не оповідача (*безсиле поки що*).

Лінійна структура речення в об'єктивній граматиці повністю залежна від різноманітних стихій дискурсивних практик. Закономірності відхилення від усталених моделей, структурних схем синтаксично-поверхневої структури речення в об'єктивній граматиці вимагають створення не лише цілісних національних корпусів мов, а й формування експериментальних моно– і/чи полілінгвоперсон текстових експериментальних науково-дослідницьких корпусів із з відбиттям у них просторових, часових, соціумних та інших зрізів.

Література:

1. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. Київ: Наукова думка, 1987. 232 с.
2. Гетьман В. Ландшафт українського духу // Літературна Україна. 2019.20.07. С. 10.
3. Дзюба І. Спогади і роздуми на фінішній прямій // Рукопис: [укр. альм. спогадів, щоденників, листів, док., світлин]: У 2-х т. / Під заг. ред. І. Дзюби. Київ: Криниця, 2004. С. 8–264.
4. Загнітко А.П. Космічний синтаксис Юрія Шевельова (штрихи до творчо-стильового портрета) // Видатний філолог сучасності: Наукові виклади на честь 85-ліття Юрія Шевельова. Харків: Око, 1996. С. 27–37.
5. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2017. 132 с.
6. Загнітко А. Мовний простір граматики. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 396 с.
7. Кобзарєва Т.Ю. Принципы сегментационного анализа русского предложения // Московский лингвистический журнал. Москва. 2004. Т. 8. С. 31–80.
8. Пепа В. Мова і праісторія // Літературна Україна. 2019.20.07. С. 11.
9. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис української мови. Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1984. 670 с.
10. Теньєр Л. Основы структурного синтаксиса. Москва: Прогресс, 1988. 656 с.
11. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947 – 1953). Київ: Темпора, 2012. 662 с.

12. Шевельов Ю.В. Я – мені – мене (і довкруги): [спогади]. Т. 1. В Україні. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. 727 с.

13. Passy P. Etudes sur les cangements er leurs caractères généraux. Paris, 1890. 234 p.

ПРОБЛЕМА ЕТИМОЛОГІЇ СЛОВА *ЩАСТЯ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ільєнкова В. В.

аспірантка кафедри української мови

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Вивчення будь-якого слова неможливе без звернення до його етимології, тобто до «визначення походження слова і його фонетичних та семантичних зв'язків з іншими словами тієї самої та споріднених мов» [2, с. 77]. У «Трипільському прасловнику української мови» [6] не знаходимо слова *щастя*, тому можемо зробити висновок, що слово не власне українське.

Коли вперше з'явилося слово *щастя* на теренах України достеменно невідомо, але за «Словником української мови VI століття», що уклав І.П. Ющук подано слова запозичені з чеської *щасливий* – чес. *Šťastný* та *щастя* – чес. *Štěstí* [8, с. 338], припускаючи, що їх наші предки вживали ще до розселення слов'ян – у VI й попередніх століттях, а не запозичили пізніше. Ці слова є переконливим свідченням про побут, звичаї й життєві турботи наших далеких предків [8, с. 2].

Англійське слово *happiness* походить від ісландського, що означає «удача», «шанс», «щасливий випадок»; той-таки корінь і в англійських слів (випадок, випадковість) і (несподіванка, нагода) [9, с. 23].

Українське слово *щастя* праслов'янського походження, про що свідчать його аналоги в більшості слов'янських мов. С. Воркачов зазначає, що у «семантиці *щастя* оцінка як акт і результат співвіднесення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом сполучає в єдине ціле розітнуту надвоє предметну область цього поняття: стан справ і стан психіки» [1, с. 46].

Внутрішня форма слова *щастя* є частково стертою, а етимологічні джерела не дають єдино вірного варіанту його походження, хоча існують різні варіанти походження. Розглянемо їх детальніше:

За однією з версій слово *щастя* має праслов'янське коріння, де праслов'янською *sъšťestъje*, де *sъ-* розглядається як споріднене з давньоіндійським префіксом *su-* «хороший», решта ж слова як похідне від *šťestъ* – «часть», тобто хороша доля [7, с. 715; 4, с. 665].

За «Етимологічно-семантичним словником української мови» Митрополита Іларіона префікс *su-* має значення «добрий», а *čestь* – «частина», тобто добра частина, добра доля [5, с. 523].

Кардинально іншу версію запропонував В.В. Гринів щодо походження слова *щастя*. Він стверджує, що лексема *щастя* також має коріння із санскриту *sata/ шата, svasti* – щастя) має значення *свастя* – свій, тобто *щастя – котре своє* [3, с. 590]. Розглянемо походження, свій – староукраїнською *свои* (завойоване, здобуте у боротьбі) [3, с. 462]. Отож, щастя – це те, що своє, тобто те, що завойоване у боротьбі або виборене силою.

Маємо кілька версій походження слова *щастя*, яке з них достеменно ми не можемо сказати точно, але у своєму дослідженні ми опиратимемося на версію походження слова щастя з давньоіндійської мови зі значенням «*хороша/добра частка/доля*».

Література:

1. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт. Монография. М.: Гнозис, 2004. 194 с.
2. Ганич Д.І. Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
3. Гринів В.В. Етимологічно-онтологічний словник української мови. Історія слів з давніх-давен до сьогодення. К.: 2018. 616 с.
4. Загоруйко О.Я. Великий універсальний словник української мови. Харків: Торсінг плюс, 2010. 768 с.
5. Митрополит Іларіон Етимологічно-семантичний словник української мови. В 4 томах. Т. 4: П – Я. Вінніпег – Канада: Волинь, 1994. 536 с.
6. Мосенкіс Ю.Л. Трипільський прасловник української мови. К.: НДІТІАМ, 2001. 80 с.
7. Універсальний словник української мови: Орфоепічний, словотворчий, етимологічний / Уклад. Т.С. Дорошенко, І.А. Череп, В.І. Омеляненко. Харків: Торсінг плюс, 2009. 720 с.
8. Ющук І.П. Словник української мови VI століття. К.: Київський міжнародний університет, 2017. 352 с.
9. Ben-Shahar T. Happier: Learn the secrets to daily joy and lasting fulfillment. New York: McGraw-Hill Education, 2007. 192 p.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК БАЗА МОДЕЛЮВАННЯ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ

Мешков М. О.

студент спеціальності «Прикладна лінгвістика»

*Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна*

Штучні нейронні мережі (ШНМ, англ. artificial neural networks, ANN), або конективістські системи (англ. connectionist systems) – це обчислювальні системи, натхнені біологічними нейронними мережами, що складають мозок тварин. Такі системи аналізують задачі (поступово покращують свою продуктивність), розглядаючи приклади, загалом без спеціального програмування, що забезпечує вирішення завдання. Наприклад, у розпізнаванні зображень нейронні мережі можуть навчатися ідентифікувати зображення, які містять котів, аналізуючи приклади зображень, що марковані як «кіт» і «не кіт», і використовують результати для ідентифікування котів в інших зображеннях. Цей процес відбувається без жодного апріорного знання про котів, наприклад, що вони мають хутро, хвости, вуса та котоподібні пискі. ШНМ ґрунтується на сукупності з'єднаних вузлів, що називають штучними нейронами. Кожне з'єднання (аналогічне синапсові) між штучними нейронами може передавати сигнал від одного до іншого. Штучний нейрон, що отримує сигнал, може обробляти його, й потім сигналізувати штучним нейронам, приєднаним до нього [1].

Ілон Маск та Сем Альтман у кінці 2015 року поставили за мету створити компанію, яка займатиметься розробкою й вдосконаленням дружлюбного, штучного інтелекту «Open AI» (Open Artificial Intelligence). Ця технологія представила нові аспекти принципів роботи та побудови штучних нейронних мереж тому, що машина відтепер не потребує початкового завантаження інформації для обробки, а сама навчається за допомогою Інтернет-мережі. Все, що потрібно від користувача, який працює із подібним ПО, – це визначити бар'єри пошуку шляхом задавання предмета вивчення для комп'ютера. У такому випадку об'єктом вивчення будуть: швидкість роботи машини, за яку вона опрацює об'єкт вивчення, застосовані алгоритми для побудови штучної мережі та результати, які видасть машина після аналізу заданого предмета. Головна мета цієї технології – змодельовати комп'ютерну програму не лише для пошуку інформації в мережі-інтернет, а й для аналізування висновків пошуку, використовуючи логічні методи.

Штучний Інтелект (ШІ) – це наукова дисципліна, яка виникла на стику кібернетики, лінгвістики, психології, програмування. Від початку дослідження ШІ здійснювалося у двох напрямках. Перший (біологічний) – способи змодельовати за допомогою штучних систем психологічну діяльність людського мозку з метою створення штучного розуму. Другий прагматичний – створення

програм, що дозволяють із використанням комп'ютера відтворювати не саму розумову діяльність, а результати роботи. Результати, отримані в цьому напрямку, мають важливу практичну цінність [1, с. 166].

Принцип роботи вищезгаданого напрямку можна подати рівнянням: Програма = Алгоритм + Дані. Враховуючи нововведення, які принесла технологія Open AI, це рівняння набуває наступного вигляду: Програма + Висновок = Алгоритм + навчання + Дані. Для такої дисципліни, як прикладна лінгвістика, важливим є оновлення та вдосконалення лінгвістичного програмного забезпечення, а саме його інформаційної бази. Наприклад, операційні системи мають підтримувати всі поширені мови світу за замовчуванням; бібліографічні ресурси мають бути відкритими під час пошуку машиною.

Моделі подання знань ґрунтуються на інформації, що часто має якісний і суперечливий характер. Формалізоване подання інформації здійснюється за допомогою опису правилами логіки. Методи ШІ передбачають незалежність окремих частин програми, кожна з яких реалізує певний крок розв'язання одного або кількох завдань. Їх можна порівняти з окремими блоками інформації в людській пам'яті. Обираючи потрібну інформацію, людський мозок підключає тільки ті факти, які стосуються справи, нехтуючи іншими. Алгоритми Open AI дозволяють за допомогою налаштувань обирати користувачу потрібний вектор пошуку й подальшого аналізу інформації.

Література:

1. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2004. 382 с.
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучна_нейронна_мережа

ПРО СТАТУС МІЖГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ У СУЧАСНОМУ ТЕРМІНОПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Овсейчик С. В.

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри стилістики та мовної комунікації

Інституту філології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

У часи бурхливого розвитку нових наукових напрямів, технологій, мистецьких форм і жанрів, коли категорії та поняття різних галузей знань часто накладаються одне на одне, взаємодіють між собою, звужують або

розширюють своє значення, стають компонентами складених галузевих термінів, питання визначення статусу міжгалузевих термінів набуває актуальності як в українському, так і світовому термінознавстві.

Незважаючи на той факт, що чимало дослідників (М.О. Вакуленко, О.В. Ісаєнко, В.М. Лейчик, О.О. Реформатський, О.О. Суперанська та ін.), зверталися до цього питання і виділяли міжгалузеві терміни як окремий клас термінів, наявний в різних галузях знань, ще й досі немає єдиного підходу до розуміння природи міжгалузевих термінів, критеріїв виділення таких термінів серед ряду термінів інших класів. Так, зокрема, російський термінолог В.М. Лейчик, виділяючи терміни категорій, загальнонаукові та загальнотехнічні терміни, міжгалузеві терміни, спеціальні терміни, зауважував, що семантика загальнонаукових та міжгалузевих термінів може видозмінюватися в кожній окремій галузі знань, набуваючи специфічних додаткових елементів значення (сем) [3, с. 90]. О.О. Реформатський відзначав можливість багатозначності терміна поза межами певної термінологічної системи, називаючи такі терміни *загальними термінами суміжних наук* [6, с. 47], тим самим підкреслюючи, що міжгалузеві терміни доволі часто можуть сприйматися як загальнонаукові для певного класу наук.

Аналізуючи терміни, зафіксовані в лексикографічних працях з мистецтва та інших галузей знань, ми спробували з'ясувати, що лежить в основі виділення міжгалузевих термінів на сучасному етапі розвитку галузевих терміносистем.

Вибір галузі мистецтва зумовлений тим, що мистецька термінологія сьогодні все частіше акумулює в собі терміни різних галузей знань, що пояснюється самою специфікою сучасного мистецтва, коли витвором мистецтва може вважатися будь-що (металобрухт у певній послідовності, моделювання Всесвіту зі старої періодики, мертві тварини у формальдегіді тощо). У мову мистецтва потрапляють терміни, які є одиницями терміносистем різних галузей знань – антропології, лінгвістики, історії, математики, психології, хімії, філософії та ін.

Українська мистецька термінологія є динамічною та неоднорідною, оскільки її терміни взаємодіють з термінами інших галузей знань і запозичуються з різних (не завжди суміжних) терміносистем, при цьому вони можуть як набувати вторинних значень, так і зберігати первинні за зміни сфери свого функціонування.

Проаналізуємо терміни, які вживаються в галузі мистецтва й засвідчені в інших галузях знань. Пор., наприклад: термін *анод*, що у галузі мистецтва позначає «уявлення (в античному мистецтві) про циклічно замкнений часопростір, що визначав характер композиції давньогрецьких храмів, рельєфів, розміщення статуй, трактування форми та зображувального простору в настінних розписах» [4, с. 29], а у фізиці є багатозначним і вживається як: «1) полюс або клема джерела струму (акумулятора, гальванічного елемента), що перебуває при роботі цього джерела під

додатнім потенціалом відносно іншого полюса того ж джерела – катода; 2) електрод електровакуумного, газорозрядного, електронного або іонного приладу, що приєднується в електричному колі до анода джерела живлення; 3) в електрохімії – електрод в електроліті, біля якого відбувається окиснення іонів або молекул, що входять до складу електроліту» [2, с. 21]; термін *люнет*, що в архітектурі використовується на позначення «аркового прорізу у склепінні або стіні над дверима, вікном, горизонтально обмежений знизу» [4, с. 573], а в машинобудуванні – як «пристрій для додаткового підтримування тонкої довгої заготовки, яку обробляють на металорізному верстаті» [1, с. 21]; термін *лудження (лудіння)*, що у мистецтві має значення «декоративне покриття поверхні очищеного металу шляхом занурення його у розтоплене олово для надання їй особливого блиску, що імітує блиск срібла та одночасного захисту від впливу агресивного середовища» [4, с. 262], а у сфері прикладної електрохімії називає «покриття металевих предметів (переважно, сталевих і мідних) шаром олова методом напилювання, електролізу або зануренням у розплавлене олово; захищає від корозії» [7]; термін *комбінаторика*, що в мистецтві називає «один із засобів формотворення художнього твору (переважно в дизайні та архітектурі), що полягає в перебудові, різних поєднаннях, варіаціях тих самих елементів (графічних, об'ємних, кольорових тощо)» [4, с. 232], в математиці має значення «частини математики, об'єктом дослідження якої є сполуки довільних елементів» [5]; термін *клаузула*, що в мистецтві вживається на позначення «ескізу, начерку тощо, первісного задуму, рішення архітектурного або художньо-проектного завдання» [4, с. 225], в юриспруденції є «спеціальною умовою, передбаченою чи обумовленою у договорі, заповіті тощо»; в риторичі – «завершальною частиною промови, старанно опрацьованої у стилістичному, звуковому відношеннях», а у літературознавстві називає «кінцеві склади віршованого рядка або рядка ритмізованої прози, що йдуть за останнім наголошеним складом» [5] та ін.

Як бачимо з наведених прикладів, міжгалузевими можна вважати терміни, що засвідчують одночасне вживання в різних галузях знань, зокрема у мистецтві, фізиці, математиці, риторичі, літературознавстві та ін., і зафіксовані у відповідних джерелах. Важливо наголосити, що міжгалузеві терміни не завжди можуть набувати нових значень (головним чином унаслідок метафоризації), переходячи з однієї галузі знань в іншу, а й можуть залишатися з тим самим значенням, що й в галузі-продуценті, змінюючи лише сферу використання. Проте, на нашу думку, міжгалузевий характер терміна зумовлюється, перш за все, семантичною трансформацією його значення за повного збігу його форми в різних галузях знань, а у випадку, коли жодних змін зі значенням терміна не відбувається, і він з однаковою дефініцією вживається в різних сферах, варто говорити про загальні терміни суміжних наук. Таким чином, пропонуємо розрізняти *міжгалузеві терміни* та *загальні терміни суміжних галузей знань*.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 26.03.2019).
2. Вакуленко М.О., Вакуленко О.В. Фізичний тлумачний словник. URL: <http://slavdpu.dn.ua/fizmatzbirnyk/slovniki/sl11.pdf> (дата звернення: 26.03.2019).
3. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
4. Образотворче мистецтво: Енциклопедичний ілюстрований словник-довідник / упор. А. Пасічний. Київ: Факт, 2007. 680 с.
5. Словник іншомовних термінів. URL: <http://slovopedia.org.ua> (дата звернення: 26.03.2019).
6. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. М.: ЛИБРОКОМ, 2012. 248с.
7. Універсальний словник-енциклопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua> (дата звернення: 26.03.2019).

ДО ПРОБЛЕМИ НОМІНАЦІЇ ВИЩИХ ЕМОЦІЙ: СТРУКТУРА ТА ВМОТИВОВАНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ ЕМОЦІЇ «РОЗПАЧ» В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ)

Петренко Є. М.

аспірант

*Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України,
асистент кафедри теорії та практики галузевого перекладу
Херсонський національний технічний університет
м. Херсон, Україна*

Становлення антропоцентричної парадигми породило в лінгвістиці стійкий інтерес до всебічного дослідження емоцій та їх вираження на всіх мовних рівнях. Спостерігається тенденція досліджувати мову в нерозривному зв'язку з емоціями, мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом окремого індивідуума чи мовного колективу в цілому.

Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, серед яких А. Вежбицька, В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, В. І. Шаховський, Н. Д. Арутюнова, О. М. Вольф, І. О. Голубовська, Дж. Лакофф, С. А. Жаботинська, О. В. Падучева та ін., проводять дослідження у цих напрямках, детально розглядаючи емоції загалом та емотивні аспекти мовних одиниць, зокрема.

Незважаючи на значний інтерес до категорії емотивності на різних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному) на сьогоднішній час залишається невирішеною ціла низка

важливих питань. До них належить вмотивованість номінацій, які позначають вторинні або похідні емоції.

Актуальність цієї наукової праці зумовлена необхідністю поглибленого вивчення номінацій емоцій. Метою статті є дослідження номінацій емоції «розпач» в англійській мові. Об'єктом дослідження виступає лексика на позначення розпачу в англійській мові. Предметом дослідження є структура номінацій «розпачу» в англійській мові.

Термін «емоція» запозичений з французької мови, де іменник *émotion* «хвилювання, збудження» пов'язаний з дієсловом *émouvoir* «рухатися, хвилювати, бентежити», що походить від народної латини *exmovere* «виходити (з чогось), хвилювати, збуджувати». Цей іменник складається із префікса *é* «з-, від-» та дієслова *movere* «рухати, хвилювати» і його було утворено за зразком *motion* «приведення в рух», що походить від латинського *motio*, пов'язаного з *motus* «рух» [7, с. 166].

У більшості теорій традиційно виділяють базові (первинні, фундаментальні, основні) емоції. У межах найрозповсюдженіших, авторитетних класифікацій їх кількість варіюється від п'яти (К. Отлі): *anger* («гнів»), *disgust* («відраза»), *anxiety* («збудження»), *happiness* («щастя»), *sadness* («сум») [2, с. 55] до десяти (К. Ізгард): *anger* («гнів»), *contempt* («презирство»), *disgust* («відраза»), *distress* («страждання»), *fear* («страх»), *guilt* («провина»), *interest* («інтерес»), *joy* («задоволення»), *shame* («сором»), *surprise* («здивування») [1, с. 63]. За визначенням К. Е. Ізгарда, **базова емоція** – це складний емоційний процес, у якому беруть участь нейрофізіологічна, нервово-м'язова та феноменологічна системи [1, с. 56–57]. Тобто, це такі емоції, які проявляються зовні і, вірогідно, розпізнаються представниками всіх культур без пояснень.

Виникає питання, які почуття відносяться до вторинних емоцій. За Р. Плучиком, це емоції похідні, тобто такі, що виникли в результаті змішування первинних [3, с. 54]. Тому необхідно чітко виділити базові емоції, щоб встановити, які саме вторинні емоції є похідними від них. Він створює «колесо емоцій», демонструючи, яким чином різні емоції можуть змішуватися, утворюючи інші. В основі колеса лежать вісім протилежних емоцій: *joy* – *sadness*; *anger* – *fear*; *trust* – *disgust*; *surprise* – *anticipation* (*радість* – *смуток*; *гнів* – *страх*; *довіра* – *відраза*; *здивування* – *очікування*) [там само]. Саме від них, на його думку, утворюються складні (вторинні) емоції, а модель колеса показує їх співвідношення. Проте А. Вежбицька висуває низку аргументів проти такого підходу, а саме: по-перше, вона вказує на неможливість наукового обґрунтування компонентів, які формують вторинні емоції; по-друге, стверджує, що кожна мова накладає на емоційний досвід людей свою власну класифікаційну сітку, таким чином, емоції не універсальні [6, с. 504–506].

Первинні емоції супроводжували людину від початку її існування, вони допомагали їй вижити. Щодо вторинних, або вищих емоцій, припускаємо, що

вони, як і їх номінації, з'явилися пізніше, адже вони є продуктом складного логічного аналізу, на який первісна людина не була здатна.

Це можна довести на прикладі номінацій емоції «розпач» в англійській мові. Оксфордський словник синонімів і антонімів англійської мови пропонує такий синонімічний ряд для слова *despair*: *desperation, anguish, unhappiness, despondency, depression, misery, wretchedness, hopelessness* [4, с. 118]. Як бачимо більшість номінацій емоції розпачу в англійській мові є похідними, утвореними як результат логічного переосмислення, за допомогою префіксів *de-*, *un-*, та суфіксів *-ness*, *-less*. Наведені префікси і суфікси (крім *-ness*) вживаються для утворення слів із негативним значенням. Префікс *un-* змінює значення слова на протилежне, тобто, *happiness* (щастя) перетворюється на *unhappiness* (нещастя). Більшість прикметників з негативним значенням утворюється за допомогою саме цього префікса. Суфікс *-ness*, натомість, використовується для утворення іменників від відповідних прикметників. Частота вживання такого суфікса для утворення номінацій емоції розпачу свідчить про те, що більшість слів з такою семантикою утворилася від прикметників, що доводить нашу тезу про вагу логічного аналізу в процесі номінації. Тобто, людина відчувала щось, якимось чином характеризувала свої відчуття, описувала їх, а тільки потім – називала.

Префікс *de-*, в англійській мові мають іменники, утворені від дієслів: іменник *desperation* («розпач; відчайдушність») – утворений від застарілого слова *sperate* («to be hoped for»), що походить від латинського *speratus*, дієприкметник минулого часу від дієслова *sperare* («сподіватися»), спорідненого з іменником *spes* («надія»), тобто, *desperation* означає «без надії», «втрата сподівання».

Номінація *despair* («розпач») також походить з латини, але запозичене через давньофранцузьку – *desespeir*; *despondency* («зневіра») походить від латинського *despondens* («занепадати духом»), що складається із префікса *de-* і основи *spondere* («обіцяти»), на відміну від *despair* означає неповну втрату надії. *Depression* («депресія»), утворений як і більшість медичних термінів від латинської лексеми: *depression* («заглибина»), пов'язаної з *deprimere* («припинювати»), що є похідним від *premere* («давяти»).

Номінація *hopelessness* («безнадія») містить два суфікси: *-ness* та *-less*, останній утворює прикметники, що вказують на відсутність певної ознаки, якості.

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо за доцільне в межах нашого досліджування послуговуватися класифікацією Ю. Д. Апресяна і поділяти емоції на примітивні (нижчі), що пов'язані із задоволенням або незадоволенням фізіологічних потреб, та вищі, які виникають на ґрунті задоволення духовних потреб [5]. Номінації емоцій належать до абстрактного класу лексики. Таким чином, вони є похідними і виникають переважно в результаті розвитку значення від конкретного (предметного) до абстрактного, а тому емоції розглядаються у зв'язку із когнітивними процесами. Тобто,

номінація емоцій – одна із сфер, що потребує розумової діяльності. При чому, якщо для називання примітивних емоцій необхідне асоціативне мислення, то для вищих емоцій – логічне (аналітичне).

Варто зазначити, що провести етимологічний аналіз номінацій вищих емоцій простіше, ніж нижчих, оскільки останні з'явилися раніше і їх мотивація часто затемнена.

Отже, цілісну і несуперечливу теорію емоцій на сучасному етапі ще не створено, існує чимало невирішених питань, до яких належить, зокрема, структура значення вищих емоцій та їх номінації, відсутнє уніфіковане міждисциплінарне визначення поняття «емоція», яке б відповідало логічним вимогам до процедури творення термінології та узагальнено відбивало б усі найістотніші риси відповідного поняття. Тож, у цьому, власне, і вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Izard E. Carroll The Psychology of Emotions, Springer Science & Business Media, 1991. 452 p.
2. Oatley K. Best Laid Schemes: The psychology of emotions. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 544 p.
3. Plutchik Robert The Psychology and Biology of Emotion. New York: Harper Collins College Publishers, 1994. 396 p.
4. The Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms. New York: Oxford University Press Inc., 2007. 514 p.
5. Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. М.: Школа «Языки русской культуры», Издат. фирма «Восточная лит-ра» РАН, 1995. Т. 1.– 472 с.
6. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. С англ. А. Д. Шмелева под ред. Т.В.Бульгиной. М.: Языки русской культуры, 1999. 780 с.
7. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук Київ: Наук. думка, 1985. Т. 2. 572 с.

СКЛАДНОПІДРЯДНІ ВЛАСНЕ ПРИСЛІВНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ОБ'ЄКТНИМИ В ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Пономарьова Л. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
м. Маріуполь, Донецька область, Україна*

У сучасній українській лінгвістиці актуальним є питання диференціації дискурсу, зокрема дискурсу, що притаманний тій чи іншій професійній групі. Вчені зауважують відсутність загальноновизнаної дискурсивної типології, що пояснюється багатогранністю самого поняття дискурс. Інституційно-правовий дискурс не є виключенням щодо загального правила. До характерних факторів його формування належать: комунікативні ролі, міжособистісні стосунки, власні інтереси комунікантів та інші комбінації, що виникають під час спілкування; предмет спілкування; обставини, навколишнє оточення, можливість безпосереднього чи опосередкованого зв'язку та інші мовленнєві ситуації, що можуть виникати під час комунікації, екстралінгвістичні чинники [2, с. 12].

Разом із тим, унікальною і своєрідною є граматична будова інституційно-правового дискурсу, бо поєднує риси ділового, дипломатичного, ритуального та ін. типів дискурсу, із своїми власними, притаманними тільки йому ознаками. Обмеженість спостережень за такими ознаками визначає актуальність нашої розвідки.

Об'єктом дослідження виступають складнопідрядні власне прислівні речення з підрядними об'єктними.

Предметом дослідження є семантичні класи складнопідрядних власне прислівних речень з підрядними об'єктними в інституційно-правовому дискурсі.

Інституційно-правовий дискурс не однорідний за своєю структурою, він об'єднує усний і документальний варіанти. При цьому документальний варіант інституційно-правового дискурсу – це сформована система, чітко описана Цивільно-процесуальним кодексом.

Подвійна природа правових документів призводить до того, що без запрошення юрисконсульта або адвоката неможливо розібратися в нетрях правового процесу. Структура тексту нормативного документу повинна забезпечувати максимальні можливості для формування нормативних узагальнень. В юридичних документах не допускається використання художніх засобів виключаючи випадки цитування.

У мовленнєвій практиці з-поміж наявних складних речень (зокрема підрядного поєднання пропозицій) конструкції з власне прислівними підрядними частинами вирізняються особливою частотністю. Однак

належного аналізу своєрідності семантики цього типу поліпредикативних синтаксичних одиниць, специфіки їхньої структури на сьогодні у вітчизняній лінгвістиці немає. Існують суттєві розбіжності і у класифікації власне прислівних складнопідрядних речень загалом. Наявні істотні розбіжності і у термінологічному окресленні цього типу складнопідрядних речень.

На формально-синтаксичному рівні власне прислівні складнопідрядні речення характеризуються такими власне синтаксичними ознаками, як прислівний підрядний передбачуваний зв'язок (обов'язкового/необов'язкового вияву) між предикативними частинами та наявність асемантичних сполучників та сполучних слів як спеціального засобу вираження цього зв'язку [1, с. 329].

Реченнєвоструктурувальними компонентами в складнопідрядних власне прислівних реченнях об'єктного типу постають дієслівні предикати з їхньою відповідною активною валентністю, заповнення якої залежним предикативним компонентом витворює цілісність складної структури.

У позиції опорного дієслова в головній частині об'єктних складнопідрядних речень можуть стояти предикати, виражені прикметниками, дієприкметниками, предикативами (словами категорії стану), віддієслівними іменниками.

На підставі семантичного типу опорного валентнозумовлювального дієслівного предиката складнопідрядні речення із власне прислівними поділяються на шість семантичних класів, як-от: волевиявлення, інтелектуальної діяльності, фізичної дії і стану, психічного стану, буття та виявлення, мовлення [3, с. 9].

Для законодавчого виміру інституційно-правового дискурсу найпоширенішим семантичним типом власне прислівних складнопідрядних речень з підрядними частинами об'єктного типу виступає семантичний клас волевиявлення. *До цього типу складнопідрядних власне прислівних речень належать конструкції, опорними дієсловами яких виступають лексеми зі значенням волевиявлення: бажання, рекомендації, згоди, пор.: Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою (стаття 12 КПК).*

Непоодинокими є також випадки використання речень, де опорним словом виступає лексема на позначення активної фізичної дії, пор.: *Кримінальне провадження передається на розгляд іншого суду, якщо: до початку судового розгляду виявилось, що кримінальне провадження надійшло до суду з порушенням правил територіальної підсудності (стаття 34 КПК). Або: Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом (стаття 17 КПК).* Де чітко простежується семантика умови такої дії.

Семантичний клас «інтелектуальна діяльність», ще один з часто застосовуваних у інституційно-правовому дискурсі. Думати означає направляти думки на кого-небудь, що-небудь, міркувати. До групи речень, що

характеризуються загальним значенням «мислення», належать речення із семантикою висновку, здогаду, попередньої думки, наміру, зробленого завдяки розумовій діяльності. Суб'єкт або група людей може зробити певний висновок про себе, об'єкт, пор.: *Проаналізувавши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.* (ухвала Верховного суду України від 08.04.2014 р.)

Отже, на формально-синтаксичному рівні інституційно-правовий дискурс представлений власне прислівними складнопідрядні речення з підрядними об'єктними частинами, що визначаються такими власне синтаксичними ознаками, як: прислівний підрядний реченнєвотвірний зв'язок між предикативними частинами та наявність сполучників / сполучних слів як засобів вираження цього зв'язку. Семантичне наповнення опорного валентнозумовлювального дієслівного предиката характеризується розгалуженістю значень серед яких привалюють значення волевиявлення, фізичної дії та інтелектуальної діяльності.

Література:

1. Вихованець 1993 – Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Загнітко А.П. Основи дискурсології. Науково-навчальне видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. – 194 с.
3. Пономарьова Л. В. Семантико-граматичні типи власне прислівних складнопідрядних речень : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Володимирівна Пономарьова ; Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2002. – 16 с.

TO THE QUESTION OF NOVELTY OF SOCIAL DIALECTS

Rudenko M. Yu.

*Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor of German and Slavonic Philology Department
State Higher Educational Establishment «Donbass State Pedagogical University»
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine*

Socialized vocabulary is prerogative of oral colloquial speech. Functional appointment of social dialects is to be informal communication of people.

N. I. Grech in 1840 was one of the first researchers, who paid attention to the reasons of using social dialects in speech: «...there are *conditional languages*, created by people for using in treaties, that must be secret to others». To these languages author refers language of burglars (argot) in France, language of burglars

and criminals in Germany – Rotwelsch, conditional synthetic language of traders, walkers, suzdals in Russia, that is called Suzdal or Athenian language.

J. C. Hotten in 1859 also underlined secret languages among peoples of Europe, South America, South Africa, islands of the Pacific Ocean and others. Firstly, such language was spread among group of people, who were without permanent residence and vagabonded, begged, stole, robbed. Secret language of nomadic herders of South Africa was named *cuze-cat*, criminals of Spain named their language *germania*, criminals of England – *cant* and so on [1, p. 2–3]. Baudouin de Courtenay (1892) wrote, that similar conditional languages used sailors, pikemen, cabs, prostitutes.

A. Delvau (1876) counted 284 professional argot in Paris. According to view of L. Sainéan (1920) these secret languages were available only to professionals, members of closed workshops.

Important reason of appearing and usage of conditional languages is the aspiration to hide and to mask criminal character of plans and actions, making speech the password for close people. H. Kasares (1958) underlines, that secret languages (argot, germanía, caló and others) are «parasitic artificial products», that are created by those, who use these languages as protection from hostile dominant social environment and as so-called password.

Social dialects were also used to satisfy expression. According to M. D. Stepanova (1962), abundance of expressive-evaluative synonyms, jocosity, irony is noticed in the vocabulary of German student jargon in XVII – XIX centuries.

A lot of researchers among reasons of using social dialects in the speech set aside desire to joke, to have fun, to express themselves figuratively and aptly. As K. V. Shirotskiy noticed, speakers of bursatsky-seminary jargon for joke and wit used even Church Slavonic language – language of saint Writing and church books; also affectionate names (for instance, Kunio (Yakov), Gesio (Grigoryi)).

Social dialects in the XIX century were used to express oneself briefly and succinctly. N. Smirnov (1899) indexes to the communicational conciseness of argots.

Social dialects can be often the result of fashion, popularity. The example of popular slang term is «O. K.», that has been spread in English-speaking community since the first half of the XIX century.

The whole number of factors contributed a wide usage of cant, argot, jargon, slang, etc. in the XIX century in many languages: international character of social dialects (it's especially typical for flash); interconnection of social dialects (the impact of criminal argot (jargon) on many social dialects is noticed); enhanced penetration jargon words in colloquial, literary speech; usage of argot, jargon, slang by writers in their compositions (H. Baumann (1887) reviewed works of fiction, where slang and cant are widely used); group character of social dialects.

Social dialects don't stay in one place, they evolve. Respectively, reasons and motivations of using argot, jargon and slang are changed by their speakers. As

O. A. Ovchinnikova notes (2010), in France in the end of the XIX – in the beginning of the XX century argot is used not only to save secrets, but also to identify those, who are in the group and have common interests, professions, etc. Argo performs not only cryptological (conspirational) function, but also representative (or identity) one. Gradually mentioned functions go to the background and speaker uses it in playful manner. So, human (playful) function goes forward. In the XX century argot has become integral part of oral French speech.

According to M. Yu. Rossihina (2009) in Germany in the end of the XX – in the beginning of the XXI century so-called jargonization of German was held.

On the territory of ex USSR after revolutionary events of 1917 «new proletarian language» appeared: flash language of some professions; argot was also widely used by waifs, pupils, Komsomol members and even intellectuals. Firstly these languages were used for fun, fashion and then some people began to use them on practice to hide their sayings from uninitiated. In 30-ies – 50-ies of the XX century criminal argot, provoked and generated by main administration of camps (Gulag), was spread. V. V. Straten (1931) indicates the evolution of jargon in the first third of the XX century. On the territory of ex USSR flash language of post-revolutionary era had some changes: it became the property of street, stopped being secret, lost its meaning as argot.

In the first half of the XX century E. Patridge (1933) made a great contribution in understanding reasons, causes by which slang can be used. Author underlined 15 reasons of using slang (for fun, novelty, originality, briefness, convenience, group commonality, saving secrets and others) [2, p. 6–7].

J. Coleman thinks, that in the XXI century list of reasons of E. Patridge of using slang should be widen, adding, for example, such moments: to offend, to shock, to make double sense; as well as to underline other negative moments of using slang [3, p. 107–109].

In the second half of the XX century such reason of using social dialects as secrecy noticeably lost its meaning. In the same time, it saves its till now in some social dialects (for example, youth Spanish jargon keeps the tendency to secrecy and tightness) [4, p. 16–17]).

In the XX – XXI century slang continues to attract by the ability to express thoughts succinctly. It's worth to mention, that in English the first written variant of slang is obviously abbreviations on the envelopes, used by soldiers of British army in letters to girl-friends. In the result of studying dictionary «Slang and Euphemism» by R. A. Spears (2001) such examples of abbreviation are found: A. D. – «drug addict» (drug taker), TABU – «typical army balls-up» (typical army mess) and others.

Active and effective popularizer of social dialects is youth. Young people like to use jargon vocabulary, as it gives opportunity to estimate people, facts and processes. L. I. Skvortsov (1964) gives examples from youth language:

masterpiece, awesome, cool, colossally and others (positive estimation), *boot, bully, scumbag* (dismissively about person), etc.

The ability to demonstrate creativity, phantasy, imagery, emotions and others still attracts slang speakers in social dialects. I. Nykoliv (2012) notices, that, for example, in Croatia youth uses slang to diversify its speech, to give it expressiveness and originality.

In the second half of the XX – the XXI century among reasons and causes, that make people use social dialects, it's worth to underline: the aspiration to show the superiority over others; to confirm attitude toward a certain group; the wish to seem fashionable; to react immediately to the circumstances and others.

On the modern stage of using on practice, to the popularization of social dialects contribute: international character of criminal jargon; interpenetration of social dialects (especially great impact has criminal argot, thief jargon on slang); active penetration of argot, jargon, slang to the colloquial speech of wide population, literary language; using social dialects in mass media, Internet, fiction, films, adverts, etc.

Feature of social dialects is their almost unlimited range of functioning. Social dialects are used in the most various communicative situations by representatives of different social layers, they remain demanded and relevant.

References:

1. Hotten J. C. A dictionary of modern slang, cant and vulgar words, used at the present day in the streets of London. London : John Camden Hotten, Piccadilly, 1860. xvi, 300 p.
2. Partridge E. Slang to-day and yesterday. London : Routledge & Kegan Paul LTD, 1954. ix, 476 p.
3. Coleman J. The Life of Slang. Oxford : Oxford University Press, 2012. xi, 354 p.
4. García Ramos J. Lenguajes marginales. Análisis y vocabulario. Cuadernos de Formación. Madrid, 1990. 156 p.

ВІДМІННОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ БАГАТОЗНАЧНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

Середницька А. Я.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Багатозначність (полісемія) – це існування у значенні слова кількох лексико-семантичних варіантів, що вживаються в різних контекстах і називають відмінні поняття. Окремі лексико-семантичні варіанти багатозначного слова пов'язані між собою і формують неповторну, унікальну структуру [3, с. 25], [4, с. 16].

Полісемія є характерною ознакою лексичної семантики багатьох мов, її вважають лінгвістичною універсалією. Однак кожна мова має характерну тільки для неї систему лексико-семантичних варіантів багатозначного слова. Це пов'язано з особливостями світосприйняття, способом узагальнення та аналізу інформації, що є своєрідними для кожного народу. Носії різних мов використовують неоднакові асоціації, експресивні, метафоричні та метонімічні зв'язки під час утворення нових значень.

Незважаючи на свою самотність, мови не розвиваються ізольовано, а впливають одна на одну. У випадку, коли дві мови співіснували чи співіснують у близькому контакті й частина мешканців має схильність до білінгвізму, починають проявлятися процеси інтерференції – колективного змішування явищ і норм різних мов, що виникає під час їхнього контакту, та індивідуального змішування, що супроводжує вивчення іноземної мови [2]. Ці процеси відбуваються на різних рівнях мови: лексичному, граматичному, синтаксичному, семантичному тощо.

Деякі багатозначні українські слова особливо сильно зазнають впливу інтерференції, оскільки часто є схожими з російськими за формою, а деколи й частиною значення. Особливо часто українські мовці неправильно вживають значення слів тоді, коли російське слово багатозначне, а в українській мові багатозначність розпадається.

Так, значна частина українців не знає, що російське *мешать* українською означає тільки 'перемішувати'. Значення 'бути перешкодою' названо численними українськими синонімами *заважати, перешкоджати, ускладнювати, утруднювати*; значення 'плутати, приймаючи одне за інше' – словами *плутати, переплутувати, сплутувати*. Під впливом російської мови деякі мовці вживають замість цих слів дієслово *мішати*.

Українське дієслово *заставляти* й російське *заставлять* мають два спільні варіантні відповідники 'ставлячи що-небудь у великій кількості, покривати всю поверхню або заповнювати весь простір' і 'загороджувати,

закривати когось, щось'. Але російський лексико-семантичний варіант 'змушувати щось робити, діяти певним чином' передають окремі українські слова *змушувати, примушувати*.

Значення подібних за звучанням дієслів *відноситися* й *относиться* збігаються лише в одному лексико-семантичному варіанті 'перебувати в певній відповідності, співвідношенні з чим-небудь'. Інші значення російського слова передано українськими *ставитися, стосуватися, належати*.

Аналогічно не збігається семантична структура слів *открывать* і *відкривати*. Українське *відкривати* стосується початку функціонування закладу. Натомість двері, вікна, браму *відчиняють* або *відмикають*, якщо вони замкнені; книжку *розгортають*, а очі *розплющують*.

Іменник *об'єм* в українській мові є варіантним відповідником значення російського слова 'величина, що вимірюється в кубічних одиницях' (*об'єм бочки*), а замість значення 'розмір чогось' треба вживати слово *обсяг* (*обсяг роботи*).

Унаслідок міжмовної полісемії мовці додають до українських значень іменника *вилка* (технічний та шаховий термін) російське 'столовий прибор', насправді передане українським '*виделка*'.

Під впливом російської мови в неправильному значенні вживають прикметник *вірний* у контексті *вірна відповідь* (правильна), *вірний програв* (неминучий). *Вірною* або *невірною* українською може бути тільки жива істота.

Як бачимо, у наведених вище проблемних випадках помилки виникають через те, що російські слова багатозначні, а їхні українські відповідники не мають такого обсягу значень. Натомість українська мова виражає лексико-семантичні варіанти російських полісемічних слів окремими лексемами, про що, однак, знають не всі мовці. Унаслідок впливу норм російської мови вони вживають російські значення замість окремих українських слів.

Розбіжності семантичної структури російських та українських слів, значення яких частково перетинаються, і закономірності їхнього перекладу окремими українськими лексемами зауважив відомий письменник Ю. Андрухович: російське *совет* можна перекласти українською як *рада* і *порада*, *явление* – *явище* та *з'ява*; *сообщение* – *повідомлення* й *сполучення*; *содержание* – *зміст*, *утримання*; *образование* – *утворення*, *освіта*; *поражение* – *поразка*, *ураження*; *предложение* – *речення*, *пропозиція*; *заключение* – *висновок*, *ув'язнення*; *обращение* – *звернення*, *навернення*, *поводження* (з людиною), *обіг* (коштів), *звертання* (лінгв.). Речення '*И в заключение – заключение*' Ю. Андрухович перекладає як '*І на завершення – висновок*' тощо [1].

Отже, семантична структура багатозначних слів у різних мовах може значно відрізнятися. Відмінності передусім полягають у неоднаковій кількості лексико-семантичних варіантів полісемічних слів та структурі

відношень між ними. Таке явище спричиняє численні помилки під час вживання багатозначних слів.

У перспективі порівняно недостатньо вивчене явище міжмовної полісемії вимагає ґрунтовного опису й проведення подальших досліджень, оскільки воно істотно впливає на рівень культури мовців і спричиняє масу лексико-семантичних мовних огріхів.

Література:

1. Андрухович Ю. Шляхи повідомлення. «Збруч», <https://zbruc.eu/node/76615>, 16.02.2018]. (дата звернення: 13.09.2019).
2. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. Благовещенск, 2000. 264 с.
3. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови (Семантична структура слова). Х.: Вища школа, 1977. 113 с.
4. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принципы семасиологического описания лексики. М.: Наука, 1986. 240 с.

A TEXT AS A MEANS DEVELOPING ENGLISH SPEECH SKILLS

Syvokin H. V.

*Candidate of Philological Science, Associate Professor,
The department of foreign languages
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

Kartel T. M.

*Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
The department of foreign languages
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Odessa, Ukraine*

The paper is devoted to the problems of teaching professional English to Ukrainian students of technical universities. A text is the main means contributing to the process of efficient teaching the future engineers to communicate the foreign language. Some specificity of English for special purposes and peculiarities of scientific texts are demonstrated.

One of the specific goals of teaching a foreign language at a technical university – understanding and adequate translation of scientific and scientific-technical foreign language texts in the specialty [2] – can be achieved by using authentic language material containing the terminology of the future profession's sublanguage. The structure of the proposed educational scientific texts, the clarity of their pragmatic orientation, and the adequacy of the linguistic tools used play an

important role in this case. The right choice of appropriate text-forming elements, which ensure the completeness and integrity of the scientific educational text, is important in small-scale and in limited meaningful educational texts.

Based on the principle of appropriateness, the text can be considered as:

1. The unit of representation of the language material;
2. a means of forming speech skills;
3. a sample of a specific type of message;
4. source of information.

One of the necessary conditions for effective work on a text in an audience is the creation of a favorable psychological climate, a positive emotional mood [4]. Thus, professional English is considered not only as a means of communication, but also as a tool that contributes to the formation of personal characteristics.

The creative way of working on texts involves teaching the student audience techniques to help express their own thoughts, an effective tool in this case is the use of exercises aimed at developing the ability to convince the interlocutor, to argue their opinion [3].

Text coherence is also provided using signal words or guide words [1]: the beginning of a new thought, the transition to another subject or the addition of arguments during the presentation of thought, strengthening arguments with additional considerations, a generalization of what has been stated and the completion of the presentation of thought, an explanation of what has already been said, a paraphrase of what has already been said to explain the content, a statement of the opposite thought.

Teaching students the language techniques of expressiveness of scientific speech is of particular importance for the adequate transmission of the pragmatic orientation of the text in a foreign language. This, as mentioned above, means expressing the movement of thought: the beginning of the presentation, the activation of thought, logical allocation, connection with the foregoing, an indication of the result, connection with the subsequent [1, c. 209].

References:

1. Валгина Н.С. Теория текста. Москва, 2003. 279 с.
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування. / Колектив авторів. Київ: Ленвіт, 2005. 119 с.
3. Тітова В.А. Модульно-проектна методика навчання англійської мови студентів вищих навчальних технічних закладів освіти: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 19 с.
4. Prabhu N.S. Second language pedagogy. Oxford: Oxford University Press, 1987. 53 p.

НАУКОВІ ТЕКСТИ ЯК ОДИН ІЗ ФРАГМЕНТІВ МОВЛЕННЄВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Слободинська Т. С.

*доктор філологічних наук,
професор кафедри української філології
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
м. Вінниця, Україна*

Мова є складною комунікативною системою («системою систем» – Р. Якобсон), де, як і загалом у світі, усе є оригінальним, тобто має свою неповторну сутність. Цим зумовлені особливості використання мови в індивідуальному мовленні всіх її носіїв. Завдяки мові сформувалась людина розумна (*homo sapiens*). Тільки вона володіє мовою. Її мовлення є всеосяжним засобом усвідомлення й вираження всіх ознак людськості в людині, засобом формування й вираження думок, свідомості й незмірно розвиненої духовно-почуттєвої сфери [1, с. 7].

Жодний із соціумів, на якому б рівні розвитку він не перебував, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх шарів і прошарків суспільства і кожної окремої людини.

Обслуговуючи потреби спільноти людей, мова виконує цілу низку функцій, життєво важливих для цього суспільства, окремих груп і кожної людини. Мовленнєва комунікація, будучи надскладним феноменом, є, безперечно, основою життя людини і її діяльності.

Органічним і необхідним складником мови як засобу спілкування є мовні одиниці – різнотипні елементи мови (фонеми, морфеми, слова, словосполучення, речення, текст), завдяки яким і може здійснюватися комунікація. Дослідження ж тексту як макрозаказ є чи не найскладнішою, але водночас і найцікавішою лінгвістичною проблемою. У час стрімкого розвитку науки і технологічних досягнень людство все частіше продукує наукові тексти, що привертають увагу не лише різноманітністю призначення і структури, але й специфікою функціонування.

Метою дослідження є з'ясування особливостей функціонування наукових текстів у форматі мовленнєвої комунікації.

Мовленнєва комунікація в рамках функціональної системи наукової діяльності є необхідною умовою не тільки оцінювання, але, передусім, самого виробництва знання. Проектування, створення та використання в дослідницькій практиці різноманітних технічних пристроїв, від найпростішого вимірювального приладу до космічної станції, належить *інфраструктурі науки*. Усі без винятку продукти фундаментальної науки являють собою *тексти* природною чи штучною мовою. Спеціалізованими науковими текстами (але не абстрактними знаками, словами чи

висловленнями) є графіки математичних функцій, зведені в таблиці результати вимірювань; різні діаграми, що фіксують результати комп'ютерної обробки статистичних даних, а також самі комп'ютерні програми. Мистецтво наукових текстів полягає в тому, що вони, без усякого сумніву, рельєфно окреслюють певні складники наукових пошуків, майстерно інтегруючи їх у цілісність.

Змістом будь-якого наукового тексту є об'єктивоване знання чи ідея-елемент «третього світу» К.Поппера.

Ідеї, на відміну від уявних образів, продукуються цілеспрямовано – конструюються, оцінюються, розбудовуються і вдосконалюються точно так само, як виробляється і вдосконалюється продукція матеріальної діяльності. У продукуванні ідей (наукових, філософських, технічних, релігійних, художніх та інших) у певний спосіб використовується інтелектуальна праця багатьох людей, а іноді – й багатьох поколінь, об'єднаних спільною культурною традицією. Згідно з цим ідеї, як творіння людського інтелекту (але в жодному разі не психіки), здатні існувати поза індивідуальною свідомістю, «жити» довше, ніж їхні творці, і зберігатися як символи культури або ж як технологічні рішення, майстерно, філігранно втілені у продукти матеріальної діяльності. Якщо ж аналізувати ідею як складно структурований інформаційний об'єкт – тоді виробництво ідей (людська діяльність, спрямована на продукування ідей) постає як процес створення інформаційного продукту, тобто як діяльність, якою зайнята велика кількість людей у світі. Абсолютно відсутня містика в теорії «трьох світів» Карла Поппера [2], згідно з якою інформаційні продукти, які дослідник називає «мешканцями світу-3», не є ні матеріальними об'єктами («світ-1»), ні психічними станами людей («світ-2») [про це докладніше – 3].

Наукове знання (на відміну від містичного псевдознання) є об'єктивованим, оскільки доступне, «відкрите» будь-якому членові професійного співтовариства, тобто будь-якій людині, яка добре знає мову цієї наукової професії. Образний вислів «володіти мовою професії» означає в цьому випадку вміння розуміти продуктивне значення і практичну цінність відповідних текстів. Своєю чергою, розуміти продуктивне значення наукового тексту – значить уміти відповісти на так звані *практико-дискусивні* питання. До таких питань належать, зокрема, не що і як написано в певній статті, а що, як і для чого *зроблено* в певній науковій *роботі*. Наприклад: для чого, з якою метою вводиться те чи те поняття, наскільки коректно з методологічного й логічного погляду сформульована дефініція, проведена класифікація чи побудовано доведення теореми тощо. Не тільки відповіді на такі питання, але й навіть їхня постановка недоступна неспеціалістові. З іншого боку, професіонал може відповісти не лише на ці, але й на більш складні питання; зокрема, він здатен оцінити ступінь новизни наукового результату і перспективність нового підходу в певній галузі наукового пізнання, а експертові доступні для визначення й оцінки навіть

такі, абсолютно незрозумілі дилетантові, характеристики наукової продукції, як краса доведення математичної теореми чи елегантність стилю програмування. У науці, як і будь-якому іншому виді діяльності, можливі не тільки неусвідомлені помилки, але й свідомі фальсифікація наукової продукції. З огляду на це в науковій діяльності можемо розрізняти помилки й оманливі думки. Помилкою є порушення технології наукового пізнання в галузі застосовуваної даної технології. Негативний результат технологічно бездоганно виконаного експерименту не є науковою помилкою – більше того, він має таку ж практичну цінність, як і експериментальне підтвердження наукової гіпотези.

Абсолютно очевидно, що мова наукової комунікації виконує кілька функцій:

- 1) як засіб комунікації;
- 2) як науково-пізнавальний інструмент;
- 3) як продукт людської діяльності;
- 4) як об'єкт спеціальнонаукових, метанаукових та міждисциплінарних досліджень.

Отже, зміст наукових текстів зажди підлягає верифікації, оскільки на них покладена функція відповідальності за достовірність пропонованих людству знань. З погляду лінгвістики наукові тексти мають бути позначені чіткою структурою, цілісністю та однозначністю термінів. Науковий текст, репрезентуючи наукову інформацію та результати дослідницьких пошуків й уподобань, мусить мати науковий характер, бути логічним, у ньому мають бути застосовані широкий категорійний апарат та надійна методологічна платформа, його основна функція – орієнтувати на раціональну царину, а також доводити або ж аргументувати істину.

Література:

1. Дудик П.С. Стилїстика української мови. Київ, 2005. 368 с.
2. Поппер К. Логика научного исследования. Москва, 2005. 447 с.
3. Слободинська Т.С. Мова наукової теорії в концепції «трьох світів» К. Поппера. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Збірник наукових праць*. Хмельницький, 2014. С. 150 – 155.

ЛІНГВОНОМЕН МОВЛЕННЯ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СОЦІОЛІНГВАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Фаріон І. Д.

*доктор філологічних наук,
професор катедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

У лінгвістиці загальновідомою є дихотомія понять *мови* і *мовлення*. Об'єктом нашої розвідки є історія цієї проблеми в українському соціолінгвальному контексті.

1. До історії джерел терміна *мовлення*.

Уперше цей термін у типовому західноукраїнському діалектному вияві *мовленє* (серед спільнокореневих *мова*, *мовлю*) фіксує перший друкований український словник Л. Зизанія-Тустановського «Лексис» (1596 р.) як відповідник до церковнослов'янського реєстрового слова *глаголаніє* [ЛЗ, с. 40]. Ще раз автор уживає цю лексему в перекладній частині до реєстрової церковнослов'янської словосполуки «*Извитіє словє(с): иту(ч)ное мовлє(н)є хитрость в мови*» [ЛЗ, с. 50]. Очевидно, що П. Беринда у «Лексиконі» (1627 р.) повторює цю церковнослов'янську словосполуку, однак лексему *мовленье* вживає в сполонізованому варіанті «*Извитіє словє(с): итучное мовєньє, хитрость в мови*» [ЛСБ, с. 45], а також у розкритті значення церковнослов'янської лексеми «*Вищаніє: повиданье, мовєньє, голошенье*» [ЛСБ, с. 24]. У сполонізованому варіанті ще до фіксації в П. Беринди використовує лексему *мовен(ь)є* і М. Смотрицький у передмові до «Граматики» (1619 р.): «*ку понят(ь)ю ... діалектовъ мовен(ь)я, и писан(ь)я...*» [См. Гр., с. 27]. У реєстровій частині термін *мовеніє* вперше вжито в «Синонімі славеноросскій» (сер. XVII ст.): «*мовеніє: вищаніє, глаголаніє; мовеніє: ѿ вєликихъ рєчахъ вєлєричїє*» [СС, с. 127].

Серед сучасних історичних лексикографічних джерел лише Є. Тимченко подає лексему *мовене, -нье*, с. ср. (пл. mówienie) як українське реєстрове слово у значенні «слово, речь» з ілюстративним матеріалом із XVII ст. [МСТ XV–XVIII, кн. 1, с. 432]. Не випадково в дужках зазначено польський відповідник, позаяк для польських історичних словників воно типове: *mówienie* ia, n., subst. verb., das Reben; Boh. mluwenj; Ross. изглаголаніє – глаголаніє «розмова, багатослівність» [SJPL, t. III, s. 167].

Пропоную порівняльну таблицю атрибутивних окреслень термінів *мовенья / mówienie* в українській та польській мовах (за SP, t. V, s. 123–124), що засвідчує не лише переважно тотожну кількість прикметникових окреслень, але й психологічно споріднену ідентифікацію мовної діяльності в обох мовах. Зазначені атрибутиви відображають психологічний стан мовця,

реалізований через індивідуальне мовлення, що і є основною характеристикою цього поняття.

Порівняльна таблиця атрибутивних окреслень термінів *мовенья / mowienie* в українській та польській мовах

Українська мова	Польська мова
волного мовеня	długie mowienie
голоє мове(н)є	doskonale mowienie
ωчевистого мовенья	łagodne mowienie
устное мове(н)є	napominające mowienie
жалобное мовене	niekzeczne mowienie
ωтпорное мовене	niepożyteczne mowienie
пришьлого мовеня	porywczе mowienie
великомь мовенью	povządne mowienie
закритоє мовене	prożne mowienie
штучное мовеньє	przywodzące mowieni
сличного мове(н)я	szkarade mowieni
телесное мове(н)є	

2. До лінгвістичної теорії терміна *мовлення*.

Уже в першій половині XVI ст., несвідомо і незумисно для мовців, поняття *мови – язика*, очевидно, під лексичним польським впливом, почали дробитися на підкатегорію *мовлення*, що остаточно викристалізувалася в теорії мовознавства аж на початку XX ст. у зв'язку з розвитком лінгвістичного структуралізму. Дихотомію *мови (langue) – мовлення (parole)* як соціального, нелінійного, психічного та індивідуального, лінійного, фізичного теоретично сформулював у «Курсі загальної лінгвістики» Ф. де Сосюр [4, с. 31, 100, 125]. Однак ще до Ф. де Сосюра концепцію дихотомії лінгвальної дійсності (рос. язык и речь, фр. Langue et parole, нім. Sprache und Rede) висунув Г. Гегель в «Енциклопедії філософських наук», де протиставив мову (Sprache) мовленню (Rede). У Росії на початку XIX ст. Л. Якоб у книзі «Нарис всезагальної граматики для гімназій Російської імперії» (1812 р.) чітко розмежував *язик и речь* [1, с. 21]. Розмірковував над цією проблемою представник антропоцентричного підходу вивчення мови В. фон Гумбольдт, зауважуючи, що «*мова як маса всього витвореного мовленням не одне й те ж, що саме мовлення в устах народу*»; засновник мовного психологізму Г. Штайнталь розрізняв мовлення (= говоріння), здатність говорити і мовний матеріал; Я. Бодуен де Куртене виділяв комплекс мовних явищ, що існують у потенції «*і в сукупності всіх індивідуальних відтінків*» [2, с. 47–48]. Натомість в українському мовознавстві термінологічний пошук знаходив вихід у різнонаповненні термінів *мови – язика* не лише як опозиційних категорій *профанного – священного, статичного – змінюваного*, але згодом і як *мовлення – мови*.

3. Термін *мовлення* як структурування нових реалій.

Саме розвиток українського історичного лексичного матеріалу в контексті діяхронного використання термінів *язик – мова – мовлення* яскраво засвідчує виникнення не лише гносеологічної та суспільно-політичної опозиції термінів *язик – мова*, але й наступної дихотомії *мова – мовлення*. Виявлений фактичний матеріал XVI–XVII ст. заклав основи для утвердження дихотомійних термінів *мови – мовлення*, що на ту історичну пору ще не мали цього протиставлення і переважно вживалися як синоніми [5, с. 143–158]. Про це свідчить уживання терміна *мова* у значенні *мовлення* у XVI ст. 11 разів, у XVII ст. – 35 [КІС XVI–XVII ст.]. Характерно, що вперше термін *мовлення* як реєстрове слово вжито в «Українсько-російському словнику»: *мовлення* 1) (у человека) речь; 2) (передача по радио) вещание [УРС 1958, т. II, с. 532]. На основі цього словника укладено перекладний «Російсько-український словник» (1968 р.), де реєстрове слово *речь* перекладено як: 1. мова; (о процессе говорения) *мовлення*» [РУС 1968, т. 3, 196]. У «Словарі української мови» (1907–1909 рр.) реєстрове слово *мова* тлумачено як «1) языкъ, речъ, 2) речъ; разговоръ, мовити, влю, виш, -говорить...» [Гр., т. II, с. 437]. У знакових словниках першої чв. XX ст. реєстрове слово *речь* трактують як «мова», «слово», «промова», «розмова», не використовуючи терміна *мовлення* [ІРУС, с. 509; РУФС, с. 191]. На жаль, четвертий том фундаментального «Російсько-українського словника» (1924–1933 рр.) знищено [РУС 1924–1933]. Можливо, саме він розпочинав лексикографічну дорогу життя терміна *мовлення*. Наведені контексти з термінами *мова – мовене* – це перші кроки в структуруванні нових ідейних і суспільно-політичних обставин, за яких на зміну теоцентричному світоглядові приходить націєцентрична та індивідуалістична модель світу.

Література:

1. Ковалик І. І. Мова і мовлення та форми їх існування // Загальне мовознавство. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. С. 21–29.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. К.: ВЦ «Академія», 1999. 288 с.
3. Смотрицький М. Граматика. К.: Наукова думка, 1979. 111 с.
4. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики. К.: Основи, 1998. 324 с.
5. Фаріон І. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2015. 654 с.

Умовні скорочення:

Гр. – Словарь української мови / Упоряд. з додатком влас. матеріалу Б. Грінченко. К., 1907–1909. Т. 1–4.

КІС – Картотека Історичного словника української мови XVI – першої половини XVII століття [зберігається в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України м. Львова].

ЛЗ – Лексис Л. Зизанія. Синоніма славеноросская / Підготовка текстів і вступні статті В. В. Німчука. К.: Наукова думка, 1964. 202 с.

ЛСБ – Лексикон словенороський П. Беринди / Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука К.: Вид-во АН УРСР, 1961. 271 с.

МНС – Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Уложили: Є. Желеховский та С. Недільський. Львів, 1886.

МСТ XV–XVIII – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: У 2-х кн. Київ–Нью-Йорк, 2002–2003.

РУС 1924–1933 – Російсько-український словник: У 4-х т. / За ред. А. Кримського та ін. К., 1924–1933.

РУС 1968 – Російсько-український словник: У 3 т. / За ред. І. К. Білодіда. К., 1968.

РУФС – Російсько-український фразеологічний словник. Фразеологія ділової мови / Улож. Підмогильний В., Плужник Є. К.: УКСП «Кобза», 1993. 248 с.

СС – Синоніма славеноросская // Лексис Л. Зизанія. Підготовка текстів і вступні статті В. В. Німчука. К.: Наукова думка, 1964. С. 98–172.

УРС 1958 – Українсько-російський словник: У 6 т. / За ред. І. Кириченка. К.: Вид-во АН УРСР, 1953–1963.

SJPL – Słownik języka polskiego / Przez M. Samuela Bogumiła Linde. Lwów, 1857.

SP XVI – Słownik polszczyzny XVI wieku / Red. nacz. M.-R. Mayenowa. Wrocław – Warszawa – Kraków: Wyd-wo PAN, 1984. Т. XV. 647 s.

НАУКОВИЙ ДИСКУРС КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ

Холявко І. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання

Глухівський національний педагогічний університет

імені Олександра Довженка

м. Глухів, Сумська область, Україна

Синергетика як один із провідних напрямів еволюції сучасної науки відіграє системотвірну роль основи нової концепції пізнання, репрезентуючи природничо-науковий вектор розвитку нелінійних динамік у сучасній культурі. Лінгвістика є частиною наукової картини світу, отже, її проблеми доцільно розглядати в рамках загальнонаукових тенденцій і законів. Об'єктами сучасних міждисциплінарних досліджень дедалі частіше стають унікальні системи, що характеризуються відкритістю і саморозвитком. Мову

в постнекласичній науці позиціонують як відкриту складну систему, що відображає всю складність реального світу [3].

Багатоаспектність та складність мови як об'єкта наукового аналізу зумовлює поліпарадигмальну спрямованість лінгвістичних студій. Виявлення прихованих механізмів її функціонування стає можливим за умови інтегративного підходу до дослідження, «парадигмального щеплення» ідей, що транслуються з інших наук. Потреба у вивченні процесів самоорганізації дискурсу, намагання розкрити сутність і пояснити механізми еволюційних динамічних процесів у мові сприяли появі у просторі філологічної науки нового напрямку на перетині «лінгвістики» і «синергетики» – лінгвістичної синергетики (лінгвосинергетики) (див. праці І. Герман, С. Гураль, Т. Домброван, Г. Москальчук, В. Пищальникової, Є. Пономаренко, О. Поснової, Н. Таценко, Л. Щигло та ін.). З позицій лінгвосинергетики мову кваліфікують як «складну, відкриту, нелінійну систему, що функціонує за рахунок взаємодії власних підсистем і взаємної детермінованості інших зовнішніх систем середовища (етносу, його культури, свідомості, соціуму) і перебуває у стані більшої чи меншої рівноваги...» [2, с. 53–54].

Науковий дискурс як система передбачає взаємодію його підсистем у вигляді галузевих дискурсів, характер співіснування яких за умови нелінійності буття й мислення визначається як ситуація незбігу, наприклад, за такими параметрами: надання переваги використанню різних методів, різниця в побудові теоретичних моделей, розбіжність у значеннях термінологічних рядів, відсутність єдиного бачення щодо репрезентації результатів дослідження, різниця в ракурсах розгляду і стилістиці наукового тексту тощо.

Згідно з методологічним положенням синергетики реальний світ є складноорганізованою відкритою дисипативною системою, в якій будь-який, навіть найменший, вплив на неї може спричинити її новий стан. Це твердження можна інтерпретувати до світу науки, адже він, з одного боку, за способом функціонування і структурування є відкритою системою, що постійно еволюціонує, а з іншого – діяльністю, спрямованою на вивчення нелінійного світу. Отже, існування наукового дискурсу обумовлене нелінійністю й багатовимірністю буття і мислення у суспільстві знання. При цьому необхідною умовою самоорганізації наукового знання є інтеракція вчених, у процесі якої досягають певної згоди, що є важливою умовою існування науки (етимологія лексеми «синергетика» сягає грецького *synergetikos* – спільний; такий, що діє узгоджено). Специфіка наукового комунікативного простору полягає в нескінченності процесу досягнення згоди, у пошуку ефективних форм взаємодії суб'єктів наукової діяльності. Тож доцільно розглядати науковий дискурс як комунікативно спрямований на пошук та представлення нових знань діалог науковців. Узгодженості інтересів учасників комунікації сприяє орієнтування на норми аргументативного дискурсу (прагнення до об'єктивності, істинності), що є реалізацією принципу моральності. Згода, що її домагаються у процесі

комунікації, постає важливою умовою існування багатовимірної науки. Таким чином, синергетика стає способом не просто відкриття, але й створення реальності, засобом, що допомагає побачити світ по-іншому і активно в нього інтегруватися.

Синергетичний підхід до мови пов'язаний із функціонально-комунікативною теорією мови. У процесі комунікації відбувається перебудова статичної мови на динаміку, тобто комунікативні можливості мови перетворюються на реальне функціонування. Система (у нашому випадку мова) «резонує на вплив комунікативного середовища» [1, с. 9]. Відкритість, нелінійність, нестійкість, наявність регуляторних механізмів збереження та розвитку комунікативної системи дають можливість проявляти гнучкість, властиву живим мовам, і при цьому зберігати свою цілісність та ідентичність.

Синергетичний підхід виявив спонтанність породження мовлення й дозволив простежити вплив комунікативного середовища на зміст мовленнєвих творів. Звертаючись до аналізу наукового тексту, неможливо не враховувати комунікативних параметрів – концепції, мети спілкування, фонду знань, суб'єкта, адресата тощо, а на поверхневому рівні – текстової організації, композиції, принципів і прийомів розгортання тексту, що визначають його якісну своєрідність як одиниці наукової комунікації.

З позицій лінгвосинергетики мова, мовлення й мислення постають складною системою з такими фундаментальними властивостями, як здатність змінюватися при зовнішніх впливах (поповнюватися новою лексикою і фразеологією, еволюціонувати в плані синтаксису й морфології), альтернативність та евристичність шляхів руху, а також саморегулювання. Науковий дискурс, як відкрита дисипативна система, зазнає зовнішніх впливів, наприклад, у вигляді інтеракції між ученими – представниками різних галузей наукового знання. Саме така інтеракція є умовою конструювання нового рівня самоорганізації галузевих наукових дискурсів.

На сучасному етапі вивчення мови науки особливий інтерес викликає синергетичний підхід до розгляду процесів мислення, репрезентованих у науковому тексті. Одним із базових концептів синергетики є нелінійність. Нелінійність мови як функціональної системи означає її здатність до таких внутрішніх флуктуацій (від лат *fluctuatio* – коливання), що зовні сприймаються як спонтанне виникнення нових значень, слововживань, сенсів у різних культурних контекстах. Мислення окремого вченого хоча й підпорядковується загальним логічним законам, але завжди індивідуальне, що знаходить відображення у відхиленнях від суворо поступального, методологічно правильного процесу. Відхилення, флуктуації думки обумовлені особливостями творчої уяви дослідника, його інтуїцією, асоціативністю мислення, що може проявлятися різною мірою на будь-якому етапі пізнавальної діяльності.

Підсумовуючи, зазначимо, що науковий дискурс постає як процес, розвиток якого має нелінійний характер. Синергетичний аналіз мови науки

дозволяє отримати нове знання про смислоутворення, про організацію комунікативних процесів, простежити вплив комунікативного середовища на зміст тексту.

Література:

1. Гураль С. К. Синергетика и лингвосинергетика. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 302. С. 7–9.

2. Домброван Т. І. Актуалізація синергетичного підходу в сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Записки з романо-германської філології*. 2011. Вип. 26. С. 51–58.

3. Некипелова И. М. Язык как уникальная открытая и саморазвивающаяся система. *Современные исследования социальных проблем*. 2012. № 8 (16). URL: <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/8/nekipelova.pdf>

TRANSLATION STUDIES

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ДІДА В УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОПОВІСТІ «ЗАЧАРОВАНА ДЕСНА» О. ДОВЖЕНКА)

Дорошина Л. Ф.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національна академія Національної гвардії України*

Ткач П. Б.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національна академія Національної гвардії України*

Ільченко О. А.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національна академія Національної гвардії України*

Лисенко Н. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та латинської мови
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

На сьогодні переклад є важливим складником сучасного культурно-історичного процесу, однією з необхідних форм міжкультурних взаємин. Починаючи з середини ХХ століття, процес перекладу стає об'єктом всебічного наукового дослідження вітчизняних і зарубіжних перекладачів і мовознавців (Л. Бархударова, В. Виноградова, Дж. Катфорда, В. Комісарова, А. Нойберта, П. Ньюмарка, Я. Рецкера, А. Федорова, Е. Честермана, М. Венгренівської, Р. Зорівчак, Л. Коломієць, В. Коптілова, І. Корунця, О. Чередниченка та ін.).

На сьогодні дослідження перекладів художніх творів українських письменників має важливе значення. Актуальність визначається потребою дослідження історії художнього перекладу з української англійською мовою, оскільки без вивчення історії іншомовних перекладів творів митців

української літератури неможливо повноцінно розвинути теорію художнього перекладу в Україні.

Творчість О. Довженка значною мірою досліджена в кінознавстві, мистецтвознавстві, літературознавстві, мовознавстві, однак із погляду теорії перекладу літературні твори письменника вивчені недостатньо, хоча й перекладені багатьма мовами, зокрема англійською, французькою, іспанською. Відповідно, аналіз оригінальних текстів О. Довженка та їх перекладів є важливим і своєчасним, що й визначає **актуальність** роботи.

Мета роботи полягає в тому, щоб виявити й описати особливості перекладу мовних одиниць, що репрезентують художній образ діда в оригінальному тексті кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка та його перекладі англійською мовою, виконаного А. Біленком.

У кіноповісті «Зачарована Десна» одним із провідних чоловічих образів є образ діда, який О. Довженко асоціює зі своїм рідним дідом Семеном Тарасовичем. Вербальне вираження художнього образу діда письменник розкриває через опис зовнішності, внутрішнього й духовного світу, моральних якостей, дій, вчинків, рис характеру, мови.

Змальовуючи образ діда, О. Довженко приділяє значну увагу зовнішньо-портретним характеристикам, доповнюючи їх описом статури, що дає змогу створити цілісне уявлення про діда: *Він був високий і худий, і чоло в нього високе, хвилясте довге волосся сиве, а борода біла* [51, с. 37]. – *He was tall and lean, with a high forehead, long wavy hair, and a white beard* [52].

У цьому реченні А. Біленко під час перекладу словосполучення *чоло високе* використовує прийом перестановки – *with a high forehead*. У тексті оригіналу в цьому словосполученні змінено порядок слів, щоб максимально підкреслити не тільки пропорційність рис обличчя діда, а саме обличчя. У мові перекладу прямий порядок слів призводить до зниження образності.

Конструкції *високий, худий* – *tall, lean*; *борода біла* – *white beard*; *хвилясте довге волосся сиве* – *long wavy hair* перекладені дослівно. Проте перекладач вилучає слово *сиве* в словосполученні *long wavy hair*. Імовірно, перекладач мав на увазі, що *біла борода* – це те саме, що *сива*, а отже, уникав тавтології. Під час перекладу сполуки *long wavy hair* А. Біленко використовує прийом перестановки, що призводить до втрати важливої риси в характеристиці образу діда. У тексті оригіналу ознака *хвилясте (волосся)* подається на першому місці, оскільки є визначальною властивістю портретної характеристики діда.

О. Довженко підкреслює внутрішню чистоту й світлість образу діда, порівнюючи його з Богом: *А от бог, схожий на діда, той тримав в одній руці круглу сільничку, а трьома пучками другої неначе збирався взяти зубок часнику* [51, с. 37]. – *God, who as I said looked like Grandpa, appeared to hold a round saltshaker in one hand, while the three fingertips of his other hand were held together, as though to pick a head of garlic* [52].

А. Біленко в перекладі додає конструкцію *as I said*, нагадуючи читачеві, що про порівняння діда з Богом ішлося в попередніх реченнях.

Коли я молився богу, я завжди бачив на покуті портрет діда в старих срібнофольгових шатах, а сам дід лежав на печі і тихо кашляв, слухаючи моїх молитов [51, с. 37]. – *When I prayed and looked in the icon corner I would see a portrait of Grandpa wearing old silver-foil vestments, while in fact, he would be lying on the pich and coughing quietly as he listened to my prayers* [52].

Під час перекладу цього речення А. Біленко одразу вдається до декількох трансформацій. Перекладач, імовірно, не зміг знайти еквівалент в англійській мові до слова *шати*, тому використовує прийом генералізації й уживає більш нейтральне слово *vestments*, щоб точніше передати читачеві зміст речення.

Такий головний елемент побуту української сім'ї, як піч, на думку перекладача, не має еквівалента. Відповідно, А. Біленко вдається до прийому транскрибування: *піч* – *pich*, а також до граматичної трансформації.

Особливо коли дід часом підстригав собі бороду і випивав перед обідом чарку горілки з перцем, і мати не лаялась [51, с. 37]. – *Especially when he trimmed his beard and downed a shot of pepper horilka before dinner and Mother was not angry with him* [52].

У цьому реченні йдеться про шкідливу звичку діда. Під час перекладу всесвітньо відомого українського напою А. Біленко вдається до прийому транскрибування: *горілка* – *horilka*. Перекладаючи слово *чарка*, він використовує слово *shot*, що призводить до стилістичної втрати національно-культурної специфіки.

Для О. Довженка в характеристиці людини істотне значення має така риса, як працьовитість, що є визначальною ознакою національного характеру й виражається письменником через запах: *пахнув теплою землею і млином*. Цим автор підкреслює належність діда до хліборобської праці: *Пахнув дід теплою землею і трохи млином* [51, с. 37]. – *Grandpa smelled of warm earth and a little bit of a flour mill* [52].

І перекладач використав прийом калькування, щоб підкреслити значення млина та працьовитість українського народу.

Зображуючи діда, О. Довженко особливу увагу сконцентрує на його внутрішньому світі. Такі моральні якості діда, як людяність, лагідність, шанобливість, любов до природи, виявлялися в його ставленні до життя, до довкілля.

Гриби і ягоди збирав він у лісі краще за нас усіх і розмовляв з кінями, з телятами, з травами, з старою грушею і дубом – з усім живим, що росло і рухалось навколо [51, с. 38]. – *None of us could hold a candle to him when it came to gathering mushrooms and berries in the forest, and he talked with the horses, calves, grass and with the old pear tree and oak – with every living thing that grew and moved around us* [52].

Для перекладу цього речення А. Біленко використовує прийом додавання: фразеологізм *can't hold a candle* вживається з метою

експліцитного вираження частини імпліцитного смислу оригіналу в тексті перекладу й посилення емоційного складника.

Спілкування є однією з характерних ознак діда, яке визначається лагідністю й шанобливістю. Під час розмови він із повагою ставився і до тих, кого знав, і кого бачив уперше: *Добра людина поїхала, дай їй Бог здоров'я, – зітхав він лагідно, коли подорожній, нарешті, зникав у кущах* [51, с. 38]. – *There goes a good man, may God grant him good health. He would sigh benignly as the traveler disappeared from view* [52].

Перекладаючи конструкцію *зітхав він лагідно*, А. Біленко вдається до прийому модуляції для відображення доброти діда та підкреслення чуйного ставлення до інших. Також для цього перекладач використовує додавання, наприклад: *Любив дід гарну бесіду й добре слово* [51, с. 38]. – *Grandpa loved a good talk and always had a kind word for people* [52].

Доброта й м'якість діда поєднуються з відвагою та хоробрістю, що було зумовлено різними життєвими ситуаціями: *З цим могутнім гаслом він кидався в атаку, мов справжній отаман свого сінокосу* [51, с. 66]. – *Uttering this mighty war cry, he would rush into the assault like a real Otaman of the hayfield* [52].

Слово *отаман* А. Біленко перекладає за допомогою транслітерації, щоб ознайомити англomовного читача з історичними назвами посад українського запорізького війська.

Отже, художній образ діда в мовному плані виражається лексичними групами слів на позначення зовнішності, моральних якостей, рис характеру, мови діда. Під час перекладу англійською мовою А. Біленком було використано всі види трансформацій, зокрема лексичні, граматичні, лексико-граматичні, а також технічні прийоми вилучення й додавання.

Література:

1. Довженко О. П. Зачарована Десна. *Твори: В 5-ти томах* / О. П. Довженко. Київ: Дніпро, 1983. Т. 1. С. 36 – 81.
2. Dovzhenko Oleksandr. The Enchanted Desna / trans.: Anatole Bilenko. Kyiv: Dnipro, 1982. 37 p. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/English/Dovzhenko/Enchanted-Desna.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Живіцька І. А.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Донецький юридичний інститут МВС України

м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна

Юридичні фразеологізми англійської мови складають істотну частину юридичної професійної лексики. Дані одиниці є досить неоднорідними за своїми структурно-семантичними й культурологічними характеристиками; більшість з них характеризується яскравою і зрозумілою образністю, експресивністю, емоційною і стилістичним забарвленням. Деякі фразеологізми вирізняються національно-культурною специфікою і вважаються по суті правовими реаліями, які репрезентують як суто саксонські юридичні концепти, так і більш специфічні поняття, характерні лише для правових систем окремих англомовних країн.

Юридичні фразеологічні одиниці можна розділити на кілька груп, в залежності від загальної класифікації фразеологізмів. Відповідно до класифікації професора В. В. Виноградова, фразеологічні одиниці діляться на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення [1, с. 140.].

Фразеологічні зрощення, або ідіоми – це повністю неподільні, єдині стійкі поєднання, сукупна значимість яких не залежить від значення слів, які їх утворюють: *in the cart* – бути у скрутному становищі (словом *cart* називали візок, у якому доставляли злочинців до місця страти або возили по місту з ганьбою); *to do time* – відбувати покарання у в'язниці; *lay bare* – викривати злочинця; *to add insult to injury* – наносити нові образи; *contempt of court*, юр. – неповага до суду, образа суду; *issue of law*, юр. – розбіжність щодо правильності застосування закону; *a miscarriage of justice*, юр. – судова помилка, неправильність у здійсненні правосуддя; *to compound a felony*, юр. – відмовитися від судового переслідування за матеріальну винагороду (що є кримінальним зчином).

Фразеологічні єдності – це такі стійкі поєднання слів, в яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються властивості смислової роздільності частин: *in cold blood* – холоднокровно, безжально; *in fragrant delict*, юр. – на місці злочину (етим. лат. *Fragrante delicto*); *to kill two birds with one stone* – убити двох зайців; *to have and to hold*, юр. – передати у власність і володіння (початкові слова в документах про передачу майна; *decree nisi*, юр. – судова постанова або розпорядження, яке набирає чинності з певного строку (лат. *nisi* якщо не); *the silent system* – тюремний режим, при якому ув'язненим забороняється розмовляти.

Фразеологічні сполучення – це усталені вирази, в структуру яких входять фрази як з вільним, так і з фразеологічно об'єднаним змістом: *white cash* – біла готівка (розм., «законна готівка, зафіксована в фінансових документах і оподаткована»); *black money* – чорна готівка (розм., «неофіційні, незаконні готівкові гроші, незафіксовані в документах і неоподатковані»); *to cover up one's traces* – замести сліди; *caesar is wife* – людина, яка повинна бути поза підозрою; *the unwritten law* – неписаний закон; *to beg the question* (книжк.) – починати з бажаного для себе висновку, а не з доказів; *a knight of industry* – пройдисвіт, шахрай.

Стійкість фразеологізмів ґрунтується на збереженні образу, що лежить в його основі. У той же час, серед фразеологізмів як української, так і англійської мов помітне місце займають стійкі сполучення термінологічного походження, наприклад: *to lay down the law* – 1) переступити закон; 2) встановлювати правові норми; *to be out of court* – 1) вийти з суду, бути незалежним; 2) втратити право на позов; *criminal lunatic* – 1) нічний злодій, рецидивіст, маніяк; 2) психічно хворий злочинець, *Philadelphia lawyer* – 1) юрист у Філадельфії, юрист вузького профілю, професіонал; 2) красномовний адвокат; *slush fund* – 1) чорна каса; 2) гроші, призначені для хабарів.

Варіативність перекладу юридичної термінології М. Г. Гамзатов пов'язує з наступними труднощами: 1) мовна природа терміна; 2) специфічна характеристика юридичного терміна; 3) розбіжність обсягів понять, що передаються термінами-аналогами через розбіжність правових систем держав; 4) недостатність підготовки осіб, які здійснюють переклад [2, с. 11-16]. Наявність у фразеологізмів «подвійного дна» веде не тільки до труднощів перекладу, але і його варіативності. Збігаючись за змістом, фразеологічні одиниці обох мов можуть мати різну стилістичну забарвленість, різну образну основу, а також різну експресивну функцію.

При перекладі англійських юридичних фразеологічних висловів виділяються:

Метод фразеологічного еквівалента – зберігається весь комплекс значень одиниці, що перекладається. У мові перекладу підбирається стійке словосполучення з аналогічним змістом висловлення: *to play with fire* – грати з вогнем; *to read between lines* – читати між рядків.

Метод фразеологічного аналога – у мові перекладу підбирається стійке словосполучення з таким же переносним значенням, оснований на іншому образі. Наприклад: *to catch somebody red-handed* – зловити на місці злочину; *laws catch flies, but let hornets go free* – (присл.) закон, що павутина – джміль проскочить, а муха загрузне.

Дослівний переклад, калькування – у мові перекладу отримується вислів, образність якого легко сприймається українським читачем. Наприклад: *fools rush in where angels fear to tread* – дурні кидаються туди, куди ангели і ступити бояться (дурням закон не писаний); *Caesar's wife must*

(або *should*) *be above suspicion* – дружина Цезаря повинна бути поза підозрами.

Описовий переклад фразеологізмів – використовується для пояснення змісту фразеологічної одиниці, яка не має в українській мові ні аналога, ні еквівалента, і не підлягає дослівному перекладу. Перекладач вдається до описового перекладу. Наприклад: *a skeleton in the cupboard* – сімейна таємниця; неприємність, приховувана від сторонніх; *Peeping Tom* – занадто допитлива людина, яка таємно стежить за іншими; *as well hanged (або hung) for a sheep as a lamb* – якщо судилося бути повішеним за вівцю, то чому б не вкрасти заодно і ягняти (відгомін старого англійського закону, за яким крадіжка вівці каралася стратою через повішення).

Найбільша складність у перекладі фразеологізмів, утворених шляхом метафоричного перенесення, заснована на асоціаціях між предметом і однією з його ознак, наприклад: *to nail on charge* – 1) звинувачувати; 2) притягнути до відповідальності (прикувати, притиснути до стіни); *go to the people* – 1) вийти в люди, звертатися за допомогою, вийти з в'язниці; 2) балотуватися (на виборах у Конгрес). Метафоричне словосполучення часом примушує здійснювати пошук прихованих сем, тому дивує своїм рідкісним поєднанням компонентів: *dry death* – 1) смерть від виснаження, зневоднення, безболісна смерть; 2) насильницька смерть (смерть без пролиття крові). Початковий переклад виходив від слова *dry* – сухий, тобто смерть від зневоднення *needing drink*. Поза безпосередньої уваги залишився перший компонент *dry*, функція слова була зрозуміла буквально, тому ввела в оману. Щодо наступного фразеологізму, можна говорити про невірне розуміння власного імені, не відбулося переосмислення образу: *The law of the Medes and Persians* – 1) право (закон) мідян і персів; 2) непорушні закони. Перший переклад представлений буквально.

Значні труднощі викликає переклад юридичних термінів з подвійною інтерпретацією. Невірне трактування може набувати як негативного, так і кумедного сенсу, як-от: *rogue's gallery* – 1) галерея шахраїв, архів справ; 2) поліцейський архів фотознімків злочинців; *kangaroo court* – 1) суд «кенгуру», суд над дітьми, суд за участю дітей; 2) інсценування суду, незаконний судовий розгляд. Непорозуміння може бути викликане уразі повідомлення звичайних речей «піднесеними» словами: *Knight of the post* – 1) головний свідок, ключовий свідок; 2) підкуплений свідок, лжесвідок.

Знання історико-культурологічного фонду має істотне значення для декодування парадоксальних термінів. Наприклад: *eat for the bar* – вчитися на юридичному факультеті (етимологія сягає давньої традиції студентів-юристів двічі на тиждень обідати в їдальні з адвокатами, демонструючи свою прихильність до юридичної корпорації); *Peter's pence* – пенс на користь святого Петра – податок з житлових будинків на користь Папи Римського. Деякі стійкі юридичні сполучення термінів виникли в минулому: *dock brief* – 1) коротка пристань; 2) захист (незаможного підсудного) за призначенням;

leapfrog appeal – 1) плутанина під час подачі апеляції; 2) апеляція безпосередньо в Палату Лордів, минаючи проміжні інстанції; *to be on the floor* – 1) програти справу; 2) стояти на обговоренні (про законопроект); *dance upon nothing* – 1) висіти в петлі; 2) страта через повішення, шибениця (бути повішеним); *dinner without grace* – 1) обід без задоволення, проста вечеря; 2) співжиття до одруження (шлюбні стосунки до шлюбу).

Таким чином, повноцінний переклад не може зводитися до передачі лише внутрішньої форми юридичного фразеологізму, адже такий підхід призводить до невірної виділення прихованих сем, і, відповідно, до неадекватного перекладу. При перекладі необхідно враховувати національно-культурну та історичну основу, яка часто є по-різному значущою для двох різних культур.

Література:

1. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // В. В. Виноградов. Лексикология и лексикография : Избранные труды. М. : Наука, 1977. – 140-161 с.
2. Гамзатов М. Г. Техника и специфика юридического перевода. СПб.: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – 184 с.
3. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. М : Русский язык-Медиа, 2005. 1210 с.

PRAGMATIC CONCEPT IN TRANSLATING SOME NATIONAL COMMUNICATIVE FEATURES FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Kramar V. B.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Department of Germanic Languages and Translation
Khmelnysky National University*

Matsiuk O. O.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Department of Germanic Languages and Translation
Khmelnysky National University*

Sierhieieva O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate of Professor,
Department of Germanic Languages and Translation
Khmelnysky National University
Khmelnysky, Ukraine*

Nowadays IT translation programs mostly cope with the task of faithful translation of non-fictional texts. But personal informational exchange that constitutes the greater part of international communication and keeps developing turns the correct interpretation and rendering of dialogues as one of the most demanded tasks for translation studies. Language of dialogues contains logical information with its coherence and cohesion interrelation. But mostly it is driven by live and nationally marked communicative code, that still can't be adequately processed by machines for it may be easily distorted by the slightest translation error not saying about the improperly chosen translation model [1].

Linguistic components of English communication, particularly meaning its connotative aspect, are often rather occasional, lexically and grammatically «incorrect» or individually transformed. English language gives the rather broad choice as to linguistic components for a speaker; the general emotional atmosphere still remains aesthetically neutral or suitable for an ordinary, normative communication [2].

The Ukrainian language of dialogue is tightened by more conservative set of clichés and established stylistic tradition. Ukrainian speakers tend to apply much narrower, restricted group of colloquial set expressions per each particular communicative situation. So spontaneous neutral, non-evaluative English replica, if translated literally, may sound in Ukrainian inappropriately emotional or pragmatically incorrect.

More of this, even those established communication formulas, set expressions and standard linguistic constructions that consist of formally similar language units, may differ concerning the frequency of their usage and situations they are typically

applied. For this reason, their connotative and pragmatic functions sometimes significantly vary despite any similar communicative situation [3]. Ukrainians tend to apply much narrower, restricted group of colloquial set expressions per each particular communicative situation.

The meaning of English colloquial set expressions is more general, if not blurred, and one and the same expression could be normally used in different contexts. The frequency of usage of any linguistic unit shouldn't be treated as a purely quantitative parameter but as qualitative – sense and stylistic meaningful.

The Ukrainian language often 'prohibits' something that may be observed from the frequent use of negative particles and different negative constructions. English being a language of positive thinking mostly 'allows' something, negative constructions being of rare use. Faithfull approach here may led the target English message sound too categorical comparing to the Ukrainian original.

Due to the mentioned peculiarities of dialogues the formally similar communicative formulas should be «fitted» into the correspondent situation using the methods of specification, logical development, antonymical translation or contextual compensation. Formally different formulas of dialogical speech must be rendered only with the help of functional translation approaches, avoiding methods of linguistic translation model for it would often fail to preserve the original communicative intent. Translation devices to be used here are different lexical compensations, syntactical inversions and emphatic constructions, adaptations. In case a message contains many stylistic devices and phraseological units the method of image substitution to be of frequent use.

References:

1. Beyond descriptive translation studies: investigations in homage to Gideon Toury. Edited by Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni. New York: John Benjamins Publishing, 2008. 433 p.
2. Ларина Т. В. Англичане и русские: Язык, культура, коммуникация. М.: Языки славянских культур, 2013. 360 с., ил.
3. Antoinette Fawcett. Translation: Theory and Practice in Dialogue. New York: Continuum, 2009. 229 p.

ПОЕЗІЯ ДЖ. ДОННА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Москвітіна Д. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Запорізький державний медичний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Творчий доробок Джона Донна стоїть трохи осторонь загально-ренесансних тенденцій в літературі та культурі Англії. Домінантою його художніх пошуків є відчуття руйнації всесвіту та втрати цілісного уявлення про нього. «Болісно відчуваючи недосконалість світу, – пише російський дослідник А. Горбунов, – поет (Дж. Донн – Д.М.) все життя шукав точку опертя. Внутрішній розлад – головний мотив його лірики. Саме в цьому причина її складності, її болісних протиріч, поєднання фривольного гедонізму та гіркоти богозабуття, яскравої пози та непевності у собі, неудаваних радощів від життя та глибокого трагізму» [1, с. 8].

Приналежність Дж. Донна до метафізичного напрямку визначила смислові та поетикальні магістри його творчого доробку. Перш за все, слід відзначити, що стилістично доннівська поезія відноситься до маньєризму – специфічного стилістичного напрямку, що відобразив кризу гуманізму у європейському мистецтві. В англійській літературі паростки маньєризму з'явилися у другій половині XVI століття, завдяки появі двотомного роману Джона Ліллі «Евфуес», який характеризувався надмірно вишуканим та навіть химерним композиційно-стильовим оформленням. Для поетичного доробку більш пізніх маньєристів, таких, як Дж. Драйден, Л. де Гонгора, Малерб, і, зрештою, Дж. Донн, притаманними рисами є вишуканість стилю, подекуди надмірно ускладнений синтаксис, несподівані химерні образи, незвична метафорика (приміром, поет неодноразово у своїх віршах вдається до кончетто – химерної, неочевидної, ускладненої метафори, яка стала одним із впізнаваних ліричних прийомів митця) тощо. Саме пристрасть до цього особливого роду метафори нерідко і відрізняє вірші Донна від лірики поетів старшого покоління.

Парадоксально, але поезія Дж. Донна, одного з провідних барокових митців, ще півстоліття тому була майже невідомою українському читачеві. В радянський період він вважався представником химерного буржуазного мистецтва, тому його творчості майже не приділялася увага як з боку дослідників, так і з боку перекладачів. Російський дослідник І. Шайтанов зазначає, що в радянський час «читач дізнавався про Донна (не знаючи його) як про того, кому в англійському літературознавстві приділяється невинувато велика увага на шкоду Мільтонові» [5]. Альтернативи такій офіційній позиції не існувало вже хоча б тому, що переклади Дж. Донна в СРСР довго не публікувалися, а доступу до текстів в оригіналі не було.

Український читач тривалий час мав змогу познайомитися з поезією славетного англійського метафізика виключно за посередництва російської мови. Інтерес російських перекладачів до поетичної спадщини англійських метафізиків, зокрема Джона Донна, виник, за свідченням І. Шайтанова, на початку ХХ століття – перші переклади належали перу такого собі О. Румера [5]. Втім, одним із перших опублікованих став переклад вірша з циклу «Divine Sonnets», виконаний С.Я. Маршаком. Згідно з автографом, цей варіант був завершений у 1945 році, але побачив світ лише у 1969, коли увійшов до третього тому зібрання творів поета і перекладача [5].

Підвищення інтересу до творчості Дж. Донна спостерігалось у СРСР у 1960-ті рр.: саме в той час академіком Д.С. Ліхачовим була запланована публікація антології «Поезія англійського бароко». Це вагоме видання, укомплектоване детальним коментарем видатного радянського філолога В. Жирмунського, мало б вийти наприкінці 1960-х рр. у академічній серії «Літературні пам'ятники». Переважну більшість перекладів у ньому мав виконати молодий ленінградський поет Йосип Бродський. Втім, план цього видання так і не був втілений: як відомо, у 1963-1964 рр. поет перебував на засланні, а між 1965-1972 рр. до нього, як до дисидента, була прикута підвищена увага КДБ. Таке непевне соціальне становище Й. Бродського, звичайно ж, унеможливило тоді видання його перекладів [2, с. 146].

Втім, якщо в той час Бродському не вдалося увіковічнити себе у якості перекладача першої збірки Донна російською, то відомий перекладач та віршознавець Б. Томашевський зміг опублікувати свої переклади поезій англійського метафізика у збірці, що вийшла друком у 1973 році. Цей творчий експеримент і досі сприймається критиками досить неоднозначно. Зокрема, І. Шайтанов переконаний, що «Томашевський знищив інтонацію оригіналу, поряд з інтонацією зник особливий характер мовної дотепності, несподіваність різких метафоричних зближень, що наче народжуються спонтанно. Донн спробував заговорити російською, змінивши дотепність на банальність» [7]. Втім, на думку М.В. Маркової, «книга мала величезне культурне значення, оскільки вперше дала можливість радянським читачам познайомитися із текстами метафізика» [2, с.147].

Наступне десятиліття позначилося ще двома важливими «доннівськими» моментами: друком вийшов черговим том фундаментальної «Бібліотеки всесвітньої літератури» під назвою «Європейська поезія XVII ст.» (1977 р.). У ньому була розміщена досить репрезентативна вибірка доннівських поезій (перекладачами виступили Г. Кружков та В. Щедровицький). Крім того, у 1989 р. у видавництві Московського державного університету була опублікована антологія «Англійська лірика першої половини XVII ст.», яка також містила досить велику колекцію поетичних текстів Донна. Укладачем та автором передмови до цього авторитетного видання виступив відомий радянський ренесансознавець А. Горбунов. Його розлога передмова до цього фундаментального тому стала хіба не першою ґрунтовною науковою

розвідкою, присвяченою поетичним експериментам Дж. Донна, Б. Джонсона, Е. Герберта та інших англійських поетів раннього Новочасся.

Що стосується української донновіани, то вона тільки починає свій розвиток. Перші ознаки перекладацького інтересу до творчості англійського метафізика в Україні намітилися наприкінці 1970-х рр. – саме тоді вийшла в світ перша антологія ренесансної поезії українською «Світанок. Із європейської поезії Відродження» [3]. Її редактором виступив авторитетний літературознавець Д. Наливайко, який обрав до цього видання як поезії відомих вітчизняному читачеві авторів (Ф. Петрарки, В. Шекспіра, Лопе де Вега, П. Ронсара), так і вірші тих ліриків, які до того майже не перекладалися українською – Мікеланджело, С. Бранта, Я. Кохановського і Дж. Донна. Сонети останнього були опубліковані у перекладі В. Коптілова, який став своєрідним піонером українських перекладів доннівської поезії. Пізніше, у 1983 році була надрукована інша поетична антологія – «Світовий сонет» [4], куди увійшли українські переклади з багатьох європейських мов, виконані Д. Павличком. Дж. Донн тут репрезентований перекладом сонета «Не величайся, смерте». Крім того, невеличкі підбірки перекладів поезій Дж. Донна, виконаних Б. Завидяком та Л. Череватенком, друкувались на сторінках журналу «Всесвіт». Мабуть, найчисленніший перекладацький доробок віршів Дж. Донна українською належить сьогодні В. Марачу, переклади якого, щоправда, не видані і розповсюджуються у мережі Інтернет.

Втім, незважаючи на те, що поезія Дж. Донна тільки починає свій шлях до українського читача, вже можна говорити про певні, хоча б і проміжні, підсумки перекладацької праці, про здобутки і прорахунки, про перекладацькі методи та стратегії, залучені до відтворення такого складного літературного явища як англійська барокова поезія. Крім того, глобальне підвищення інтересу до творчого спадку Дж. Донна як з боку сучасних літераторів (тут можна згадати, приміром, використання рядка одного із найвідоміших творів поета у якості заголовка роману Е. Гемінгвея «По кому подзвін» та «Велику елегію Джону Донну» Й. Бродського), так і з боку представників масової культури (наприклад, звернення до постаті поета у пісні ірландського виконавця Ван Моррісона «Rave on, John Donne») свідчить про необхідність відтворення повного поетичного доробку англійського митця українською.

Література:

1. Горбунов А. Поэзия Джона Донна, Бена Джонсона и их младших современников. *Английская лирика первой половины XVII века*. Москва, 1989. С. 5-72.
2. Маркова М.В. Джон Донн: ступаючи на terra incognita. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3 (44.3). С. 146-150.
3. Світанок. Із європейської поезії Відродження / укл. Д. Наливайко. Київ, 1978. 196 с.

4. Світовий сонет: Антологія / упоряд., перекл. та передм. Д. Павличка. Київ, 1983. 470 с.

5. Шайтанов И. Уравнение с двумя неизвестными (Поэты-метафизики Джон Донн и Иосиф Бродский). URL: <http://magazines.russ.ru/voplit/1998/6/sh.html> (дата звернення: 10.09.2019)

**АНІМІЗОВАНІ ЯВИЩА ПРИРОДИ У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»
ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД НА АНГЛІЙСЬКУ
(В. НАБОКОВ) ТА НІМЕЦЬКУ (Р. М. РІЛЬКЕ) МОВИ**

Окательсва І. І.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
Харківська гуманітарно-педагогічна академія
м. Харків, Україна*

«Слово о полку Ігоревім» – це унікальна художня пам'ятка давньої української літератури, яка вже більше двохсот років є предметом наукових досліджень і гострих дискусій, якій присвячена багатотомна енциклопедія і ціла галузь науки. Пройшло два століття, але зацікавлення читачів, вчених, письменників, перекладачів «Словом» не лише в нашій країні, але й далеко за її межами не вгасає, а особливості перекладу пам'ятки на іноземні мови в наш час все більше цікавлять дослідників-літературознавців.

Останніми роками вивченню «Слова о полку Ігоревім» присвятили свої праці такі відомі літературознавці, як М. Брайчевський, М. Возняк, М. Гетьманець, І. Доценко, О. Ільїн, І. Костікова, О. Копач, О. Мишанич, В. Терлецький, М. Ткач, Б. Яценко та інші.

Незважаючи на багаточисельні праці науковців, багато аспектів «Слова» залишаються і надалі недостатньо висвітленими, у тому числі й порівняльний аналіз твору та його перекладів на англійську та німецьку мови, що підкреслює актуальність і новизну нашої розвідки, яка є однією з перших спроб дослідження особливостей перекладу анімізованих явищ природи пам'ятки на англійську та німецьку мови.

Безперечно, тісний зв'язок людини з природою виражений у «Слові» так послідовно і переконливо, як у жодній іншій епічній пам'ятці. Первісна світоглядно-психологічна теорія – анімізм – знайшла своє відображення в змалюванні різноманітних явищ природи у тексті «Слова о полку Ігоревім».

Розглянемо анімізований образ грози «Слова», звернувши увагу на особливості передачі його на англійську та німецьку мови.

Звернімо увагу, що мова оригіналу «Слова» містить у собі ряд слів та форм, які давно зникли з сучасної мови. На сьогоднішній день їх

використання є невластивим для української мови. «Слово» зберігає давні значення деяких слів. Але ще не у повному обсязі ці значення досліджені та проаналізовані. Особливо це стосується тих слів, що збереглися до сьогодення, але мають зовсім інше змістовне наповнення. Це відноситься і до слова «гроза», яке не можна сприймати у прямому сучасному значенні грози як природного явища. А.Брюкнер відносить його до праслов'янського словникового фонду, зазначаючи, що в усіх слов'янських мовах, крім російської, воно «зберегло своє давнє значення – страх, погроза, ужас» [3, с. 53]. При перекладах «Слова» слов'янськими перекладачами слово «гроза» було використано з точки зору своєї мовної свідомості. А оскільки на всіх мовах, крім російської, «гроза» означає страх, погрозу, то у більшості перекладів взагалі не присутні ні грози, ні грозові бурі, ні страх, ні погрози. Усі ці почуття викликає «ніч».

Розглянемо переклад В.Набоковим фрази «ночь стонуци ему грозою птичь убуду» [1, с. 12]:

Night, moaning ominously unto him,
awakens the birds [2, с. 14].

Для автора властивим є переклад «ночі» як часу доби: «ніч» – «night». Слово «гроза» у В.Набокова перекладено не у прямому сучасному значенні цього слова, а за допомогою використання англійського прислівника «ominously», що перекладається як «зловісно». Фраза «ночь стонуци ему грозою птичь убуду» у перекладі В.Набокова не є дослівною, але має тотожне смислове значення з оригіналом. Розглядаючи його переклад, ми розуміємо, що птахи були розбуджені не грозою, а великим страхом, панікою.

Натомість у німецькомовному перекладі Р.М.Рільке залишилася лексема «гроза» – «Unwetter», тобто, на нашу думку, був здійснений дослівний переклад зазначеної фрази:

die Nacht aber, aufstöhnend in Unwetter,
machte ihm die Vögel wach [4, с. 13].

У наступному уривку «Слова» мова йде про грозу у метафорічному значенні («гроза» – «битва»): «Другаго дни велми рано кровавыя зори свѣтъ повѣдають, чръныя тучя съ моря идуть, хотять прикрыти 4 солнца, а въ нихъ трепещуть синіи мльнії. Быти грому великому, итти дождю стрѣлами съ Дону Великаго!» [1, с. 14]. Це картина грози з усіма її ознаками, але тут відсутнє слово «гроза».

Подивимось, як В.Набоков переклав цю картину:

On the next day very early
bloody effulgences herald the light
Black clouds come from the sea:

They want to cover the four suns,
and in them throb blue lightnings.
There is to be great thunder,
there is to come rain in [the guise of]
arrows from the Great Don [3, с. 15].

Порівняймо з перекладом Р.М. Рільке:

Am anderen Tage, ganz früh,
 ruft ein blutiges Morgenrot das Licht aus;
 schwarze Wolken steigen vom Meer;
 vier Sonnen gilt's zu verhüllen;
 und in den Wolken hängen
 zitternd die bläulichen Blitze
 Ungeduldig, ein großes Gewitter
 zu sein mit Regen und Pfeilen vom Don her! [4, с. 14].

Обидва автори у своїх перекладах зображують грозу в метафоричному значенні – як битву дружини Ігоря з половцями, точно передаючи зміст оригіналу. Негативно забарвлена експресія пейзажу точно передана і в німецькомовному, і в англomовному варіанті твору. Цікавим видається використання Р.М.Рільке прикметника «blutiges» на позначення кольору зорі. Крім основного значення – «кривавий», він має додаткове семантичне значення – «проклятий», що посилює негативне семантичне навантаження образу зорі зокрема та пейзажу взагалі.

Таким чином, анімізовані явища природи відіграють особливу роль у художньому просторі «Слова». Такі природні явища, як «гроза», «ніч» вживаються у творі не в сучасному значенні, а несуть у собі найдавніше смислове навантаження та мають багаторівневу семантичну інтерпретацію. В. Набокову та Р.М.Рільке у своїх перекладах «Слова» на англійську та німецьку мови вдалося передати зміст давнього значення слова «гроза» й почуттів, які супроводжують це природне явище. При цьому В. Набоков часто використовує свої художні образи для передачі відповідної художньої картини, а Р.М.Рільке більше тяжіє до дослівного перекладу.

Ми коротко проаналізували лише образ грози та його англomовний та німецькомовний переклад, на часі більш детальне дослідження всіх анімізованих образів «Слова» та їх перекладів на іноземні мови. Адже переклад пам'ятки на різні мови дозволяє читачеві не лише ознайомитися з шедеврами світової літератури, а й поглянути на твір з різних боків.

Література:

1. Слово о плъку Игоревѣ, Игоря, сына Святъславля, внука Ольгова» // Энциклопедия «Слова о полку Игореве» [ред. издательства Е. Гольдич]. Том первый. Санкт-Петербург: Издательство «Дмитрий Буланин». 1995. С. 9-28.
2. Nabokov V. An Epic of the Twelfth Century «The Song of Igor's Campaign» / Translated from Old Russian by Vladimir Nabokov. New York: Cornell University, 1960. 35 p.
3. Brückner A. Echtheit des Igorliedes // Zeitschrift für slavische Philologie. Band XIV, Heft 1-2. 1987. 87 S.
4. Rilke R. Die Mär von der Heerfahrt Igors. Leipzig: Boplau Verlag, 1960. 45S.

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЗАЛІЗНИЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ

Пустовойт Н. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
м. Дніпро, Україна*

Зважаючи на швидкий розвиток науки, техніки та культури, вивчення особливостей словотворення термінів залишається актуальним завданням сьогодення. Французька мова має розвинуту терміносистему залізничної тематики, яка формувалася впродовж багатьох років становлення залізничного транспорту в країні, яка одна з перших у Європі стимулювала розвиток цього виду транспорту.

Термін – це слово або словосполучення, яке відрізняється від загальноживаного слова тим, що має значення наукового поняття, властивого конкретній галузі науки або техніки. Терміни бувають однозначними та багатозначними, тому що основою для них в багатьох випадках стає загальноживана лексика, окремі значення якої використовуються в терміносистемах конкретної галузі науки. Це явище називається семантичним словотворенням, коли в різних галузях науки одне і теж слово має різні значення. Наприклад, ‘quai’ – причал, пристань, набережна, перон, платформа; ‘arête’ – реб’яча кістка, колючка, край, ребро, гребінь. Ці приклади показують, що слова можуть використовуватися в різних галузях техніки, але в конкретних значеннях. Контекст грає важливу роль в визначенні того чи іншого терміну. Слід зазначити, що словосполучення французької залізничної галузі в своїй більшості відрізняються однозначністю. Наприклад, ‘rail à double champignon’ – рейка з подвійною голівкою; ‘lignes à grandes vitesse’ – швидкісні мережі; ‘courant continu’ – постійний струм; ‘prescriptions de chargement’ – рекомендації щодо технологічних вимог. Метафоризація – це процес, який лежить в основі появи термінів, коли одне з значень стає термінологічним завдяки схожості явищ або предметів. А. О. Кульчицька пропонує для перекладу термінів-сполучень наступні прийоми: 1) прийом опису – передачу слова за допомогою поширеного пояснення значення даного слова; 2) переклад за допомогою використання родового відмінку; 3) прийом калькування, тобто переклад слова чи словосполучення мови оригіналу за його частинами з наступним складанням цих частин; 4) прийом транскрибування, який передбачає передачу літерами рідної мови звучання слова оригіналу; 5) переклад за допомогою використання різних прийменників [1, с. 2].

Проаналізувавши структурно-семантичні особливості французьких термінів залізничної тематики, можна зробити висновок, що крім семантичного та метафоричного словотворення існує також морфологічне: за допомогою афіксації. Наступний вид словотворення представлений також широко і продовжує активно розвиватися. Серед префіксів найбільш часто вживаються ‘de-, des-, re-, super-, anti-, hyper-, sur-, inter-’. Наприклад, ‘raccordement, surface, interface, réaménagement; серед суфіксів найбільше вживаються ‘-tion,-age, -ment, -eur, -teur, -euse’. Наприклад, ‘bandage, épaulement, roulement, aiguillage, voyageur, combustion. Серед інших способів треба назвати конверсію, телескопію, аббревіацію, скорочення. В усіх цих випадках термінотворення відбувається завдяки необхідності появи терміну, який презентує якийсь процес або технічне явище. Деякі французькі терміни не мають відповідників в українській мові, що створює проблеми при їх перекладі, але французька мова прагне бути ясною та зрозумілою і надає перевагу коротким словам, тому в контексті з іншими знайомими термінами перекладач зможе описати явище, яке не має відповідника. Серед термінів залізничної тематики є багато англomовних запозичень. Наприклад, ‘monitoring, interface, standard, trafic’.

Переклад науково-технічних текстів має свої особливості і відрізняється від перекладу художньої літератури, газетних статей, документальної літератури. Наявність великої кількості термінів ускладнює процес перекладу, але знання творення цього про шарку слів допоможе перекладачу в роботі. Звичайно, що крім термінів, структура та стилістика тексту, граматичні особливості, аббревіатури і скорочення доповнюють характеристику науково-технічного тексту. Тому його адекватний переклад можливий лише в разі визначення усіх особливостей цього тексту.

Результати вивчення французької залізничної терміносистеми та її переклад українською мовою показали, що остається ще багато питань, які потребують досконалого аналізу цієї проблеми.

Література:

1. Кульчицька А. О. Переклад термінів: матеріали Всеукраїнської конференції «Актуальні проблеми перекладу». Донецьк, ДонНУ, 2006, с. 1-7.

CROWDSOURCING IN SOCIAL MEDIA TRANSLATION

Skriabina V. B.

*Candidate of Linguistics, Associate Professor at the I. V. Korunets Chair of English and German Philology and Translation
Kyiv National Linguistic University
Kyiv, Ukraine*

Crowdsourcing as an emerging phenomenon has already changed the work of translation professionals and is raising concerns among them. It can influence the way the translation industry develops in the coming years; big corporations rely on crowdsourcing in translating some of the content of their websites and applications [2]. The crowd is replacing the professional in journalism and photography as well as in translation. Modern scholars (Cronin 2010, Díaz-Cintas and Muñoz Sánchez 2006, Ferrer Simó 2005, García 2010, O'Hagan 2009, Pérez González 2006, Perrino 2009) has been interested in this concept but a thorough study is still required.

Crowdsourcing (from «crowd» and «outsourcing») is defined as outsourcing of tasks to volunteers and reduces the gap between professionals and amateurs. According to Jeff Howe (2008), crowdsourcing as the act of taking a job traditionally performed by a designated agent (usually an employee) and outsourcing it to an undefined, generally large group of people in the form of an open call [5].

Crowdsourcing is especially popular in social media and social media monitoring technology becomes sophisticated. The source texts be translated into many different languages or dialects. Besides, large numbers of people can take part in a project simultaneously and this ensures quick and quite accurate translation as there are people who can correct mistakes and proofread the text. However, there can be a problem of control and miscommunication between them. Social media translation is becoming an essential component to crowdsourcing as it allows organizations to get the job done cheaper or cut costs.

This leads to such issue as a loss of quality and professionalism [1]. Many well-known companies such as Google, LinkedIn and Facebook have relied on crowdsourcing to have their online content translated into different languages [4; 8]. The user interface of Facebook has been translated into 23 languages by volunteers who have agreed to participate in the crowdsourcing process launched by the company. Even though some professional translators and agencies worked on this project, mostly amateurs or fan translators adapted the content. This provoked bitter protests from professional translators [6].

There are no empirical data on the total amount of information translated by people on a voluntary basis. Neither the number of documents adapted by the masses through the process of crowdsourcing could be estimated, even when some companies partially reported their figures concerning volunteers' translation. One

thing is clear, as the number of users reading online content in different languages has grown (Cronin, 2010), the need for translation and the number of people creating, editing and sharing online content will continue to grow in the coming years [3].

Researchers assess the possible ways in which professional quality can be achieved by means of crowdsourcing translation. Zaidan and Callison-Burch (2011) state that «although many of the individual nonexpert translators produce low-quality, disfluent translations, we show that it is possible to get high quality translations in aggregate by soliciting multiple translations, redundantly editing them, and then selecting the best of the bunch» [9].

To sum up, crowdsourcing translation of social media texts is a new phenomenon connected with the development of modern technologies and widely discussed at international conferences and congresses. Cultural aspects of crowdsourcing translation can be interesting for further research.

References:

1. Bogucki, Luckasz (2009). Amateur Subtitling on the Internet. In Díaz-Cintas, Jorge and Gunilla Anderman (Eds.). *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. New York: Palgrave Macmillan.
2. Costales, A. F. (2013). Crowdsourcing and collaborative translation: mass phenomena or silent threat to translation studies? *Hermeneus: Revista de la Facultad de Traducción e Interpretación de Soria*.
3. Cronin, Michael (March 2010). The IT Crowd. *Tradumática* 8. Retrieved from <http://www.fti.uab.es/tradumatica/revista/num8/articles/04/04art.htm>.
4. García, Ignacio (17 March 2011). The Proper Place of Professionals (and Non-Professionals and Machines) in Web Translation. *Tradumática* 8. Retrieved from <http://www.fti.uab.es/tradumatica/revista/num8/articles/02/02art.htm>.
5. Howe, Jeff (2008). *Crowdsourcing: Why the Power of Crowd Is Driving the Future of Business*. London: Randomhouse, 2008.
6. Kelly, Nataly (19 June 2009). Freelance Translators Clash with LinkedIn over Crowdsourced Translations. *Common Sense Advisory*. Retrieved from <http://www.globalwatchtower.com/2009/06/19/linkedin-ct3/>.
7. Munday, Jeremy (2001). *Introducing Translation Studies*. 2nd Edition. New York: Routledge.
8. O'Hagan, Minako (2009). Evolution of User-generated Translation: Fansubs, Translation Hacking and Crowdsourcing». *Journal of Internationalisation and Localisation* 1. P. 94–121.
9. Zaidan, Omar F. and Chris Callison-Burch (2011). Crowdsourcing Translation: Professional Quality from Non-Professionals. In *Proceedings of ACL, Portland, Oregon*: 1220-1229.

РОЛЬ КОНЦЕПТУ В СУЧАСНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Стоянова І. Д.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

Інституту міжнародних відносин

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Переклад – це точка перетину, у якій сходяться практично всі проблеми мови й мислення, мови і культури, національного й індивідуального в концептуальній та мовній картинах світу, проблеми жанру і стилю, виникнення і сприйняття тексту, проблеми тексту та інтертексту, первинності і вторинності текстової діяльності і самого тексту, проблеми творчого та стереотипного в мисленні і виникненні мовленнєвої діяльності [1, с. 67]. Знання в людській свідомості організовуються завдяки найважливішому когнітивному процесу – *концептуалізації*, що характеризується багатоканальністю й цілісністю отримання та переробки інформації [2, с. 25] і спрямована на виділення у свідомості суб'єкта пізнання мінімальних змістових одиниць досвіду, які піддаються омовленню. Оскільки в утворенні концептів беруть участь попередньо осмислені дані, концептуалізація спирається на такий когнітивний процес, як *категоризація* [3, с. 45].

Під *категоризацією* розуміють поділ зовнішнього та внутрішнього світів людини на категорії, які відображають знання про сутність її існування, а також віднесення до сформованих категорій явищ, об'єктів і процесів, що мають певні схожості [4, с. 28]. Утворення категорій пов'язано з формуванням прототипу [5, с.75], який є *концептом*, що являє собою сукупність ознак, які дозволяють об'єднати споріднені поняття, виділити родо-видові протиставлення та проміжні категорії, що їх пов'язують [6, с. 8;]. Тільки після процесу концептуалізації та категоризації, одного з головних способів організації знань, що відбивається в мовній категоризації, тобто фіксується за допомогою мови, перекладач може відтворити спосіб організації мислення особистості та його мовне вираження, адже мовна категорія також зазнає переосмислення і з позиції когнітивного підходу є віддзеркаленням людського досвіду.

Концепт як будь-який складний когнітивний лінгво-соціальний конструкт не має однозначного тлумачення в науці про мову на сучасному етапі її розвитку. Концепт, згідно з науковими дефініціями [7, с. 269], – це багатовимірний розумовий конструкт, що відбиває процес пізнання світу, результати людської діяльності, його досвід та знання про світ, який зберігає інформацію про нього.

Так, М.А. Холодна трактує концепт як «пізнавальну психічну структуру, особливості організації якої забезпечують можливість відображення дійсності

в єдності різноякісних аспектів» [8, с. 23]. На думку Г. Павіленіса, концепт – це «сенси, які складають когнітивно базові підсистеми думки й знання» [9, с. 380].

У сучасній лінгвістиці існує декілька підходів до розгляду концепту. Усі напрямки когнітивної лінгвістики більш-менш послідовні й визначають концепт «базовою одиницею свідомості, а розбіжності стосуються фокусу на тому чи іншому типі концептів чи різного трактування відношень між концептом як елементом етнокультурної картини світу та лексичним значенням».

Інтерес до вивчення концепту як одиниці, яка забезпечує мовленнєво-розумову діяльність індивіда під час продукування та інтерпретації дискурсу, спричинив формування низки підходів до концептуального аналізу.

Семантико-когнітивний підхід, представниками якого є Н.Д. Арутюнова, О.С. Кубрякова, О.Л. Бессонова, співвідносить концепти з усіма мовними формами й розглядає мову як спосіб опису концептів [10]. *Філософсько-семіологічний напрям*, у межах якого працює О.В. Кравченко, вивчає когнітивні основи знаковості [11]. Прихильники *лінгвокультурологічного напрямку* В.І. Карасик, С.Г. Воркачов, Г.Г. Слишкін та ін. розглядають лінгвокультурний концепт як умовну ментальну одиницю, що уможливує комплексне дослідження мови, свідомості й культури; одиницю колективної свідомості, що об'єктивується в мові, яка позначена етнокультурною специфікою [12].

Представники *когнітивно-дискурсивного напрямку* інтегрують здобутки інших підходів і розглядають концепт як одиницю соціальної свідомості, яка віддзеркалює колективне соціокультурне знання про відображений концептом феномен і стає для лінгвіста безпосереднім об'єктом дослідження завдяки розмаїттю різнорівневих одиниць мови, що актуалізують його в дискурсі [13].

Перекладач як мовна особистість має вміло та точно зблизити дві різні мови, дві різні культури. При цьому важливо пам'ятати, що концепт вербалізується в тексті за допомогою логічних відношень. Отже, якщо логічні відношення між концептами, виявлені перекладачем, збережені у вторинному тексті, то можна вважати, що перекладач зрозумів значення концепту загалом.

Переходячи з однієї культурної верстви до іншої, культурні архетипи визначають динамічний розвиток самої культури [14, с. 68]. При цьому перекладач, так само як і автор, є певною особистістю з властивим їй світовідчуттям, образністю мислення, емоційністю, а тому має зрозуміти культурний фон мови оригіналу й реалізувати свій індивідуальний спосіб передачі комунікативної інтенції автора твору [14, с. 67].

Для адекватного відтворення мовної репрезентації концептів потрібно врахувати передусім багатокомпонентну природу концепту та специфіку концептуалізації в художньому творі. Розуміння художнього тексту як

концептуального цілого вимагає від перекладача високого ступеня абстрагування під час аналізу твору, оскільки *концепт* як одиниця пізнання світу може мати різну міру інформаційного насичення, залишаючись при цьому цілісним утворенням, здатним поповнюватися, змінюватися і відзеркалювати людський досвід.

Література:

1. Голубенко Н.І. Концепт у сучасній перекладознавчій парадигмі. *Україна і світ: Діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 03–05 квітня 2013 р.)*. К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. С. 67–69.
2. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира: монография. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. 293 с.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. Тамбов: Изд-во Тамбовск. ун-та, 2000. 123 с.
4. Бабушкин А. П. Объективное и субъективное в языке. *Общие проблемы строения и организации языковых категорий (грамматические, словообразовательные, лексические и текстовые категории)*: науч. конф., 23–25 апреля 1998 г.: мат-лы докл. М.: РАН ИЯ, 1998. С. 28–31.
5. Заботкина В. Н. Особенности строения лексических категорий. *Общие проблемы строения и организации языковых категорий (грамматические, словообразовательные, лексические и текстовые категории)*: науч. конф., 23–25 апреля 1998 г.: мат-лы докл. М.: РАН ИЯ, 1998. С. 75–76.
6. Скидан О. П. Математический концепт и его категориальная структура. *Концепты. Науч. тр. Центроконцепта. Архангельск*: Изд-во Помор. ун-та, 1997. Вып. № 1. С. 36–69.
7. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: Academia, 1997. С. 267–279.
8. Холодная М. А. Интегральные структуры понятийного мышления: монография. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1983. 251 с.
9. Павилёнис Р. И., Кобозева И. М., Демьянков В. З. Понимание речи и философия языка. Новое в зарубежной лингвистике / ред. Б. Ю. Городецкий. Вып. XVII: Теория речевых актов. М., 1986. С. 380–388.
10. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2002. 362 с.
11. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1996. 160 с.
12. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе: монография. М.: Академия, 2000. 124 с.

13. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учеб. пособ. К.: ЦУА «Фитосоциоцентр», 2002. 336 с.
14. Габуния З., Гусман Тирадо Р. Культурологический аспект перевода художественного исторического текста. *Сопоставительная филология и полилингвизм*: сб. науч. тр. Казань, 2003. С. 67–70.
15. Голубенко Н.І. Адекватність відтворення у художньому перекладі мовних репрезентацій концептів. *Україна і світ: Діалог мов та культур: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 01–03 квітня 2015 р.)*. К.: Вид. центр КНЛУ, 2015. С. 76–78.

International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU» North University Centre of Baia Mare, Romania.

September 20–21, 2019

Izdevniecība «Baltija Publishing»
Lacplesa iela 41A, Rīga, LV-1011

Iespiests SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing»
Parakstīts iespiešanai: 2019. gada 15. oktobris
Tirāža 100 eks.